MAGYAR ELLENÁLLÁSI ÉS PARTIZÁNHARCOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

(Előadói segédanyag.)

1972.

MAGYAR ELLENÁLLÁSI ÉS PARTIZÁNHARCOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

(Előadói segédanyag.)

1972.

A MAGYAR PARTIZÁN SZÖVETSÉG
és a
TIT ORSZÁGOS TÖRTÉNELMI VÁLASZTMÁNYA

Szerkesztették:

Dombrády Lóránd
Vágó Ernő

Kiadásért felelős:

Puhr Erzsébet

ISBN 963-411-083-5

Készült a TIT rotaüzemében, Budapest VIII., Bródy Sándor u. 16.
Gyártási szám: 75/1410 - Példányszám: 500 - 8,25 (A/5) iv
(Javitott utánhuzás)

Pintér István

A MAGYARORSZÁGI HITLER-ELLENES NEMZETI ELLENÁLLÁS FŐBB SAJÁTOSSÁGAI ÉS EREDMÉNYEI

1. Előzmények

Magyarországon az ellenállási mozgalom bár sajátos viszonyok között bontakozott ki, mégis tartalma, mozgatóerői főbb vonásaiban azonosak voltak Európa más antifasiszta ellenállási mozgalmaival. Az ellenállás előtörténete azonban számos vonatkozásban eltérést mutat és objektiv, főleg pedig szubjektiv feltételei sokkal kevésbé voltak kedvezőek mint másutt. Melyek ezek az eltérő vonások?

Az ellenállási mozgalomban objektive érdekelt politikai erők gyengék és szétforgácsoltak voltak. Az 1936-38-as évek népfrontjához hasonló együttműködés - a munkásosztály akcióegységének hiánya és a demokratikus pártok népfrontellenes állásfoglalása miatt - közöttük nem tudott kibontakozni.

Az antifasiszta erők gyengeségében döntő szerepet játszott a magyar forradalmi élcsapatot 1919, a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésével ért sulyos vereség. A kommunistákat, a velük szimpatizálókat vagy a polgári demokratikus forradalom idején exponált haladó gondolkodásu emberek ezreit gyilkolták meg, tizezreit börtönözték be és mintegy százezren kényszerültek emigrációba. Az ellenforradalmi fasiszta rendszer elnyomóapparátusa mindvégig nagy előszeretettel alkalmazta a haladó mozgalmakkal szemben a terrort. E mellett olyan spiclihálózatot épitett ki, amely szinte lehetetlenné tette - fő-

leg az üzemekben és falun - a baloldali politikai szervezkedést. A háboru kitörésével a terror tovább növekedett. A háboru elején mintegy kétezer kommunistát tartóztattak le és börtönöztek be, mintegy 10 ezer azoknak a száma, akiket internáltak, vagy más módszerekkel kapcsoltak ki a politikai életből.

Az ország militarizálása következtében kibontakozó hadikonjunktura - amely megszüntette a munkanélküliséget, ha minimálisan is, de javitott a dolgozók életszinvonalán -, összefonódott a trianoni békeszerződés bizonyos revíziójával. Az első és második "bécsi döntés" következtében Magyarország Hitler és Mussolini kezéből jelentős területekhez jutott a szomszédos országok rovására. Az 1938-ban és 1939-ben hozott zsidótörvények pedig komoly egzisztenciális gondokkal küzdő, főleg kispolgári és értelmiségi rétegeket juttattak "biztos" megélhetéshez. Ezen események kapcsán hatalmas méreteket öltő nacionalizmus, antiszemitizmus egyrészt jelentősen növelte az ellenforradalmi Horthy-rendszer tömegbázisát, másrészt elleplezte a rendszer agressziv háborus célkitüzéseit s a háboru várható következményeit.

Sajátosan alakult a magyar-német viszony is. Amig Európa legtöbb országa német megszállás alá került és népeinek nemzeti létükért, fennmaradásukért kellett harcolniok, Magyarország 1944.március 19-ig elkerülte a német megszállást. A náci politikai és gazdasági elnyomás nem közvetlenül, hanem közvetve és burkoltan, a németeket kiszolgáló magyar kormányokon keresztül érvényesült. Továbbá, Magyarország nem volt egyoldalu kiszolgáltatottja Németországnak, hanem kezdetben 1938-1941 között a területi követelések egy részének teljesitésével haszonélvezőjévé is vált a náci politikának. Horthy-Magyarország tehát nemcsak a hitleri Németország által elnyomott, hanem egyben maga is az átcsatolt területek nemzetiségeinek elnyomójává vált.

Jelentősen megváltozott a helyzet azonban 1941-ben, Magyarországnak Jugoszlávia elleni agresszióban való részvétele, majd a Szovjetunió elleni háboruhoz való csatlakozása, Anglia és az Egyesült Államok elleni hadüzenete után. Kezdett

világossá válni, hogy Magyarország a hitleri Németország oldalán olyan háboruba keveredett, amely az országnak nem érdeke. Egyre erőteljesebben jelentkezett az egyoldalu elkötelezettség, Magyarország alárendelt szerepe. 1942 tavaszán Hitler követelésére a keleti frontra vitték az ország egyetlen, "ütőképesnek" mondható 2. hadseregét, amely 1943 januárjában a voronyezsi áttörésnél szinte teljesen elpusztult. A sulyos véráldozat párosult a háboruval járó állandóan növekvő anyagi terhekkel. A magyar hadiipar 60 %-a Németországnak termelt, a magyar mezőgazdaság minden feleslege, a magyar föld minden ásványi kincse - olaj, bauxit, mangánérc stb. - ellenszolgáltatás nélkül Németországba vándorolt. Magyarországon még a nácik által leigázott országoknál is alacsonyabban állapitották meg az élelmiszer-fejadagokat.

A magyar társadalom többsége objektive érdekelt volt a hitleri fasizmus elleni harcban, érdekelt volt az ellenforradalmi fasiszta Horthy-rendszer felszámolásában. A két feladat Magyarországon szorosan, elválaszthatatlanul összefüggő egységet alkotott. Horthy legfőbb külpolitikai támasza a hitleri Németország volt. Hitlerrel való szakitás, Hitler veresége nélkül a magyar fasiszta rendszer felszámolása elképzelhetetlen volt. A magyar ellenállás élének tehát elsősorban Hitler és az őt támogató, a legfőbb haszonélvező németbarát nagytőke és nagybirtok ellen kellett irányulnia.

Az érdekek felismeréséig és a harc vállalásáig azonban hosszu ut vezetett. A politikai erőviszonyok kedvező alakulását ugyanis továbbra is károsan befolyásolták a már fentebb emlitett sajátos vonások. A Hitler-ellenes baloldali pártok; az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP), a legálisan működő Szociáldemokrata Párt (SZDP), a főleg a gazdag és középparasztságot soraiban tömöritő Független Kisgazdapárt, a szegényparasztság pártja, a Nemzeti Parasztpárt, a polgári radikálisok Szabadság Pártja, továbbá a szocialista és demokratikus szervezetek; elsősorban a szocialista munkás szakszervezetek, a Magyar Parasztszövetség és néhány más szervezet, alig fogta át a dolgozó és náciellenes polgári, kispolgári tömegek egynegyedét, s politikai befolyása sem terjedt tul mintegy felén.

A dolgozó tömegek másik fele, főleg a kispolgárság nagy többsége a rendszer befolyása alatt állt, vagy éppen apolitikus nézeteket vallott, lényegében tehát a Horthy-rendszer támasza volt.

A magyar ellenállási mozgalom élharcosai Magyarországon - hasonlóan Európa más országaihoz - a kommunisták, baloldali szociáldemokraták és a szegényparasztság radikális képviselői voltak. Kezdeményező mindig a KMP volt. A KMP dolgozott ki elsőnek 1941 nyarán olyan programot, amely lehetővé tette, hogy a demokratikus erők közeledjenek egymáshoz és keressék az összefogás, az ellenállás kibontakoztatásának - az összes Hitler-ellenes erők számára elfogadható - legmegfelelőbb és legeredményesebb formáit.

A Kommunisták Magyarországi Pártja programja kettős feladatot foglalt magában: 1. Szakitani Hitlerrel, kilépni a fasiszta Németország oldalán viselt háborúból és csatlakozni az antifasiszta világerők harcához. 2. A fasiszta rendszer felszámolása s a demokratikus Magyarország kivivása.

A kommunisták e feladatok megvalósitására olyan nemzeti és demokratikus kormány megalakitását javasolták, amelyet az összes Hitler-ellenes antifasiszta erők támogatnak, amelyben a demokratikus pártok is képviselve lesznek.

2. A függetlenségi mozgalom kibontakozása

Magyarország háboruba lépése után a kommunisták, a baloldali szociáldemokraták, a parasztpártiak kibontották a nemzeti ellenállás zászlaját. A kommunisták, a baloldali szociáldemokraták, és a szocialista ifjumunkások közösen léptek fel az üzemekben a munkásságot sujtó háborus terhek ellen. Közös munkás-paraszt akciókat kezdeményeztek a dolgozó parasztság érdekeinek védelmében, s ezeket összekapcsolták a német fasiszták elleni harccal. Mindez kedvezően hatott, elsősorban a szervezett munkásság és a szegényparasztság mozgósitására.

Az értelmiség legjobbjai, a burzsoázia egyes náciellenes képviselői ugyancsak kedvezően fogadták a Hitler-ellenes nemzeti erők tömöritésének tervét és tevékenyen közre is mü-

ködtek abban. A baloldali sajtóban, elsősorban az SZDP központi lapjában, a Népszavában, a parasztpárt lapjában, a Szabad Szóban, a liberális burzsoázia és értelmiségi csoportok lapjában, a Magyar Nemzetben politikusok, közéleti személyiségek, irók, ujságirók, egyszerü munkás és parasztemberek nyiltan állást foglaltak a Hitler-ellenes harc szükségessége mellett. A KMP Központi Bizottsága és az SZDP baloldali vezetői között tárgyalások kezdődtek, amelyeken megállapodás jött létre közösen szervezett háboruellenes akciókról. Már 1941 őszén több tüntetésre, antifasiszta kulturális megmozdulásra került sor. 1941. október 6-án Budapesten a Batthyány emlékmécsesnél (az 1848-as szabadságharc mártirhalált halt első felelős miniszterelnökének emlékmüvénél) néhány száz, majd november 1-én a Kerepesi uti temetőben Kossuth Lajos és Táncsics Mihály, a 48-as szabadságharc két vezéralakjának sirjánál több ezer főnyi tömeg tüntetett a kommunista párt jelszavai mellett. Kommunisták kezdeményezésére a szakszervezetek és haladó értelmiségi csoportok közösen szervezték meg azokat a nagyszabásu, a magyar szabadságharcos hagyományok németellenes vonalát bemutató kulturelőadásokat, és ezekről szóló sajtóvitákat, amelyek ezreket állitottak a német fasizmus-ellenes harc szolgálatába.

A tömegek háboruellenes harcra való mozgósitásában fontos szerepet töltött be a Szovjetunióba emigrált kommunista vezetők által szervezett és Magyarország felé rendszeresen háboruellenes és ellenállásra mozgósitott adásokat sugárzó Kossuth Rádió.

1942 februárjában kommunista kezdeményezésre megalakult az első antifasiszta erőket tömöritő szervezet, a Magyar Történelmi Emlékbizottság, amelyben majdnem az összes Hitler-ellenes párt és szervezet, továbbá a kulturális élet számos haladó személyisége képviseltette magát. A Magyar Történelmi Emlékbizottság szervezte meg a háboru alatt egyik legjelentősebb antifasiszta tüntetést 1942. március 15-én, az 1848-as magyar szabadságharc évfordulóján. A fővárosban a Dunaparti Petőfi szobornál, majd a Parlamenthez vezető uton, mintegy hat-nyolcezres, s az ország nagyobb városaiban - Kolozsvár, Pécs, Miskolc, Győr, Tatabánya stb. - pedig gyüléseken több-

ezres tömeg tüntetett a háboru ellen, Hitlerrel való szakitásért, az antifasiszta nemzeti kormány létrehozásáért, a független, szabad, demokratikus Magyarországért. A Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakulása és az általa szervezett tüntetés jelentős lépés volt a magyar ellenállás országos tömegmozgalommá fejlesztéséhez.

Az 1942 márciusában megalakult uj Kállay-kormány azonban kegyetlenül lesujtott az antifasiszta Hitler-ellenes erőkre. A Magyar Történelmi Emlékbizottságot szétverte, vezetőit letartóztatta, ezt követően néhány hónap alatt Budapesten 500, az ország más részein pedig 200, összesen 700 kommunistát, kommunista szimpatizánst tartóztattak le, s mintegy 400 baloldali szociáldemokrata és szakszervezeti funkcionáriust büntető munkásszázadokkal a keleti frontra vitetett. Üzemekben, munkahelyeken az ismertebb baloldali meggyőződésü dolgozók állandó zaklatásnak voltak kitéve. Ezzel a kormány a nemzeti ellenállás balszárnyára sulyos csapást mért. Ugyanakkor az ellenállás jobbszárnyát a jobboldali szociáldemokratákat és kisgazdákat, a liberális értelmiségi és polgári rétegeket különböző kedvezményekkel, főleg nagyobb szervezkedési lehetőség biztositásával megpróbálta a maga oldalára állitani.

3. A Kállay-féle "hintapolitika" hatása a náciellenes erők harcára

1943-ban a háboruban bekövetkezett fordulat után a Hitler-ellenes erők jobbszárnya, amely a háboruba lépés után hallgatott, most aktivizálódott, közeledett a Kállay-kormány politikai törekvései felé. Kállay ugyanis látta a hitleri Németország közeledő vereségét, kiutat keresett a katasztrófából. Politikai elképzelése az volt, hogy lazitja az ország Hitlerhez füződő kapcsolatait s propagandában - főleg nyugattal kapcsolatos diplomáciájában - elhatárolja magát Hitler terveitől, s kedvező pillanatban, egy angol-amerikai balkáni partraszállás esetén megnyitja az utat a nyugati szövetségesek előtt. Ugyanakkor hangoztatta, hogy keleten mindvégig harcban fog állni a Szovjetunióval. Terveit az antifasiszta világkoalición belüli ellentétekre, a nyugaton napvilágot látott egyes szovjetellenes tervekre épitette. Ugy vélte, hogy szovjetellenes terveit a rendszer

fennmaradásának biztosításával honorálni fogják. Ez a törekvés főleg az olasz fasizmus bukásának napjaiban erősödött meg.

A kormány e politikai elképzeléseihez igyekezett maga köré felsorakoztatni a már fentebb említett Hitler-ellenes erők jobbszárnyát, a jobboldali szociáldemokratákat, kisgazdákat, liberális és királypárti burzsoá és nagybirtokos csoportokat. Ezeket támogatta és ezekre támaszkodott a szélsőséges németbarát erőkkel szemben. Ennek fejében követelte tőlük az antifasiszta mozgalmak leszerelését, az 1943 tavaszától állandósult bérmozgalmak, kisebb háboruellenes tüntetések, sztrájkok, szabotázsok, falun a terménybeszolgáltatások elleni tiltakozásokkal szemben a határozott fellépést. Ezek a Hitler-ellenes csoportok rettegtek az aktiv tömegmozgalmak forradalomba való átnövésétől, a szovjet hadsereg közeledésétől. Ezért a határozott Hitler-ellenes harc helyett, inkább Hitlertől ugyan magát propagandában elhatároló, de katonai és gazdasági vonatkozásban továbbra is kiszolgáló kormány támogatására vállalkoztak.

A frontesemények azonban meggyorsitották a magyar dolgozó tömegek balratolódását és megingatták a középrétegek jelentős részében is a fasiszták győzelmébe vetett reményeket. A 2. magyar hadsereg maradványainak hazahozatala után a katonák németellenes frontpropagandája szinte az egész országra kiterjedt és jelentős szerepe volt a németellenes hangulat terjedésében és a békevágy rohamos növekedésében.

A háborus terhek gyorsan növekedtek, az élelmiszer- és ruházati cikkek hiánya nőtt, az árak rendkivül magasra szöktek. A feketepiac elburjánzása, a bérek stagnálása, falun a kötelező munkavállalás bevezetése, a mezőgazdaság militarizálása, a beszolgáltatási rendszer bevezetése (amely a kis- és középparasztokat sok esetben még az élelmiszer-fejadagjától is megfosztotta) fokozta a dolgozó tömegek elégedetlenségét és harckészségét. 1943 tavaszán a hadiüzemekben - köztük is a legnagyobbakban: a közel 30 ezer munkást foglalkoztató csepeli Weisz Manfréd Művekben, a Ganz-gyárakban, a tizezer dolgozót foglalkoztató diósgyőri, ózdi vas- és a győri vagongyárban, továbbá a pécsi üzemekben, valamint más területeken is - általános bér-

mozgalom bontakozott ki. A bérharc 1943 őszén néhány ipari centrumban - Csepelen, Diósgyőrött stb. - átnőtt háboru- és kormányellenes politikai megmozdulássá, politikai sztrájkká, illetve tüntetéssé. A bányákban, fontos hadiüzemekben komoly termeléskieséssel járó munkalassitásra, számos szabotázsra került sor. Ezek élén mindenütt kommunisták, baloldali szociáldemokraták álltak.

Falun is szélesedett a parasztság harca a gabonarekvirálások ellen, nőtt a gabonabeszolgáltatást, a kényszerfuvarozást megtagadók, a mezőgazdasági termékeket elrejtők száma. Az agrárproletáriátus munkamegtagadással, sztrájkokkal, a munkahelyekről való tömeges szökésekkel, a munka szabotálásával tiltakozott a Hitlert támogató kormánypolitika ellen. 1943 tavaszától a voronyezsi vereség után a hadseregben is meglazult a fegyelem. Nőtt a szökések száma, 1943 második felében pedig a katonai behivást megtagadók száma. Az utóbbi 1943 decemberében Észak-Erdélyben már elérte a 8-10 ezret. Fellángolt a harc a nemzetiségi területeken, elsősorban Kárpát-Ukrajnában és a Jugoszláviától átcsatolt területeken. Mindkét területen, főleg délen kibontakozott a partizánharc is, amelyeket a kormány jelentős katonai és csendőri alakulatok bevetésével sem tudott elfojtani.

A magyar nép ellenállása azonban mögötte maradt azoknak a lehetőségeknek és követelményeknek, amelyek a külső és belső események együttes hatásaként létrejöhettek volna. A tömegmozgalmak elszigeteltek voltak, hiányzott az egységes irányitás, összefogás, egyszóval a vezetés. A kommunista párt sorait az állandó terror tizedelte, nem volt képes az antifasiszta erők szervezett egységét megteremteni. A magyar ellenállási mozgalomban - szemben a szomszédos országokéval - Sztálingrád sem hozott egyértelmüen pozitiv változást. 1938 és 1941 között megszerzett területek elvesztésétől való félelem, a Kállay-kormány kiugrási "kisérletei", s főleg a Szovjetunió közelsége, a Magyar Tanácsköztársaság emléke, Európa elnyomott népeinek ellenállásában a forradalmi tendenciák növekedése, háttérbe szoritotta a Hitler-ellenes polgári és kispolgári erők és pártjuk vezetőinek többségénél a tényleges ellenség, a hitleri Németország elleni elszánt harc vállalását. Erőik nagy ré-

szét a forradalmi átalakulás megakadályozása, a tömegek aktiv harcának visszatartása, a Horthy-rendszer - bizonyos demokratizált formájának - megmentése kötötte le. S igy a kormánynak és a Hitler-ellenes pártok jobbszárnyának közös erővel sikerült megakadályozniuk a tömegek antifasiszta harcának tömegmozgalommá válását, a következetes Hitler-ellenes erők talpraállását.

4. Magyarország német megszállása. A Magyar Front

1944 elején a szovjet hadsereg megjelent a Kárpátok előterében. Ez a körülmény és Kállay kétértelmü politikája arra késztette Hitlert, hogy 1944.március 19-én katonailag megszállja az országot. Magyarország ugyanis nem csupán egy ország volt a sok csatlós közül, hanem földrajzi fekvésénél fogva Délkelet-Európa országainak megtartásában kulcshelyzete volt. A balkáni megszálló erők utánpótlása, megtartása, a román olaj szállitása csak Magyarországon keresztül volt biztositható.

Horthy és az egész Kállay-klikk inkább elfogadta - minden ellenállás nélkül - a szégyenteljes hitleri megszállást, mintsem a dolgozó népre, az ország demokratikus erőire támaszkodva harcba szállt volna vele. A politikájukat Kállayra alapozó baloldali pártokat készületlenül és váratlanul érte a német megszállás, s igy politikájuk ugyanugy bukásra volt itélve, mint Kállayé.

A német megszállás után az ellenzéki pártokat, az összes demokratikus szervezeteket és baloldali lapokat betiltották. Kiméletlen hajszát inditottak a kommunisták, a demokratikus szervezetek baloldali képviselői ellen, de nem kimélték a Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, sőt Kállay "hintapolitikájának" hiveit sem. A letartóztatottak, internáltak száma elérte a 4-5 ezret, közülük május elején mintegy 1500-at a mauthauseni koncentrációs táborba szállitottak. Megkezdték mintegy 600 ezer zsidó vallásu magyar állampolgárnak német koncentrációs táborba szállitását, illetve a fővárosban gettóba telepitését. Frontra dobták az 1.magyar hadsereget, és hozzáfogtak a magyar ipar és mezőgazdaság teljes kifosztásához. Horthy néhány hónappal később - némileg felelőssége tudatára ébredve - Hitlerhez irott levelében maga is kénytelen tiltakozni a német mód-

szerek ellen. "Becsülettel igyekszem - irja -, hogy a lehetőség szerint elleplezzek minden rosszat és a régi hü bajtársiassággal tartsak ki a kormányrudnál, de ezt nagyon megnehezitik nekem. Mit gondoljon rólam az, aki ártatlanul van bebörtönözve; mit gondoljon a paraszt, aki fáradságosan dolgozott az élelmiszerért a családja számára és akitől aztán erőszakkal viszik el a lisztjét, zsirját, tehenét, mit gondoljanak azok, akiknek üzletét és lakását kiüritik."

Az illegalitás gazdag tapasztalataival rendelkező kommunisták segitették a bujdosásban a feloszlatott és az első napok letartóztatási hullámától megmenekül baloldali pártok vezetőit, hogy elkerüljék a Gestapo börtöneit. A német megszállást követő felhivásaikban a fasiszta betolakodók elleni szabadságharcra, fegyveres ellenállásra szólitották fel a nemzetet. Felhivással fordultak a baloldali szociáldemokratákhoz, kisgazdákhoz, a polgárság ismert németellenes képviselőihez, ismételten sürgetve a szervezett nemzeti ellenállás megteremtését. A német megszállás, a Kállay-féle politika csufos kudarca, a baloldali pártok szabadon maradt vezetőiben is megérlelték azt a felismerést, hogy csak a kommunisták javasolta összefogás tudja a nemzet legjobb erőit mozgósitani a németek és bábjaik elleni harcra.

Igy 1944 májusában létrehozták az antifasiszta nemzeti ellenállás közös harci szervét, a Magyar Frontot. A Magyar Front kiáltványban fordult Magyarország népéhez, uj szabadságharcot hirdetve a német fasiszták ellen. Programját három pontban foglalta össze: a német hóditók és cinkosaik kiverése, béke a szövetségesekkel, független, demokratikus szabad Magyarország megteremtése. A kiáltványt a Magyar Frontban tömörült pártok: a Kommunista Párt (Békepárt néven), a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt és a burzsoázia egyes nyugatbarát csoportjait tömöritő Kettős Kereszt Szövetség irta alá. Később csatlakozott a Magyar Fronthoz a Nemzeti Parasztpárt és támogatták munkáját a szakszervezetek és a keresztény egyházak képviselői is.

A fenti események hatására kiszélesedett és meggyorsult a tömegek, mindenekelőtt a munkásság, a dolgozó paraszt-

ság ellenállása. (Sztrájkok, munkalassitások, tüntetések, munkamegtagadások stb.) Bekapcsolódott az ellenállásba a kispolgárság és a burzsoázia németellenes szárnyának egy része is. Egyrészük támogatta a Magyar Frontot, másik pedig különféle németellenes illegális szervezeteket hozott létre, ilyenek voltak többek között: a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, Magyar Szabadságharcosok Szövetsége, vagy a később alakult Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete, a haladó egyetemi diákok illegális szervezete: a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma.

1944 szeptemberében Rajk László vezetésével ujjáalakult a Kommunista Párt. Létrejött a párt Katonai Bizottsága - élén Pálffy Györggyel, és megindult a partizánharc szervezése, előkészület történt a fegyveres felkelésre is.

5. Október 15.

Románia, Bulgária, Finnország kilépése nagy hatást gyakorolt a magyar eseményekre. Horthy azonban, amikor Magyarország határainál álltak a szovjet csapatok ismét nyugat és nem kelet felé kereste a kiugrás lehetőségét. Csak amikor a kör bezárult, s nem volt más ut, mint a Szovjetunióval tárgyalni, küldött fegyverszüneti delegációt Moszkvába. Október 11-én alá is irták a fegyverszüneti egyezményt, amely kötelezte Horthyt a németekkel való szembefordulásra.

1944 őszére megszilárdult az ellenállás központi szervének, a Magyar Frontnak a helyzete. Országszerte, elsősorban a főváros üzemeiben megalakultak a Magyar Front helyi szervei. Szoros együttmüködés alakult ki a Magyar Front gerincét alkotó két munkáspárt között. 1944. október 10-én a két párt vezetői akcióegység okmányt irtak alá. Az egységokmány tartalmazta a két párt együttmüködését, közös fellépését a háboru befejezéséig és az ország ujjáépitésének időszakában, felvetette továbbá a két munkáspárt egyesülésének lehetőségét, sőt szükségességét is.

A Magyar Front 1944. szeptember 20-án memorandumban fordult a kormányhoz. Javasolta, hogy Horthy a hadseregre, a demokratikus pártokra és a közös megegyezés alap-

ján létrehozandó koalíciós kormányra támaszkodva, az utolsó pillanatban forduljon szembe a németekkel, ezzel elkerülhető az ország teljes pusztulása. A Hortyhoz küldött memorandummal egyidőben tárgyalások kezdődtek a katonai vezérkarral is. Október elején a Magyar Front ujabb memorandumot juttatott el a kormányzóhoz, amelyben az előzőekben lefektetett javaslatok mellett követelte a magyar munkásság felfegyverzését, a letartóztatott politikai foglyok szabadonbocsátását, a tömegek németellenes harcának szabad szervezését. Horthy szorult helyzetében a Szovjetunióval folyó fegyverszüneti tárgyalásokkal egyidőben tárgyalt a Magyar Front megbizottaival. Igéretet tett a munkások felfegyverzésére és Németországgal való szakitás közös végrehajtására. Ezek után a Magyar Front a főváros dolgozóinak mozgósitására, október 17-ére, a kiugrás napjára általános sztrájkot és tüntetést szervezett és előkészületeket tett a munkásság felfegyverzésére.

Horthy azonban nemcsak a Szovjetunióval, hanem a Magyar Fronttal kötött megállapodást is felrugta. Két nappal előbb, október 15-én jelentette be a fegyverszüneti proklamációt anélkül, hogy erről a Magyar Front vezetőit tájékoztatta volna. Igy a proklamáció az átállás biztositásában érdekelt 1. és 2. magyar hadsereget, a Magyar Front vezérkarát és az ország népét jórészt váratlanul és készületlenül érte. A német fasiszták viszont, akik pontos értesüléseket szereztek Horthy tervéről, gyorsan cselekedtek. A németbarát tisztikar segitségével a hadsereget semlegesitették, s október 15-én néhány óra alatt a német katonai erőkkel és a felfegyverzett szélsőjobboldali csoportokkal Horthy hiveit eltávolitották és hatalomra segitették a nyilasok vezérét, Szálasi Ferencet.

A kétszeri német beavatkozás a magyar fasiszta és antifasiszta erők harcába, a Magyarországon folyó hadmüveletekre összpontositott mintegy 50 német hadosztály olyan tényező volt, amely - a már felvázolt okok miatt is, - a magyar ellenállás végkifejlődését megakadályozta, annak ellenére, hogy erre az előkészületek Horthy bukása után meggyorsultak.

6. A fegyveres felkelés terve. A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottsága

Horthy lemondása után az uralkodó osztályok Horthy-barát körei és a hadsereg tisztikarának egy kisebb része most kapcsolatot kerestek a Magyar Front táborával. Igy 1944.november első napjaiban megalakulhatott a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottsága, amelyben a Magyar Front pártjai mellett az összes Hitler-ellenes erők képviselethez jutottak.

A Felszabaditó Bizottság a magyar néphez, a főváros lakosságához intézett felhivásában leszögezte, hogy "A Felszabaditó Bizottság szervezi a nemzeti felkelést és átvette az ország legális képviseletét". A Bizottság a fegyveres felkelés előkészitésének és végrehajtásának politikai vezérkara volt. A bizottság elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre lett. Néhány nap mulva a bizottság keretein belül volt magasrangu vezérkari tisztekből - Kiss János altábornagy vezetésével - megalakult a felkelés Katonai Vezérkara is. November közepén a Katonai Vezérkar már elkészitette a főváros fegyveres felkelésének tervét, és előkészületeket tett a terv realizálására. A terv három fő feladatot foglalt magában: "1. A németek visszavonulásának utjában felrobbantani a közlekedési utvonalakat. 2. Megakadályozni az általuk elrendelt robbantásokat, különös tekintettel a főváros hidjaira, közmüveire és gyáraira. 3. Minél hamarabb megteremteni az összeköttetést a szovjet haderővel és aktivan részt venni a németek elleni harcban." Kapcsolatok létesültek magasabb honvédegységekkel, többek között az 1.magyar hadsereggel. Megkezdődött a munkásmiliciák szervezése. Az MNFFB szükségesnek tartotta, hogy a Katonai Vezérkar által kidolgozott és a szovjet hadsereg Budapest felszabaditását célzó tervének összehangolására közvetlenül felvegye az érintkezést a Szovjetunióval. Ezért repülőgépen küldöttséget kivánt inditani Malinovszkij marsallhoz, a 2.Ukrán Front főparancsnokához és Molotov külügyminiszterhez. November 22-én a Katonai Vezérkart, az MNFFB-nek számos vezetőjét - árulás következtében - lefogták, többségét halálra itélték és kivégezték. A fegyveres felkelés terve ezzel összeomlott.

7. A partizánharc

A fegyveres felkelés szervezésével egyidőben a Kommunista Párt KB által szervezett fegyveres partizánakciók bontakoztak ki az ország különböző területein, elsősorban a fővárosban és környékén, ipari centrumokban és bányavidékeken. A Felvidék, Kárpát-Ukrajna, Észak-Erdély hegyes vidékeire pedig a szovjet földön kiképzett magyar partizánszervezők érkeztek a partizánharc megindítására.

A fegyveres partizánharc hazánkban is - mint az előzmények is mutatják - az ellenállási mozgalom alacsonyabb - igen változatos formáiból fejlődött ki. Az egyes személyek, kisebb csoportok ösztönös náciellenességétől, egyszerű szervezkedéstől kezdve az elnyomott dolgozó osztályok és néprétegek többségének passziv ellenállásán keresztül, a háborus termelést szabotáló, a lakosság kitelepitését, a gyárak, berendezéseik elhurcolását, felrobbantását, a fasiszta intézkedések és parancsok végrehajtását gátló vagy akadályozó akciókig, a katonai szolgálatot egyedül vagy csoportosan szökés vagy átállás utján megtagadó formákon át (amelyről még lesz szó), egészen a magasfoku tudatosságot, illegális politikai és szervezői munkát igénylő tevékenységig az ellenállás valamennyi formája megtalálható a magyar antifasiszta mozgalomban.

A magyarországi partizánmozgalom - amely a már emlitett okok miatt nem vált az ellenállás legátfogóbb és legfontosabb formájává - szervezése, irányitása egymástól területileg is elkülönülő két fő vonalon indult meg. Az egyiket, mint emlitettük, a KP Központi Bizottsága, ill. Katonai Bizottsága szervezte és irányitotta és valamilyen áttételes formában a hazai kommunista mozgalomhoz kapcsolódott. A másikat a KP-nek szovjet földön müködő Moszkvai Bizottsága irányitotta, és a szovjet kormány és Vörös Hadsereg, a szovjet partizánparancsnokság támogatását is élvezte. A Szovjetunióban kiképzett magyar partizánok főként repülőn jutottak el Magyarországra.

A magyar kommunisták már a német megszállást követően fegyveres partizánharcra hivták fel az ország népét, sőt május-junius hónapban a fővárosban, majd augusztusban a ta-

tai szénmedencében kisérletet tettek a fegyveres partizánharc megindítására. E kisérletek azonban meghiusultak. A párt KB által irányitott tényleges partizánharc 1944 szeptemberében, illetve októberben kezdődött. A KB Katonai Bizottsága, amelynek tagjai Pálffy György - egyben vezetője is - Fehér Lajos és Sólyom László, egymásután hozta létre és vetette be a főváros belterületein a kisebb partizángárdákat, a peremvárosokban pedig a nagyobb létszámu partizáncsoportokat.

A Fehér Lajos által közvetlenül irányitott akciócsoportok, más néven robbantógárdák közül különösen emlitésre méltó: a Padányi Mihály vezette "Marót"-csoport, a Weinberger Dezső irányitotta "Szir"-csoport és a Jamrich Mihály vezette "Laci"-csoport. Ezenkivül alakulóban voltak más robbantócsoportok is, de tevékenységük nem tudott kibontakozni. A robbantócsoportok akcióikat katonai teherautók felgyujtásával, megrongálásával kezdték. Az első jelentősebb akciót a "Marót"-csoport hajtotta végre, amikor október 6-án az Erzsébet hid budai hidfőjénél felrobbantották Gömbös Gyula márványszobrát. Ezt követően is e csoport több igen nagy lélektani hatást kiváltó robbantást hajtott végre. Ilyen volt például: a bánhidai villanyvezeték felrobbantása, amely félórás áramszünetet okozott a fővárosban; december 3-án a városi szinházi (ma Erkel Szinház) nyilas nagygyülésre összejött közönség robbantással való szétzavarása; a Kossuth Lajos utcai nyilas könyvesbolt felrobbantása. A "Szir"-csoport a katonai járművek robbantására, valamint a nyilasházak, mint pl. az XII., VIII. kerületi székház, "Hüség Háza", az Antibolsevista Ifjusági Tábor (ABIT) székháza elleni támadásokra specializálta magát. A "Laci"-csoport német tankokat robbantott, és megkisérelte a Budapestről elszállitott politikai foglyok kiszabaditását, de utóbbi nem sikerült. A három csoport együttes akciója volt a budapesti körvasut két alkalommal, azonos időben 20-20 helyen történő felrobbantása.

A párt robbantógárdáihoz hasonlót hozott létre az 1944. október 28-án ujjáalakult KISZ is. Ilyen volt a Várnai Ferenc vezette Homok-, a Lakatos-, a Kelen-gárda, valamint a Turcsányi Lajos és Kende István vezette több mint 20 fős Ságvári-gárda. A KISZ harci gárdák röplapok és más illegális kiadványok terjesztésén tul kézigránátos akciókban, hiradó vonalak elvagdo-

sásában vettek részt. Megtámadták a Rökk Szilárd utcai nyilasházat, a Tisza Kálmán téri Volksbund-házat stb.

A peremvárosokban müködő kommunista partizáncsoportok közül a legjelentősebb a Földes László vezette ujpesti partizáncsoport. Tagjai a KISZ gárdákból, az ujpesti üzemek, a bőrgyárak, az Egyesült Izzó, a Hajógyár, textilgyár kommunista-szocialista munkásaiból és szökött katonákból szerveződtek. A csoport közvetlenül a KP ujpesti területi bizottságához tartozott. Kapcsolatba lépve a Vilmos-laktanya XIII/1-es KISKA alakulat tisztjeivel, katonaruhát szereztek, és igy 67 fős "legális" alakulatként müködtek. A gyárak, berendezéseik védelme mellett a csoport legjelentősebb tettei közé tartozik az ujpesti viztorony, a 4-es számu vizmü és főnyomócső felrobbantásának megakadályozása, az Apolló-házban fogvatartott 48 politikai fofoly kiszabaditása és a helyi nyilasház felrobbantása.

Az ujpesti partizáncsoporttal szorosan együttmüködtek a rákospalotai partizánok. A mintegy 30-40 főnyi csoport 1944 karácsonyán kezdte meg tevékenységét. Céljuk az volt, hogy áttörve a német fronton folyosót nyissanak a szovjet csapatok számára. Bár céljuk nem sikerült, de igy is összeköttetést létesitettek a frontszakasz egyik szovjet parancsnokságával és helyi ismereteikkel segitették őket. A csoport tagjai fegyveresen vettek részt Rákospalota fasisztáktól való megtisztitásában.

A rákoshegyi kommunisták fegyveres csoportja megakadályozta 180 katonaszolgálatra kötelezett férfi behivását. A vasutállomáson berakodásra váró nagymennyiségü gabona és épitőanyag elszállitását lehetetlenné tették. Végül 3 nappal a szovjet csapatok megérkezése előtt kezükbe vették a község irányitását és mintegy 60 nyilas és SS személyt lefogtak és átadtak a szovjet katonáknak. Tevékenységük révén Rákoshegy lényegében harc nélkül szabadult fel.

Október végén - november elején szerveződött Kiss Károly és Horváth István vezetésével a kőbányai partizánegység. A 40-50 fős csoport, amely Kőbányán a Szent László téri iskolában, mint katonai alakulat tevékenykedett, kőbányai, kispesti ifjumunkásokból, a Horthy hadsereg szökött katonáiból tevődött össze. December közepén csatlakozott hozzájuk egy légvédelmi

tüzéregység is. Leleményes akciók eredményeként jutottak nagyobb mennyiségü fegyverhez, lőszerhez, egyéb katonai felszereléshez, sőt élelmiszerhez is. A csoport tagjai Kőbányán, Rákoskereszturon, Rákosligeten, Rákoscsabán és Ecseren "portyázva" telefonkábeleket, katonai járműveket tettek tönkre, ellenséges katonákat semmisitettek meg. Megakadályozták a rongálásokat, bénitásokat. Szilveszterkor felrobbantották a kispesti nyilasházat. A Kőbánya felszabaditásáért inditott szovjet roham idején hátbatámadták a németeket, majd csatlakoztak a szovjet csapatokhoz.

Fegyveres partizáncsoport szerveződött Pesterzsébeten Hazai Jenő vezetésével. Céljuk fegyveres felkelés utján a front megnyitása és városuk felszabaditása. A terv a megvalósulás stádiumába lépett, amikor árulás következtében a nyilasok és az SS rajtuk ütött és a szervezkedők nagyrészét lefogták. Tudunk a pestszentlőrinciek, az angyalföldi üzemek fegyveres szervezkedéséről.

A peremvárosok ellenállási harcában kiemelkedő szerepe volt a csepeliek kiüritést megtagadó nagy akciójának. Október közepén kommunistákból, szociáldemokratákból és más baloldaliakból megalakult Kalamár József vezetésével a "13-as bizottság", mely legfőbb feladatának a lakosság, a gyárak és berendezéseik megvédését és a fegyveres ellenállás megszervezését tartotta. Amikor december elején elrendelték Csepel kiürítését, a kommunisták irányitásával a lakosság 3 napon át - december 4-6 - tömeges megmozdulással arra kényszeritette a nyilas városparancsnokságot, hogy a rendeletet visszavonja. E siker nemcsak Csepel, hanem a környező peremvárosok lakosságát is ujabb ellenállásra késztette. A csepeli ellenállók a város felszabadulása előtti hetekben kapcsolatot épitettek ki a Vörös Hadsereggel és a katonai objektumokról, valamint a csapatok elhelyezkedéséről adott tájékoztatással segitették a felszabaditó harcot.

Voltak olyan partizáncsoportok is a fővárosban, amelyek ugyan nem tartoztak sem a párt, sem a KISZ közvetlen irányitása alá, de létrejöttükben közremüködtek, munkájukban tevékenyen részt vettek azok a fiatalok, akik korábban az OIB-ban,

a szakszervezeti ifjumunkásmozgalomban dolgoztak, kapcsolataik időközben megszakadtak és szocialista lelkiismeretükre hallgatva, vagy valamilyen közvetett kapcsolat - Kossuth Rádió, a Kommunista Párt vagy a KISZ felhivásának - hatására önálló tevékenységbe kezdtek. Legjelentősebb közülük a Vörös Brigád, amelynek vezető törzse - élén Füredi Lászlóval, Rónai Ferenccel - a Vilma királynő uton székelt, tagsága (50 fő) azonban a Zuglóban állomásozó XIV/2-es KISKA alakulatban legalizálta magát. A Vörös Brigád tagjai röpiratokat szórtak, letépték vagy átragasztották a német és nyilas parancsokat. Rongálták, bénitották a fasiszták összeköttetési vonalait, ütegállásait, megtámadták a Thököly uti nyilas párthelyiséget. Később a brigád tagjainak nagyrészét elfogták, többségüket kivégezték.

Fiatalokból, értelmiségiekből és szökött katonákból szerveződött a Szakásits György és Stollár Béla vezette Klotild utcai partizáncsoport, amely legfontosabb feladatának a Légrády (ma Zrinyi) nyomda védelmének biztositását tekintette. December 25-én egy nagyobb nyilas csoport rajtaütésszerüen megtámadta őket. Hosszu és heves tüzharcban próbáltak egérutat nyerni a fasiszták karmaiból, miközben 24-en a partizánok közül életüket veszitették.

Egyetemistákból, ifjumunkásokból toborzódott a 120 fős Görgey ellenállási csoport, amely először a fővárosban, a Tanácsköztársaság megdöntése után hirhedtté vált és ismét jelentkező fehérterrorista Prónay-különitményben legalizálta magát. A Felvinczy utcai leventeotthonban, majd a Szentkirályi utcai tanoncotthonban gyülekező csoport tagjai a Képzőművészeti Főiskoláról, a bölcsész karról, valamint a vasas ifikből toborzódtak. December elején a nyilasok felismerték, hogy az egység céljaikkal ellentétes feladatokat hajt végre, ezért 10 fiatalt elfogtak és kivégezték őket. Az egység kénytelen volt elhagyni a fővárost. A Börzsöny hegységbe vonultak, ahol mint hirszerzők segitették a szovjet csapatokat.

A magyarországi partizánok sajátos csoportjait azok a különböző fegyveres katonai alakulatok alkotják, amelyek a fővárosban a Kisegitő Karhatalmi Alakulatok egységeiként váltak a fegyveres ellenállás szerves részeivé. A KISKA ellenálló cso-

portjainál és más az ellenállás oldalára átállt katonai csoportoknál majdnem mindenütt kimutatható kommunista vagy más baloldali szervezethez fűződő kapcsolat. Vagy közvetett érintkezésen keresztül, a legtöbb esetben azonban ugy, hogy egy-egy kommunista vagy más baloldali csoport beépült az egység kötelékébe, befolyásolta a náciellenes meggyőződésü parancsnokokat és rajtuk keresztül az üldözöttek tucatjai kaptak nemcsak menedéket legális katonai okmányok, sok esetben nyilt parancsok megszerzésével, hanem egyben fegyverhez is jutottak. Az ellenállók igy legalizálódtak, módjuk nyilt arra, hogy fegyvereiket nyiltan hordják, csoportosan lépjenek fel és szabadon mozogjanak. Ezek az alakulatok rendkivül kifinomult és ügyes taktikával dolgoztak. Látszólag a rendszert szolgálták, a "rend őreiként" léptek fel, de az éjszaka sötétjében, vagy ott, ahol nem kelett a lebukás veszélyétől tartaniuk, kiméletlenül felléptek a nyilasok ellen. A honvédség adta azokat a formai kereteket, amelyek segitségével módjuk nyilt náciellenes tevékenységükre. A fővárosban különösen sok KISKA alakulat vált az ellenállás bázisává. Az V., VI., VII. és VIII. kerületi századoknál számos nyilas és németellenes akció mutatható ki. A XIII. és XIV. kerületi KISKA-zászlóaljak pedig antifasiszta beállitottságu tisztjeik és a kommunistákkal való szoros kapcsolataik révén teljesen az ellenállási mozgalom részeivé váltak. A XIII/1-es KISKA-zászlóalj, - melynek parancsnoka Gidófalvy Lajos főhadnagy - helyileg a Vilmos laktanyában állomásozott. Kapcsolatot épitett ki az ujpesti partizánokkal, és a legkülönbözőbb németellenes csoportokkal. Védte a Ferdinánd-hidat a Nemzetközi Vöröskereszt és a svéd követség védelme alatt álló gyermekotthonokat és más épületeket a nyilasok garázdálkodásai ellen. Fegyvert, lőszert, hamis igazolványokat adott a legkülönbözőbb ellenállási csoportoknak. Hasonló feladatokat hajtott végre a zuglói, Zsabka Kálmán parancsnoksága alatt álló XIV/2-es KISKA alakulat, amelynek helyettes parancsnoka Vargha Károly a Royál Revüszinház titkára volt. Utóbbi közreműködésével épült be a századba a "Vörös Brigád", amelyben kommunista, szocialista meggyőződésü, de a KP-tal és ifjusági szervezetével csak közvetett uton érintkező fiatalok fegyveresen harcoltak a fasiszták ellen. E csoport elsősorban a zuglói nyilas terrorcsoportok ellen vivott áldáz küzdelmet. Mindkét alakulat harcosainak jelentős része a nyila-

sok és a Gestapó kezére került. Az első rajtaütés december 29-én történt, amikor egy - a XIII/1-es zászlóaljjal kapcsolatot fenntartó polgári - az ugynevezett Radó - csoport 90 tagját tartóztatták le. Január 6-án a Vörös Brigád tagjait fogták el, január 7-én a XIV/2-es KISKA alakulaton ütöttek rajta, s mintegy 220 embert hurcoltak el, január 8-án pedig a XIII/1-es zászlóalj központjában, a Vilmos laktanya ellenállóit fogdosták össze. Az elhurcoltakat a belügyminisztérium és a Vár pincéibe hurcolták, kegyetlenül megkinozták és egyrészüket kivégezték.

A III. kerületi KISKA alakulatba a kommunisták mintegy félszáz embert juttattak be és fejtettek ott ki tevékenységet az egység feloszlatásáig. Ugyancsak Óbudán szerveződött egy kommunisták irányitása alattálló 30 tagu fegyveres csoport, amely a fentebb emlitett KISKA alakulattal is összeköttetésben állt. A fegyveres akciók mellett főként a vizmüvek és a gázgyár védelmét tartották fontos feladatuknak. A KISKA, illetve a nemzetőr alakulatok azonban nemcsak a fővárosban, hanem több vidéki városban is az ellenállás fontos szerveivé váltak. A miskolci Szabó Lajos vezette levente nemzetőrszázad MOKAN-nal való szerves együttmüködése ismert, tudomásunk van a kassaiak hasonló szerepéről. További gondos kutatás minden valószinüség szerint ujabb és ujabb adatokat hoz felszinre.

A budapesti fegyveres ellenállásról szólva meg kell emlékezni a Vörös Hadsereg oldalán harcolt egyetlen reguláris katonai alakulatról a Budai Önkéntes Ezredről. 1944 utolsó napjaiban egyre több kisebb magyar katonai alakulat ismerte fel, hogy helye nem a németek, hanem a szovjet csapatok oldalán van, és átállásuk után kérték, hogy fegyverrel harcolhassanak a főváros felszabaditásáért. 1945 január második felében mintegy 10 önkéntes század egyesitésével jött létre Variházy Oszkár alezredes parancsnoksága alatt a 2500 főt számláló Budai Önkéntes Ezred. Első nagyobb ütközetük a Déli-Pályaudvarért vivott küzdelem volt. Ezt követően harcoltak a Királyhágó-, a Márvány-, az Alkotás és a Kosciuskó utcában, részt vettek a Vérmezőn berendezett német repülőtér elfoglalásában, az Alagut megtisztitásában. A februári német kitörési kisérlet idején közelharcot vivtak az ellenséggel a Várban, a Gellérthegyen, a Citadellánál, a Somlói

ut és a Kelenhegy közötti városrészben, a Müegyetemnél. Az ezred katonái közül a hősies küzdelemben mintegy 600-an áldozták életüket a főváros felszabadításáért.

A felszabadulás előtti hónapokban, hetekben az ország egyes vidékein, elsősorban ipari és bányavidékeken is alakultak partizáncsoportok. Ezek többségükben csak közvetett módon tartoztak a felső pártvezetés alá, jórészt régebben illegális kapcsolattal rendelkező helyi kommunisták, baloldali munkások, 19-esek, szökött katonák öntevékeny kezdeményezésére jöttek létre. Közülük is legjelentősebb volt az északi - borsod-diósgyőri-iparvidéken Miskolc-Diósgyőr központtal alakult MOKAN-Komité (Magyar Kommunisták Antináci Bizottsága).

A Tóth Béla, Fekete Mihály, Oszip István, Barbai Ferenc és mások vezetésével 1944 szeptemberében alakult antifasiszta harci alakulat közvetlen befolyása néhány száz emberre terjedt ki. A nyilas puccs után kettős feladatot tüztek maguk elé: a gyárak - a Diósgyőri Vasgyár és a miskolci üzemek gépparkjának és munkásainak védelmét és a fegyveres harcot a fasiszták ellen. A MOKAN-nak fegyveres részlegei voltak a Diósgyőr-Vasgyárban, Miskolcon és a két város közötti szőlőben. A legmozgékonyabb fegyveres erőt Szabó Lajos őrmester (1956-ban mint a Magyar Néphadsereg ezredese a budapesti pártház védelmében a Köztársaság téren vesztette életét) vezetése alatt álló nemzetőr egység jelentette. A MOKAN jelentős propaganda tevékenységet is kifejtett, melynek eredményeképpen értékes kapcsolatokra tett szert a hadsereg tisztjei körében. A partizánok éjjel és nappal zavarták az ellenség mozgását, összeköttetéseit, pontos értesüléseket szereztek a német tüzérség elhelyezkedéséről. Az igy szerzett értesüléseket a frontvonalon át eljuttatták a szovjet csapatokhoz. Jelentős szerepük van abban, hogy a gyárak berendezéseit, a középületeket megvédték a fasiszta pusztitástól és segitették a Vörös Hadsereget a város felszabadításában.

Fegyveres csoportok alakultak a nógrádi szénmedencében is. A karancslejtősi bánya dolgozói - mintegy 300-an - a hozzájuk csatlakozott katonákkal együtt november 23-án fegyverrel, lőszerrel felszerelve a bányába vonultak, hogy igy védekezzenek

a kényszerkiürités és elhurcolás ellen. A fasiszták könnyfakasztó gázzal végülis a bánya elhagyására kényszeritették a munkásokat, közülük hármat megtorlásként kivégeztek. Egyrészük azonban elhagyva a bányát a szlovák partizánokhoz csatlakozott.

Ragyolcon, Abroncspusztán, Somoskőujfalun a kommunista bányászok - Bandur Gyula, Krupa János, Balázs Barna - vezetésével ugyancsak partizáncsoportok alakultak, amelyek novemberben csatlakoztak a Szovjetunióból szlovák földre, majd onnan hosszu viszontagságos ut után a szénmedencébe érkezett Nógrádi Sándor vezette partizánegységhez. Nógrádiék megérkezése alapvetően megváltoztatta e térségben a partizánharc feltételeit. A határozott irányitás, gazdag tapasztalat, a feladatok konkrét körülhatárolása tette lehetővé, hogy hetek alatt jelentős, a nógrádi szénmedence egészére, sőt azon tulra is befolyással biró partizánegység alakulhasson ki. A törzscsapat létszáma november végén már elérte a 100 főt, de irányitásuk alatt állt a csomatelki 30, medvesaljai 60, és a vidosszapusztai 40 fős-, a partizánok oldalára átállt, jórészt katonákból álló fegyveres csoport. E partizánbázisról állandó rajtaütésszerü támadásokkal zavarták részben a védelemre berendezkedő német és magyar csapatokat. A Nógrádi egység legkiemelkedőbb harci tette az 1944. december 28-29-én Abroncspuszta és Monosza hegy területén egy visszavonuló SS zászlóaljjal vivott tüzharca volt, melynek során a partizáncsoport - bár maga is 16 ember vesztett - szétszórta a fasiszta zászlóaljat.

Sikeres ellenállási harcot folytattak a dunántuli szénmedencék bányászai is. Tatabányán - az 1944 szeptemberében történt nagy letartóztatás után - már nem sikerült fegyveres csoportokat létrehozni, de a bányászok és a munkások megakadályozták, hogy a tárnákat és üzemeket a fasiszták elpusztitsák. Sárisápon - a dorogi szénmedencében - viszont Zgyerka János és Gurin Lajos vezetésével partizáncsoport alakult. Több hónapos müködésük során számos fegyveres akciót hajtottak végre átvonuló német egységek ellen. A partizánok visszamaradásra birtak több száz magyar katonát és azok egyrészét a tárnákban rejtették el, élelmezték. Kapcsolatot teremtettek a szovjet csapatokkal és a frontvonalban álló bánya járatain keresztül rend-

szeres tájékoztatást adtak a fasiszták elhelyezkedéséről, főleg az ütegállásokról, 1945 márciusában a Vörös Hadsereggel együtt részt vettek a község felszabaditásában.

Bizonyos partizánszervezkedés szálaival találkozunk a pécsi bányavidéken is. Itt legemlitésre méltóbb az a körülmény, hogy a bányavidék és Pécs felszabadulása után számos bányászfiatal jelentkezett fegyveres partizánharcra a jugoszláviai Petőfi brigádba.

Mint emlitettük, nemcsak az országban szerveződtek partizánalakulatok, hanem a Szovjetunió területén is, amelyek azután, mint ejtőernyős partizánszervező csoportok kerültek bevetésre Magyarországon. A szvjatosinói partizániskolából, ahol a magyarok csoportjának - elutazásáig - Nógrádi Sándor volt a parancsnoka, a magyar partizánokat augusztus elejétől fokozatosan juttatták magyar földre. 1944. augusztus 8-án két csoport érkezett magyar területre, - Uszta Gyuláé és Szőnyi Mártoné. Szőnyi Mártonék 13 partizánból álló csoportjának sorsa, amely a Bükkben - Ózdtól délnyugatra - Domaháza, Járdánháza és Tornalelesz községek közötti erdőkbe ereszkedett le, tragikusan ért véget. A leszállás után tüzharcba keveredtek a csendőrökkel, többen azonnal meghaltak, másokat elfogtak és kivégeztek. Itt halt meg a parancsnok, Szőnyi Márton és politikai biztosa Ősz-Szabó János is.

Az Uszta Gyula vezette csoport 23 tagból állt - 18 magyar és 5 orosz. A Munkács, Huszt és Szolyva térségében bevetett csoportokhoz később csatlakozott - a szállitás közben sulyos veszteségeket szenvedett - 9 főből álló Priscsepa csoport is. A két csoport egyesülése után alakult meg a Rákóczi-partizánegység, amely három szakaszból és egy robbantócsoportból állt. Két és fél napos harc után, amikor október 26-án egyesültek a szovjet csapatokkal, az egységnek már 168 fegyverese volt. Az ellenség harcászati tevékenységének akadályozása mellett széles körü politikai felvilágositó munkát fejtettek ki: müködési területükön sokan szabotáltak, megtagadták a behivási parancsokat vagy elrejtőztek az erdőkbe, csatlakoztak a partizánokhoz. Október 18-át követő napokban sikeresen ellenálltak az ellenük kivezényelt két zászlóalj támadásának és ezzel megmentettek több

kárpát-ukrán falut a felperzseléstől. Harci cselekményeik során kisiklattak hét, katonasággal és hadfelszereléssel megrakott vasuti szerelvényt, megsemmisitettek hét mozdonyt, 27 lőszeres vagont, 22 hadianyagot szállitó vagont. Megsebesitettek 412, foglságba ejtettek 267 és megsemmisitettek 385 ellenséges katonát és tisztet. Nagy mennyiségü hadfelszerelést, lőszert stb. zsákmányoltak. A Rákóczi egység vesztesége együttesen 33 fő.

Augusztus 16-án Nagyváradtól keletre dobtak le egy 9 főből álló partizáncsoportot, amelyet azonban a fasiszták részben megsemmisitettek, részben szétszórtak. Mármarossziget körzetébe augusztus 21-én érkezett a Dékán István vezette 14 tagu partizáncsoport, amelynek jó része a földreérés után ugyancsak megsemmisült, illetve szétszóródott. A megmaradtak - Dékán István is - Észak-Erdély erdőségeiben felderitő és kisebb zavaró portyákban vettek részt, majd októberben csatlakoztak a szovjet csapatokhoz. Észak-Erdélyben Tusnád közelében ledobott másik partizáncsoport földreérése ugyancsak sikertelen volt. A megmaradt partizánok ugyancsak agitációs munkát és fegyveres akciókat végrehajtva küzdöttek a fasiszták ellen, majd csatlakoztak a szovjet csapatokhoz.

Szeptember második felében Rékai Miklós parancsnoksága alatt 13 fős csoport ugyancsak Észak-Erdélyben, Aknasuhatag környékén került bevetésre. Több harci cselekményt hajtottak végre, majd a vidék felszabadulásával tevékenységük befejeződött. Október 14-én indult szovjet földről az utolsó, 23 tagu magyar partizáncsoport. Parancsnokuk V.V.Bujanov volt, a politikai biztos Lencsés János. Harci területük Ungvár és Munkács környéke volt. Rövid idő alatt létszámuk több mint 100-ra növekedett. Legfontosabb tettük az ungvári villanytelep felrobbantása volt.

Voltak más magyar partizánszervező csoportok, amelyeket szlovák területre dobtak le és harci müködésük is jórészt ott zajlott. Ilyen volt pl. a közel 300 fős Petőfi egység.

Az eddig feltárt, s még távolról sem teljes adatok szerint, a fővárosban és környékén a Kommunista Párt által szervezett és irányitott, illetve öntevékenyen létrejött partizáncsoportokban mintegy 650-700 partizán harcolt. Vidéken, helyi kez-

deményezésre alakult csoportokban 550-600 résztvevő volt. A Szovjetunió területéről Magyarországra 10-12 magyar partizánszervező csoport került bevetésre, amelyből 6 tudott nagyobb létszámu önálló partizán egységgé szerveződni, létszámuk meghaladta az 1000 főt. A különböző szervezésü partizáncsoportokban összesen tehát 2300-2400 partizán harcolt. Ugyanakkor tudni kell azt is, hogy ennél jóval nagyobb, mintegy 7-8000 azoknak a magyar partizánoknak a száma, akik külföldön - Szovjetunióban, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Belgiumban, Franciaországban és másutt - fogtak fegyvert az ottani hazafiak oldalán, egyben a magyar nép függetlenségéért és szabadságáért. Nem soroltuk ide a különböző fegyveres katonai alakulatokat; közülük egyesek önállóan - mint a fasiszták által szervezett Kisegitő Karhatalmi Alakulatok (KISKA) egyes századai, amelyek a nácik elleni harc legális alakulataivá váltak - vagy a szovjet hadsereg oldalára átállva vettek részt fegyveres harcokban, mint pl. a 2 és félezres létszámu és 600 hősi halottat vesztett Budai Önkéntes Ezred. Magyarországon azonban nem a fegyveres, hanem az ugynevezett passziv ellenállás öltött általános, népi jelleget.

8. A passziv ellenállás

A magyar antifasiszta mozgalom sajátos vonása, hogy a háboru utolsó szakaszában is a fegyveres ellenállás helyett annak kevésbé tudatos formája, a passziv ellenállás fejlődött tömegméretüvé. Ezt részben a magyar ellenállás - számos korábban emlitett okra visszavezethető - lassubb fejlődése, az ország partizánharcra kevésbé alkalmas földrajzi adottsága, részben pedig a viszonylag hosszu katonai hadmüveletek és ennek keretében az ország ember és anyagtartalékainak totális "mozgósitása", kifosztásának kisérlete magyarázza.

A nyilasok hatalomátvétele után a magyar fasiszta rendszer utolsó, de annál véresebb haláltánca, végvonaglása következett be. Az ország hadszintérré, hatalmas katonai erők küzdőterévé vált, s a németek számára most már nem a termelés biztositása, hanem minden élő és holt anyag megszerzése, elhurcolása, illetve tönkretétele volt az elsődleges. A felszabadi-

tó szovjet csapatok megérkezése előtt minden talpalatnyi földet fel akartak perzselni, s minden épkézláb embert ágyutöltelékként be akartak vetni. Mindehhez Szálasi nemcsak hozzájárult, hanem a legmesszebbmenőbb támogatásban is részesitette a nácikat.

A nyilas kormány elrendelte a gyárak gépparkjának, a Nemzeti Bank aranykészletének, vasuti gördülőanyagoknak, mezőgazdasági termékeknek, a teljes állatállománynak, s minden mozditható nemzeti értéknek Németországba szállitását. Aláaknázták a gyárakat, a hidakat és a középületek egy részét. Oly mérvü "bénitást" akartak elérni mindenütt, hogy legalább a felszabadulás után minden termelőmunka fél-egy évig lehetetlen legyen. Elrendelték a "veszélyeztetett területek" ugynevezett kényszerkiüritését.

Szálasi elrendelte a "totális mozgósitást", és 17 majd 16 évtől 52 éves korig minden férfit katonai szolgálatra, illetve 14-től 70 éves korig mindenkit munkaszolgálatra, erődítmény és egyéb "védelmi célokat" szolgáló munkára köteleztek. A politikai foglyok zömét átadták a náciknak, akik haláltáborokba hurcolták őket. A vidéki zsidók elpusztitása után most elérkezettnek látták az időt, hogy végre a budapestiek is hasonló sorsra kerüljenek. Több mint százezer zsidót néhány nap alatt a főváros közepén gettóba telepitettek azzal a céllal, hogy rövid időn belül őket is Németországba hurcolják, vagy a helyszinen likvidálják. A nyilas kormány és a Gestapó mindazokkal szemben, akik a rendeleteket nem teljesitik, a parancsoknak ellenszegülnek, csak egy szót ismert és ismételt minden felhivásban: "felkoncoltatik".

A magyar nép elvetemült ellenségei egy nemzet sirját ásták meg, s a tömegeken mulott, hogy ez a sir elnyeli-e azt a nemzetet, amely évszázadokon keresztül oly sokszor és oly bátran tett hitet élni akarásáról, szabadságvágyáról, az elnyomók elleni bátor küzdelemről. Bár a fegyveres ellenállás nem tudott tömegméretüvé válni, de azzá vált az országot pusztulásra itélt náci tervekkel szembeni ellenállás.

Az ördögien kieszelt náci tervek igazi célját elsőként a Kommunista Párt ismerte fel, s a magyar néphez intézett, ok-

tóber 28-án kelt "Nyilt levelében" azonnal mozgósitotta ellene az egész nemzetet. Felhivásában hangoztatta: "Szálasi politikájában országunk és népünk egész egyszerüen a náci hadviselés egyik eszköze." Történelmi helyzetünk adott parancsa, minden eszközzel megakadályozni, hogy a náci tervek valóra váljanak. Sürgeti a fegyveres ellenállást, a partizánharcot, szorgalmazza az ellenállás egyszerübb, de a tömegek által könnyebben elfogadható és közvetlen érdekeivel találkozó formáinak általános alkalmazását. Felszólitja a munkásokat, hogy legöntudatosabb tagjaikból üzemenként szervezzék meg az ellenállási bizottságokat, üzemi védőőrségeket a termelés leállitására, a gyárak, nemzeti értékek megvédésére, a "bénitás" megakadályozására. Ugyancsak védőőrségek megszervezésére szólitja fel a falvak lakosságát, hogy akadályozzák meg a német rablásokat. Szorgalmazza a lakosság és a magyar hadsereg náciellenes erőinek együttmüködését és közös fellépését. Hasonló felhivással fordul a magyar nemzethez a Magyar Front. Novemberben drámai hangu felhivásban sürgeti az ellenállást a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottsága.

Már a nyár folyamán is, főként azonban a nyilas puccs után, a felhivások szellemében egymásután alakultak - elsősorban az üzemekben védőőrségek. 1944. március 19-e után a magyar munkásosztály a náci mintáju fasiszta munkásszervezetek létrehozásának bojkottjával, munkamegtagadásokkal, a hadiüzemek tömeges elhagyásával, tüntetésekkel tanujelét adta ellenállási készségének. Ebben az időben alakulnak a munkások legjobbjaiból a védőőrségek, amelyeknek szerepe különösen október 15-e után nőtt meg. Csak néhányat emlitünk a főváros nagyobb üzemeiből: a legnagyobb hadiipari bázis területén, Csepelen alakult meg a 13-as bizottság, illegális üzemi szervezet alakult a Hazai Fésüsfonóban, a Kőbányai Polgári Serfőzőben, a Dunai Repülőgépgyárban, a Fogaskerékgyárban, a Magyar Acélárugyárban, a Magyar Állami Waggon és Gépgyárban, az Egyesült Izzóban, a Mechanikai Cipőgyárban stb. Vidéken Miskolcon, a Diósgyőri Vasgyárban, az Ozdi Acélárugyárban, a győri MÁVAG-ban, Szegeden és főleg a bányavidékeken - a tatai, a dorogi, a salgótarjáni és a pécsi szénmedencében.

Egy-egy üzem bénitásának és leszerelésének ismertté válása minden különösebb felvilágositás nélkül is meggyőzte nemcsak a munkást, hanem a müszaki gárdát, sőt a tőkést is, hogy ehhez semmilyen érdeke nem füződik, sőt számukra a jövőt is bizonytalanná teszi. Igy egyre több helyen a tőkés tudtával, néhol közremüködésével, a müszakiak és munkások összefogásával igyekeztek a kiszállitandó gépeket elrejteni, vagy az országban addig "utaztatni", amig fel nem szabadultak, a "bénitást" pedig ugy végrehajtani, hogy az üzem lehetőleg minél előbb üzemképes állapotba hozható legyen.

A csepeli hadiüzemi óriás - ahol mintegy harmincezren dolgoztak - munkásai részben leplezetlenül szabotálták a német páncélökölhöz hasonló, ugynevezett Szálasi röppentyü gyártását, részben pedig a legkülönbözőbb módszereket alkalmazták a Németországba szállitandó gépek egy részének megmentésére. Kétségbeesve panaszolja a csepeli rendőrkapitány a belügyminisztériumnak, hogy "a hadianyag termelés szabotálása ugy folyik, mint azelőtt (október 15-e előtt - P.I.). A sürgősen elrendelt kiüritést természetszerüleg ugyszólván teljesen szaboltálják..." Később a munkások megakadályozták a nagy turbina, a Martin-kemencék felrobbantását, a két leszerelt hattonnás Martin-kemence Németországba szállitását. A csepeli munkások üzemi ellenállásához szervesen kapcsolódott Csepel lakosságának helytállása a - már emlitett - kiüritési parancs megtagadása.

Nemcsak a csepeliek, hanem a főváros szinte valamennyi nagyobb üzeme dolgozóinak helyén volt a szive, amikor az üzemének megvédéséről volt szó. A munkások ellenállása mentette meg az ujpesti Phőbus Villamossági Müvek, a Kelenföldi Erőmü, a Főváros Viz- és Gázmüvek teljes elpusztitását. Ugyancsak a dolgozók bátor helytállásának köszönhető, hogy a Dunai Repülőgépgyárban, a Hoffher-Schrantz traktorgyárban, a Goldberger Textilgyárban, a Magyar Textilfestőben, a Felten gépgyárban, a MÁVAG-ban, a Röck-gépgyárban, a Danuvia motorgyárban, a Kábel-gyárban, a Ganz Rt-ben, az Egyesült Izzóban, a Lázár és Offner-féle vegyészeti és növényolajgyárban, az istvántelki oxigéngyárban, a Magyar Fémelemezgyárban, a Bayer-müvekben és még számos helyen a "bénitás" csak oly

mérvü volt, hogy az üzem a felszabadulás után azonnal megindithatta a munkát. Jellemzőek a magyar munkásság magatartására az Egyesült Izzóban történtek. Ez egyike volt a legnagyobb értéket képviselő hadiüzemeknek. Munkássága decemberig a gépek nagy részének leszerelését és elszállitását furfangos ötletekkel megakadályozta. Ekkor a németek maguk határozták el, hogy "kézbe veszik az ügyet", s a gyár felrobbantását is végrehajtják. A gyár védőőrsége, a helyi szakszervezet illegalitásban élő vezetői és a müszakiak elhatározták, hogy a gyár igazgatási épületeibe telepitik a munkásokat, hogy minden náci kisérlettel szemben azonnal a helyszinen legyenek. S valóban az ötlet bevált. A nácik a nagy "tömeggel" és bátor fellépésével szemben tehetetlenek voltak, s igy sem a gépeket elszállitani, sem a gyárat felrobbantani nem tudták. Hasonló események zajlottak le a mintegy 30-35 ezer munkást tömöritő borsodi iparvidéken. A miskolci üzemek, a Diósgyőri Vasgyár, az Ózdi Vasgyár, a hozzájuk csatlakozó bányatelepek munkásai hasonló módon léptek fel a náci tervekkel szemben. Itt az ellenállást a kommunisták helyi szervezete, a Magyar Kommunisták Antináci Bizottsága, a MOKAN Komité irányitotta. A munkalassitás, a gépek elhurcolásának megakadályozása s a bénitás mérséklése mellett itt is a lakosság kényszerkiüritésének megtagadása jelentette a legnagyobb ellenállást. Az itt tartózkodó Wöhler-hadseregcsoport a magyar vezérkarhoz intézett levelében arról ir, hogy "a Miskolc környéki magyar ipari müvek, erősen kommunista érzésü munkásságának zöme, a kiüritést és a lakosság elköltöztetését megakadályozandó, kivonult a Miskolc környéki erdőségekbe". A magyar katonai szervektől megfelelő karhatalmat kérnek, hogy a berendezések és a lakosság elszállitását biztosithassák. Bár a magyar karhatalmi segitség megérkezett, de mire tevékenységüket "érdemben" is megkezdhették volna, a Vörös Hadsereg a miskolci partizánokkal együttmüködve felszabaditotta a borsodi iparvidéket.

A salgótarjáni szénmedence bányászai több napon keresztül a bánya mélyén védekeztek elszállitásuk és a bánya tönkretétele ellen. Pécsett a bőrgyáriak 70 vagon bőrárut mentettek meg.

Nem sikerült a közmüvek bénitása sem. A vasutasok, elsősorban a mozdonyvezetők szabotázsa, a munkafelvétel megtagadása pedig többszáz vagon áru és a lakosság elszállitását akadályozta meg. A vasutasok másutt is helytálltak, sok esetben csak német szakemberekkel tudták közvetlenül a frontvonalból elszállitani a megrakott vagonokat, mert a magyarok megtagadták azt. Ahol pedig a nácik az utolsó pillanatban a vasutakat, főként a váltóberendezéseket robbantásra készitették elő, ott nem egy helyen a vasutasok hatástalanitották a robbanóanyagot. Tatabányán, Győrött, Mosonmagyaróvárott és másutt is ugyancsak a müszakiak a munkások helytállása mentette meg a gyárakat, üzemeket a teljes pusztulástól. Igy menekült meg a Nitrokémiai Rt füzfői telepe, a füzfői, ajkai és várpalotai erőmü, valamint a Magyar Bauxit Rt.

A fővárosban és más egyetemi városokban a tanárok és diákok nagyobb részének ellenállása akadályozta meg az egyetemek teljes kiüritését, a müvészek, tudósok helytállása is nagy értékek megmentését tette lehetővé.

A falvakban ugyancsak jelentős ellenállás bontakozott ki, elsősorban a dolgozó parasztság részéről, mezőgazdasági értékeik, főként állatállományuk elhurcolása ellen. Általánossá vált a termények elrejtése, elásása. Az állatok egy részét az erdőkbe hajtották, vagy a falvaktól s a harci eseményektől félreeső tanyákra. Számos helyen nem voltak hajlandók résztvenni a raktárakban elhelyezett termények kötelező fuvarozásában. Vagy meg sem jelentek a fogatokkal, vagy a lovakról leszedték a patkót, a szekereket szállitásra alkalmatlanná tették, hogy igy akadályozzák meg a termények elszállitását. Igy pl. Kalocsán mintegy 45 vagon paprika, 650 vagon gabona és olajos magvak maradtak a raktárakban. Főherceglakon is 1600 vagon buza, Békésen pedig az egész ország rizskészletének több mint fele maradt vissza, de tovább lehetne sorolni az eseteket. A legnagyobb ellennállást a falu népe mégis a kiüritésekkel szemben tanusitotta.

Már a Tiszántulon is komoly problémákat okozott a lakosság kiüritésének végrehajtása, pedig ott még nem is álltak rendelkezésre tapasztalatok az elszállitott lakosság sulyos élet-

körülményeiről. A Tiszántulon kelt szárnyra az a mondás: "Urak, papok szaladjatok, parasztok csak maradjatok." A menekültek sorsát viszont már jócskán megismerték az ország középső részén, s főként a Dunántulon élők, hisz maguk láthatták, milyen sors vár azokra, akik elhagyják otthonukat. A felszabaditott területekről átszivárgott hirek teljesen megcáfolták a "bolsevizmus szörnyüségeiről" terjesztett szennypropagandát, s ugyanakkor arról is tudomást szereztek, hogy aki elhagyja otthonát, a nácik mindenét elviszik. A közép-tiszai katonai közigazgatás parancsnoka jelentésében arról ir, hogy a lakosság zöme nem hagyta el szülőhelyét, hanem elsősorban a földbirtokosok, a tisztviselők és azok családtagjai. "A falusi és városi lakosság is inkább kihurcolkodott a tanyákra, ahol biztonságban érezte magát... A gazdasági kiürités még nagyobb nehézségekkel járt."

A németek és nyilasok a főváros és környéke lakosságának "védelmi" sáncmunkákra való mozgósitásában és a "kényszerkiürités" végrehajtásában a tömegek teljes ellenállásával találták magukat szemben. A nácik hallatlan erőfeszitéseket tettek, hogy Budapest feladását minél jobban kitolják. Minden talpalatnyi földet védeni akartak. A főváros körül és a fővárosban minden épkézláb embert mozgósitani akartak az erődités munkák elvégzésére. A budapesti polgármester november 15-i felhivása - mint ezt a főkapitánysághoz küldött jelentésében irja - süket fülekre talált. Naponként ujabb és ujabb felhivások jelentek meg kerületenként is. Mozgósitják a rendőrséget, karhatalmi erőket, az eredmény számukra mégis lesujtó. Csak néhány adat: az első felhivásra az 1912 és 1923 között született honvédelmi munkára kötelezettek közül az egész fővárosban csak 500 férfi jelentkezett, a november 21-i felhivás után, amikor már karhatalmat is igénybevettek 3594 férfit szedtek össze. Ezután megkisérlik kerületenként erődités munkára kényszeriteni az embereket. Csepelről senkit sem tudnak munkára hajtani, Pesterzsébetről két nap alatt mintegy 1000 embert szedtek össze, de ők is a legelső légitámadásnál "kereket oldottak". Kispestről 400 férfit, Pestlőrincről s a hasonló munkáskerületekből még kevesebb embert sikerült munkára kényszeriteni. Pedig minden rendelkezésre álló karhatalmi erőt igénybe vettek,

és az eszközökben sem voltak válogatósak. Különösen dühitette a fasiszta szerveket, hogy a tuloldalon, a Vörös Hadsereg által felszabaditott területeken, ha a szovjet csapatoknak szüksége van bármilyen segitségre "a hirszerzők pontos megállapitásai szerint", a lakosság minden erőszak alkalmazása nélkül megadja.

Budapest, de a vidék lakossága is bujtatta az üldözötteket, katonaszökevényeket, a zsidókat. Budapesten - hivatalos megállapitások szerint - mintegy 100 ezer zsidót rejtegetett a lakosság. Egymást érték a monstre-razziák, a házkutatások, s akit elfogtak vagy akik rejtegettek "halállal lakoltak". A főváros népe mégis vállalta a kockázatot, pedig nemcsak a megtorlástól kellett tartania, hanem utolsó falatját is megkellett osztania.

A főváros fasiszta szerveinek legnagyobb dühét mégis a kiüritési parancsok semmibevétele váltotta ki. Az Országos Elhelyezési Kormánybiztosság vezetésével az összes érdekelt miniszteriális | szervek és a vezérkar bevonásával megtartott novemberi értekezleten az elnök kénytelen volt megállapitani: A székesfőváros és a környező városok, községek lakossága semmi körülmények között nem hajlandó egyenlőre lakóhelyét elhagyni. Érdekes jelenség, hogy a magyar sem dolgozni, sem harcolni nem akar. A fő okot abban látja az elnök, hogy az illetékes szervek gyengék, mert "a bünösök közül nem lövetnek agyon 10-20 embert, amivel meg lehetne menteni a helyzetet". A magyarországi kiüritési program végrehajtásának náci vezetője, Kurt Becher keserüen ismerte be: "A Budapesten levő általános pánikhangulat érezhető módon egy jól előkészitett kiüritést tett lehetetlenné".

A Dunántulon még nehezebb a helyzet. A lakosság személyesen győződhetett meg az ország keleti részéből elmenekültek sorsáról. A keletről jöttek jórészt, sőt a hivatalnokok sem hajlandók már tovább menni, s igyekeznek bevárni a felszabaditó seregeket. Székesfehérvárott megtartott megyei jegyzői értekezleten a jegyzők a kiürités végrehajtásának egyik fő akadályát a keletről visszavonuló magyar katonaság propagandájában látták, mert "a községekben szétszórt magyar csapat-kötelékek tagjai destruálják a lakosságot, arra biztatják őket, hogy csak maradjanak vissza a községekben, az oroszok ugy sem bántanak senkit, és nem kell tőlük félni".

Pécs, Szombathely, Kaposvár, Székesfehérvár, Veszprém s más városok lakossága, sőt jórészt alsóbb tisztviselői kara is visszamaradt. A nyilvános kivégzések, mint Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Sárváron, sem tudták befolyásolni a lakosság elhatározását. Nem változtattak ezen az olyan döntések sem, mint amit a Vas megyei Szentpéterfa község előljárósága ellen foganatositottak. Az egész előljáróságot azonnali hatállyal felfüggesztették, "eddig még nem tapasztalt általános községi ellenállás miatt".

Nem volna teljes a passziv ellenállásról nyujtott rövid áttekintés, ha a hadsereg felbomlásáról; a tömeges szökésekről, behivóparancsok megtagadásáról, a harckészség teljes hiányáról, s nagyarányu átállásokról nem adnánk ismertetést. A frontra dobott magyar hadseregek (1942-43-ban a 2., 1944. nyarán az 1./ katonáinak politikai és erkölcsi harcértéke mindig is alatta maradt a "kivánalmaknak". A felső katonai vezetés mindig azon panaszkodott, hogy az egyszerü magyar katona nem érti meg, miért kell hazájától távol harcolnia, ugy érzi "idegen ügyet szolgál". Hiányzik belőle a magyar katonától évszázadok óta "irigyelt vitézség". Mind nagyobb méretüvé váltak az átállások, mind több lett az "üldözendő büncselekmény; az engedetlenség, gyávaság, szökés, szinlelési esetek miatti" hadbirósági itélet. 1944 őszén, a Szálasi puccs után, amikor magyar földön folytak a hadmüveletek, meggyorsult a magyar hadsereg bomlása. Az egyszerü magyar katona mindvégig idegenül tekintett a háborura, de a tisztikar zöme támogatta azt. Nos, október 15-e után a tisztikarban is megindult a bomlás. A puccs másnapján a Kárpátokban harcoló 1. magyar hadsereg parancsnoka és törzskara átállt a szovjetek oldalára s követésre szólitotta fel a magyar hadsereget. Néhány nappal később ugyancsak odaátról intézett felhivást a magyar hadseregheż a vezérkari főnök. Azonnal le kellett váltani az ujonnan felállitott 2. magyar hadsereg parancsnokát, aki az erdélyi fronton vezette a harcot, mert támogatta Horthy kiugrási tervét, s a front megnyitását. Számos magasrangu tiszt nem volt hajlandó "Szálasi nemzetvezetőre" az esküt letenni. (Többet emiatt ki is végeztek.) Mindez meggyorsitotta azt a bomlást, ami már a galiciai harcmezőn megkezdődött. (Itt néhány nap alatt 10 ezer magyar

katona került fogságba 1944 juliusában.) Október végén, az 1. magyar hadsereg parancsnokának átállása és felhivása után több mint 10 ezer magyar katona adta meg magát a szovjet csapatoknak.

Szálasi "totális mozgósitása" ellenére a magyar hadsereg létszáma nemhogy emelkedett volna, hanem állandóan és rendkivül gyorsan apadt. Szálasiék még novemberben, az általános mozgósitás kiadása után több mint egy milliós hadsereg felállitásával számoltak. 1944 februárjában végrehajtott létszámellenőrzés (adatai korántsem megbizhatóak, valószinüleg tuloznak) szerint a kimondottan fegyveres, hadra fogható alakulatok létszáma mintegy 330 ezer (belőle 170 ezret kiszállitottak már Németországba), tehát jelentősen alatta marad a szeptemberi létszámnak, pedig akkor még részleges mozgósitások voltak csak elrendelve. Magyarország fokozatos felszabadulásával a hadseregben általános jelenséggé vált a katonák tömeges lemaradása csapattestüktől. Előfordultak olyan esetek is, hogy egyik napról a másikra egész századok olvadtak le, váltak harcképtelenné. Előbb a székelyek, aztán a kárpátaljaiak, nyirségiek, tiszántuliak, majd az alföldiek mentek el tömegesen - panaszolják jelentéseikben a nyilas tisztek.

A már emlitett Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottsága s annak Katonai Vezérkara - átmenetileg, amig a magyar és német Gestapo szét nem zuzta - egyik vonzási központja lett a nácik oldalán harcolni nem akaró katonai csoportoknak. Budapest ostroma alatt a fővárosban rekedt magyar katonai alakulatok - a már emlitetteken tulmenően - nem egy esetben önállóan a fasiszták ellen forditották fegyvereiket. Növekedett a "polgári ellenállás" és a harcot megtagadó katonai csoportok együttmüködése is.

Sor került nagyobb egységeknek a szovjet hadsereg oldalára való átállására is. Igy például átállt három, köztük a 7. és 9.gyalogezred,12 zászlóalj,köztük az 57/1-es határvadász, a 201-es honvédzászlóalj az 1-es lovas tüzérosztály. A Dunántulon a katonák azzal fej ezték ki harcolni nem akarásukat, hogy elhagyták fegyvereiket. A nyilas kormány az összekreált parlamentben arról számol be, hogy 50 ezer eldobált vagy elhagyott fegyvert szedett össze. A nyilvános kivégzések százai, a katonaszökevények családtagjai ellen foganatositott megtorlá-

sok sem tudták sem a szökéseket, sem az átállásokat csökkenteni. Vajna belügyminiszter egyik, 1945. február 2-án végrehajtott a Dunántul fel nem szabaditott területére kiterjedő ellenőrzés eredményeiről Szálasihoz intézett jelentésében 995 katonaszökevényről, 2325 "irányitás nélkül lézengő" honvédről, 4125 behivóparancsot megtagadó egyénről, 129 szökött munkaszolgálatosról ad számot. Néhány nappal később, Győrben végrehajtott ellenőrzés 2360 ujabb előállitásról ad hirt.

Magyarország felszabadulásakor a nácikat támogató magyar hadsereg lényegében nincs többé. Szlovákiában a 24. magyar hadosztály április elején történt átállása, majd Ausztriában a magyar csapatok demoralizálódása után a német hadvezetés a magyar egységek lefegyverzése és zárt táborokba tömöritése mellett döntött.

A magyar hadsereg is tehát, mint a polgári lakosság zöme, az ellenállásnak kevésbé aktiv formáját választotta, megmaradt jórészt a passziv rezisztencia vonalán. Nálunk a tömegek aktiv és passziv fellépése, a felgyült "gyuanyag" még mindig nem érte el azt a fokot, amely más országokhoz hasonlóan megindithatott volna egy olyan láncreakciót, amely fegyveres felkelésbe torkollhatott volna. Az ellenállásnak itt ismertetett formája mégis a magyar nép antifasiszta beállitottságáról, náciellenességéről s egy olyan tömegellenállásról tett tanuságot, amely nélkül a felszabadulás után megindult demokratikus, majd szocialista átalakulás végrehajtása lehetetlen lett volna.

IRODALOM

Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Kossuth, Bp.1960.
Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. Kossuth, Bp. 1960.
Korom Mihály: A magyar fasizmus bukása. Kossuth, Bp.1962.
Harsányi János: A magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Zrinyi, Bp. 1966.
Fegyverrel a fasizmus ellen. (szerkesztette: Gazsi József - Pintér István) Zrinyi, Bp. 1968.

Gazsi József

MAGYAR PARTIZÁNOK ÉS ELLENÁLLÓK EURÓPA NÉPEINEK SZABADSÁGHARCÁBAN

1939 és 1945 között a világuralomra törő német fasizmus 17 országot támadott meg, tiport el, csatolt a Harmadik Birodalomhoz, vagy szállt meg csapataival. Sztalingrádtól Brestig, a norvég fjordoktól az ősi Krétáig, a porosz csizma mindent uralma alá gyürt.

Egy sor ország nemcsak szuverenitását veszitette el, de népeikre a teljes megsemmisülés árnyéka vetődött. Megkezdődött a zsidóság kiirtása, s nem volt titok, hogy milyen sorsot szánnak a lengyeleknek, szerbeknek, ukránoknak és csehéknek is. A náci gazdaság elszivta a megszállt államok életerejét, rabszolga munkára hurcolta fiaikat. Maguk szabta törvények helyett német helytartók, tábornokok, az SS és a Gestapo parancsnokainak engedelmeskedhettek. Tombolt a terror, s az ellenszegülőkre golyó és koncentrációs tábor várt.

A frontvonalak mögött és az elfoglalt területeken gigászi erővel tört fel a népek haragja. Megkezdődött az antifasiszta ellenállás és partizántevékenység, amely nem egy országban széleskörü népfelkeléssé, felszabaditó háboruvá alakult át.

A különböző országok antifasiszta mozgalmában számos egyező vonást találhatunk. Azonosak a kiváltó okok, sok hasonlóságot mutat az ellenállók stratégiája és taktikája, egy tőről fakad a sajátos gerilla harcmód is. A legkülönbözőbb társadalmi helyzetü, pártállásu, nemzetiségü és vallásu emberek egyesültek ebben a harcban.

Az antifasiszta ellenállás legjelentősebb vonása az internacionalizmus volt. Ennek gyökerei Hispániába, az "ezer nyelvü, egy szivü" brigádban vivott harcokra nyulnak vissza. A tisztán látó emberek mindenhol rádöbbentek, hogy az országaik szabadságáért inditott harc elválaszthatatlan más népekétől. Ez ismét csak a szolidaritás érzését erősitette. Az ellenállási mozgalom legodaadóbb harcosai mindenhol a kommunisták voltak, akik ugyancsak a nemzetköziség eszméit hirdették.

A háboru szörnyü vihara összekavarta Európa népeit. Spanyolok kerültek Ukrajnába, olaszok Voronyezs alá, szovjet foglyok Itáliába és Belgiumba. Dániába honvédeket vittek, szökött franciák éltek hazánkban.

Az antifasiszták mindenhol megkeresték azokat az erőket, amelyek szövetségével a nagy cél szolgálatába állhattak. "A világ bármely sarkán harcolsz a szabadságért: a magyar népért is küzdesz" - vallotta Zalka Máté. Ezek az emberek joggal érezték, hogy itt az emberiség közös ügyéről van szó.

Európa népeinek partizánharcában mindenhol nagy számban küzdöttek más népek fiai. Köztük ott voltak a magyarok is. A fehér terror elől tizezrek menekültek a szomszéd országokba és Nyugat-Európába. Ezek tulnyomórésze politikailag tisztánlátó, haladó gondolkozásu ember volt, akik megtalálták az utat az őket befogadó haza munkásmozgalmához, s azok oldalán bekapcsolódtak a nácizmus elleni küzdelembe. Együtt küzdöttek velük az u.n. "gazdasági emigránsok" is, akik a Horthy-Magyarország nyomora elől mentek külföldre.

A Csehszlovákiában és Jugoszláviában élő magyar kisebbségből több ezren vettek részt a partizánharcokban. Mindkét országban számosan voltak olyanok is, akik azért szöktek át hazánkból, hogy az ottani partizánokkal együtt küzdjenek a fasizmus ellen.

Másokat a háboru vihara egyenruhában sodort külföldre. Ezek fogságba estek, megszöktek, átálltak vagy önként csatlakoztak az illető ország szabadságharcosaihoz. Jelentékeny volt a hadifoglyok antifasiszta tevékenysége is. Mások munkaszolgálatos vagy büntető egységekből, esetleg koncentrációs táborokból

szöktek meg, s csatlakoztak a népi erőkhöz. A nyugati hatalmak is többször vetettek be magyar ejtőernyős csoportokat a németek által megszállt területekre.

Nagyjából ezek képezték azokat a forrásokat, ahonnan honfitársaink külföldön az ellenállókhoz juthattak. Idehaza a nagyfoku terror, a jól szervezett elháritás és a sajátos társadalmi - történelmi viszonyok sokáig gátolták a fegyveres harc kibontakozását. A külföldre szakadt magyarok közül mintegy 5-7000 fő vett részt az antifasiszta harcban és a náci ellenes mozgalomban.

A horthysták sárral dobálták a magyar nép becsületét. Idegen földön harcoló testvéreink azt bizonyitották a világnak, hogy a magyar nép nem azonos az országot tévutra vezető fasiszta klikkel. Harci eredményeik mellett ez adja meg a külföldi magyar ellenállás történelmi jelentőségét.

Magyarország 1941. julius 27-én bekapcsolódott a Szovjetunió elleni rablóháboruba. A frontra vetett honvéd alakulatok csakhamar sulyos veszteségeket szenvedtek. Kiderült, hogy a csapatok felszerelése gyenge, nem rendelkeznek pótlással, s nem állják meg helyüket a modern, nagyméretü gépi háboruban. Előbukkantak a kiképzés hiányosságai, s mindaz a sok anakronizmus, amely a Horthy-hadsereget jellemezte.

Az egyszerü katonák, de az alsóbb parancsnokok is, hamar rádöbbentek, hogy a messzi Oroszországban nem magyar, hanem Hitler érdekeiért hullatják vérüket. Közömbösség, fáradtság, érdektelenség, minden lendület hiánya - a felső vezetés irataiban szüntelenül visszacseng ez a panasz. "A magyar csapatok nem érzik át az oroszországi harcok nélkülözhetetlenségét a magyar jövő szempontjából" - olvasható egy VKF tiszti parancsban. A dandárok harci tapasztalatait összegező jelentésben pedig ezt irják: "A bevonultak nagyrésze nem volt áthatva attól a tudattól, hogy Szovjet-Oroszország szomszédsága... veszélyt jelent az országra... Hiányzott a lelkekből az a rugó, amely a csapatot ereje teljes megfeszitésére készteti".

Az Ukrajnába hurcolt magyar csapatok - miután a gyorshadtest 1941 novemberében hazatért - megszálló feladatokat láttak el. Nekik kellett biztositaniuk az utak, vasutak forgalmát, a ren-

det és nyugalmat, helyőrségeket adtak a városokba és falvakba. A könnyűnek látszó hátországi életet rövidesen pokollá tette a szovjet népnek a megszállók ellen indított kíméletlen partizánháboruja.

Az SzKP kezdeményezésére már 1941 őszétől működni kezdtek a "népi bosszuállók", a szovjet hazafiak partizánosztagai / 1942. május 30-án az Állami Védelmi Bizottság a Főhadiszállás mellett megalakitotta a Partizánmozgalom Központi Törzsét. Egyidejüleg a frontok haditanácsai mellett is létrejöttek a partizán "Stáb"-ok. A szovjet nép partizánharcában kezdettől fogva az a törekvés nyilvánult meg, hogy a csoportok tevékenységét összehagolják a frontok hadmüveleti terveivel.

1943 végén 250 ezer szovjet hazafi küzdött a partizánok soraiban. Ezek a háboru évei alatt megsemmisitettek 1600 hidat, 2400 mozdonyt, 85000 vasuti kocsit, 2000 löveget és aknavetőt, 4000 harckocsit és más páncélozott járművet, valamint a fasiszták és cinkosaik egymillió emberét.

A harcra kelt nép ereje félelmetes volt. Az ellenség kezdetben orvlövészeknek és banditáknak nevezte őket. Később megtanulták rettegve tisztelni a partizánok nevét. Az Ordnance c. amerikai katonai folyóirat számitásai azt mutatják, hogy egy gerilla harcos leküzdéséhez tizszeres tulerő szükséges. A szovjet partizánok is az ellenség hadosztályainak tucatjait vonták el a frontról.

A hátországi magyar alakulatok az elsők között ismerték meg a partizán háboru valamennyi megpróbáltatását. A VKF-nek a hadmüveletek tapasztalatait összegező csoportja meglepően objektiv képet ad erről. "A szovjet ellen vivott harc a hadviselés egy különleges és kíméletlen eszközével ismertetett meg közelebbről bennünket: a partizánmozgalommal. Meglepő volt a fanatikus halálmegvetés és szivósság, amellyel e harcmodor keretén belül az orosz népnél találkoztunk; és megdöbbentett bennünket az az óriási méret, amelyben az oroszok ezt a eljárást alkalmazzák... A mind nagyobb keretekben kibontakozó partizánmozgalom immár a népmozgalom méreteit öltötte." A magyar megszálló csapatok szinte elvesztek Ukrajna végtelen térségein. Egy zászlóaljnak néha akkora területet kellett pacifikál-

ni, mint egy otthoni vármegye. Érthető, hogy a katonák nem lelkesedtek feladataikért. A honvédek gyakran megtagadták, hogy részt vegyenek a véres veszteségekkel járó partizánvadászatokon. Olevszk helyőrségét ezért lefegyverezték és speciális táborba szállitották. 1943 februárjában Luck városában a Gestapo egy nagyobb számu magyar csoportot lőtt agyon, mert az emberek kijelentették, hogy nem harcolnak a partizánok ellen.

A szovjet emberek jóindulattal telve közeledtek a magyarokhoz. Folyt a cserekereskedelem, a katonák házaknál mosatták ruháikat, barátságok, ismeretségek szövődtek. A Keleti Megszálló Csoport parancsnoksága 1942 decemberében értesiti alárendeltjeit, hogy az oroszok "szervezett müködést fejtenek ki, hogy honvéd egyének közelébe férkőzve, őket a kommunista eszméknek megnyerjék".

A szovjet emberek közölték a magyarokkal a front hireit, röplapokat, ujságokat terjesztettek, üzeneteket vittek-hoztak az erdők lakóitól a honvédeknek. Igy nem egyszer tényleges vagy hallgatólagos megegyezés jött létre a szembenállók között. A magyarok nem gátolták meg a partizánok mozgását, szemet hunytak akcióik fölött, s azok viszonzásul nem robbantottak az általuk őrzött vasutvonalakon. A szabadságharcosok visszaküldték a fogságba esett honvédeket, a mieink dohányt, gyógyszert, fontos hireket juttattak hozzájuk. A szovjet röplapokban ujra és ujra visszatér ez a mondat: "Nem a magyar, a német a mi igazi ellenségünk".

Mindezzel nem akarom azt mondani, hogy nem voltak olyan magyar alakulatok, amelyek részt vettek a partizánvadászatban, s helyenként véres kegyetlenkedéseket követtek el.

Azokat a jelenségeket akartam itt összegyüjteni, amelyek a háboru alatt is a két nép barátságának irányába mutattak.

A honvédek gyorsan rádöbbentek, hogy idegen érdekekért harcolnak. Igen sokan döntöttek ugy közülük, hogy a pusztulás helyett az életet választják, s átszöktek, csatlakoztak a belorusz vagy ukrán partizánokhoz. Mások fogságba jutás után kérték felvételüket az osztagokba. A 10. könnyü hadosztály birósága

1942. szeptember 20-án 23 főt lövetett agyon szökés és zendülés büntette miatt. 1943 szeptember 26-án Kiss Gyula hadapród őrmester vezetése alatt egy szakasznyi vasutbiztositó honvéd állt át a Szuvorov osztaghoz. A Sztaraja-Guta elleni támadás után pedig 40 magyar katona és munkaszolgálatos kérte felvételét a partizánok soraiba.

A Dunántul nagyságu Brjanszki-erdő a szovjet hazafiak egyik legfontosabb bázisa volt. Az itt tevékenykedő partizánok Kovpak tábornok vezetése alatt harcoltak. Hozzávetőlegesen 100 főre becsülhetjük azon magyarok számát, akik a magasabbegység különböző csoportjainál, a hadtáp, az őr vagy többnyire fegyveres szolgálatban tevékenykedtek. A honvédek közötti politikai munka irányitására Moszkvából Földes Pál elvtársat küldték a Brjanszki-erdőbe.

A magyarok részt vettek a Dnyeper menti és a nyugatukrajnai vállalkozásokon, s azon a 2000 km-es portyán, amelynek során egészen a Kárpátokig jutottak el. A harcok során különösen kitüntették magukat a partizánok magyar utászai, akik a folyóátkeléseket biztositották. Ezek közül meg kell emlitenünk Turóczi Gábor nevét, aki a vállalkozások egész sorában vett részt, s a partizánoknak minden téren jelentős segitséget adott. Egy akció során azonban a magyarok fogságába került, akik golyó általi halálra itélték. Kovpak osztagában szolgált Tóth József is, aki később egy partizán zászlóalj politikai biztosaként halt hősi halált.

A Szuvorov brigád kötelékében 20, a Cskálov "otrjád"-ban 41, a Csernyák osztagban 16 magyarról tudunk. Szolgáltak még honfitársaink az Oduchi, a Begma, a Grabcsák partizánegységekben is. A Belorussziából kapott fotokópiák 61 magyar nevét őrizték meg, akik 21 különböző osztaghoz tartoztak. Belorussziában halt hősi halált Bauer Tánya felderitő, Bauer István 1919-es kommunista leánya is.

1943 decemberében a "Nagy Föld"-ről három magyar csoport indult el nyugat felé, hogy a németek arconala mögött szovjet elvtársaik oldalán harci tevékenységet folytasson. Egy 13 fős szakasz Dékán Sándor parancsnoksága alatt a Pripjaty mocsarak vidékére, Fjodorov partizántábornok magasabbegysé-

géhez került. Ezek a magyarok részt vettek a koveli harcokban, a Vlagyimir-Volinszkij és Breszt közötti vasutvonalak mentén vivott nagy összecsapásokban. Honfitársaink derekasan megállták helyüket, s kijárták a partizánélet nehéz iskoláját. Közülük többek, igy Fábri József, Örley Zoltán és Uszta Gyula később önálló csoportok parancsnokai lettek. A Fjodorov brigád 1944. április végén egyesült a Vörös Hadsereggel.

Naumov tábornok partizánjainak hire szerte járt Ukrajnában. Nem is csoda, hiszen ezek a bátor emberek Vinyica közelében még Hitler főhadiszállását is "körülszaglászták". Fazekas József parancsnoksága alatt egy öt fős csoport kapott itt beosztást. A Cservonnij-osztag kötelékében részt vettek egy 500 km-es portyán, amelynek során megfordultak Zsitomir, Mozir, Luck, Lvov és Przemysl környékén, utjuk során szüntelenül pusztitva a fasisztákat.

A krasznogorszki antifasiszta iskoláról utra kelt magyarok 8 fős, harmadik csoportja a lengyel-szovjet határ mentén került bevetésre. Itt tevékenykedett Satanowski lengyel ezredes "Nincs még veszve Lengyelország" nevü partizánegysége. A magyarok parancsnoka Rácz Gyula volt. Részt vettek a Kovel-Breszt-Lengyelország, Nyugat-Beloruszia és Ukrajna területén folyó harcokban. A magyarok Lublin környékén váltak el bajtársaiktól, s elindultak Rovnóba, ahol ujabb feladatok vártak rájuk. A csoport tagjai közül Ősz-Szabó János és Ihász-Kovács Sándor később hazai bevetésen vesztette életét.

A magyar partizánok iránti megbecsülést mutatja, hogy a harcok végeztével az obarovi partizániskolán 30-an kaptak közülük szovjet állami kitüntetéseket, s többek a Magyarország és Csehszlovákia területére induló csoportok parancsnokai lettek.

Meg kell emlékeznünk azokról a csoportokról is, amelyeket a Vörös Hadsereg és a magyar kommunisták a háboru első éveiben juttattak Magyarország területére. 1942. január 4-én Borkanyuk Elek vezetésével 6 főnyi ejtőernyős csoport szállt le a Kárpátokban. A bevetésüket felfedezték és nyomban hajtóvadászatot inditottak ellenük. A csoportot rövidesen felszámolták, s vezetőjét 1942. október 3-án a Margit köruti fegyházban kivégezték.

A Pataki Ferenc vezette csoport 1943. augusztus 7-én kezdte meg tevékenységét. Sikerült beépülniök a lakosságba, igy megkezdhették feladataik végrehajtását. Diverziós cselekményeket követtek el, s rádión értékes hireket továbbitottak a Vörös Hadsereghez. Létszámuk 1943 végére már 110 főre növekedett. A horthysta elhárítás azonban felfigyelt rájuk, s rövidesen szétverte a partizánokat. A katonai biróság ez ügyben 20 halálos itéletet szabott ki. Ezenkivül majd 200 főt hosszabb-rövidebb fegyházzal sujtottak. Pataki Ferencet Sopronkőhidán lőtték agyon.

1943. junius 25-én indult el Magyarországra Kilián György, aki feltehetően Varsó körzetében a fasiszták kezére jutott. Nyomtalanul tünt el Rózsa Richárd és Turjanica Anna is, akik fontos pártmegbizatással tértek haza. 1943 nyarának végén került bevetésre Fodor Zoltán és Visontai Ilona. Sikerült eljutniuk Budapestre, ahol meg is kezdték feladataik végrehajtását, de 1944 elején őket is letartóztatták.

Talán az eddigieknél is jelentősebb az a hatalmas méretü erjedés, amely a fogságba jutott magyar tisztek és katonák soraiban megindult. Az emigráns kommunisták hatalmas munkát végeztek, hogy a fasiszta eszméktől megszéditett, a háboru valódi okairól, eredményeiről, tévesen informált százezernyi magyar hadifogoly szemét ujra felnyissák. A "Szabad Németország" bizottsághoz hasonlóan a sok tucatnyi tábor valamennyiében, rendszerint egy-egy kicsiny sejt körül, létrejöttek a hadifoglyok antifasiszta szervezetei. Ezek a lágerekben ujságot adtak ki, előadásokat tartottak, vitákat szerveztek. Azon dolgoztak, hogy a katonáknak és tiszteknek megmagyarázzák a szovjet nép honvédő háborujának lényegét, s leleplezzék a goebbelsi propaganda hazugságait. Az "Antifasiszta Komiték" az igaz szó erejével szinte minden egyes lélekért külön-külön is megharcoltak.

A magyar kommunisták moszkvai bizottsága már az eljövendő demokratikus Magyarországra gondolt, amikor a hadifoglyok legjobbjainak lehetővé tette, hogy a részükre szervezett 1-6 hónapos tanfolyamokon politikai ismereteket szerezzenek. Antifasiszta iskola müködött Krasznogorszkban, Juzsában, Sztrijben, Sztanyiszlavban és még több más városban. Tanáraik kö-

zött olyan neves tudósok és jól képzett marxisták voltak mint Nemes Dezső, Sziklai Sándor, Fogarasi Béla, Andics Erzsébet és mások. Jórészük korábban szovjet egyetemeken és főiskolákon oktatott.

A tanfolyamok résztvevői megismerkedtek a folyó háboru kérdéseivel és a jövő problémáival. Előadásokat hallgattak Magyarország történelméről, társadalmi berendezkedéséről, gazdasági kérdésekről. Megtanulták a marxizmus legalapvetőbb tételeit is. A résztvevők a táborokba visszatérve mindenhol szervezői és vezetői lettek a náci-ellenes mozgalomnak.

A végzett hallgatók közül többen a Vörös Hadsereg magasabbegységeinek politikai osztályaira kerültek, ahol a magyar csapatok felé irányuló szóbeli és irásos propagandamunkát végezték. Gyakorta közvetlenül a peremvonalból szóltak át hangosbeszélőn magyar bajtársaikhoz, felvilágositva őket az ellenállás hiábavalóságáról. Hasznos tevékenységükkel a katonák ezreinek életét mentették meg.

Számos antifasiszta iskolai hallgató olyan kéréssel állt elő, hogy harcolni kiván a fasiszták ellen. Ezek az obarovi és szvjatosinói partizántáborba kerültek, ahol a politikai ismeretek után elsajátitották a speciális taktikát követelő partizán hadviselési módot. Megismerkedtek a szovjet fegyverekkel, aknákkal, gyakorolták az ejtőernyős ugrást és a diverziós tevékenységet. 1944 tavaszán már 300 magyar partizán készült itt fel eljövendő harci tevékenységükre. Az iskola parancsnoka Vihogyec ezredes, a magyar részleg vezetője Nógrádi Sándor volt. 1944. augusztus 8-tól kezdődően 14 szovjet-magyar vegyesállományu csoport indult el innen repülőgépen Csehszlovákia és Magyarország területére, hogy a németek arcvonala mögött magasra szitsa a népi háboru tüzét.

Az antifasiszta hadifoglyoknál általános óhaj volt, hogy a csehszlovák és román hadosztályok mintájára a magyarok is létrehozhassák nemzeti alakulatukat, az ugynevezett Kossut-légiót. Kétségtelen, hogy ez rendkivül nagy segitség lett volna az ujjászülető demokratikus Magyarországnak. Az előkészitő munkára az egyes táborok küldötteiből megalakult a Nemzeti Bizottság, amely arra törekedett, hogy a tiszti és tábornoki kar-

ból neves személyeket nyerjen meg a légió ügyének támogatására. Ez a törekvésük sajnos nem járt eredménnyel, a tisztek jó része esküjére hivatkozva megtagadta részvételét. Ez a körülmény, és más kedvezőtlen tényezők végül is odavezettek, hogy az önálló magyar alakulat nem jöhetett létre.

A hadifoglyok tájékoztatása és nevelése terén jelentős szerepet játszottak a Tábori Ujság és az Igaz Szó cimü lapok, amelyek munkáját később a Magyar Ujság és az Uj Szó folytatta. Szerkesztésükben Kassai Géza, Illés Béla és Révai József vettek részt.

Becslésen alapuló adatok szerint a szovjet partizánosztagok kötelékében kb. 200 magyar küzdött Ukrajna és Belorusszia területén a fasiszták ellen. 800 fő lehetett azok száma, akik antifasiszta és partizániskolát végeztek, de már nem kerülhettek bevetésre. Ezek az emberek a háboru legnehezebb időszakában tettek hitet a fasizmus gyülölete, a szabadság szeretete, a szovjet és magyar nép közös utja, testvéri barátsága mellett. Hazatértük után mindenkor a demokráciáért és szocializmusért folyó harc élvonalában találjuk őket.

A Wehrmacht alakulatai 1939. március 15-én megszállták Cseh- és Morvaországot, Szlovákia pedig "független" állammá alakult. A Tisó vezette fasiszta rendszer ellen a nép legjobbjai, a kommunisták egyre fokozódó ellenállást tanusitottak. A hegyekben már 1941 után megjelentek a "Jánosik osztagok", vagyis a partizáncsoportok, amelyek váltakozó sikerrel fegyveres harcot kezdtek a nácik és csatlósaik ellen. A háboruban bekövetkező változások eredményeként a szlovákiai helyzet egyre inkább balra tolódott, a nép mind szélesebb rétegei fordultak szembe Hitlerrel, a klerikális, nacionalista demagógiával. A belső viszonyok 1944 nyarára megértek egy antifasiszta nemzeti felkelés kirobbanásához. Bizonyos szervezési előkészületeket tett a londoni kormány és a Szlovák KP is.

1944 nyarán Szlovákiában már 42 partizáncsoport 10 ezer embere állt fegyverben. Augusztus 29-én Besztercebánya központtal kirobbant a Szlovák Nemzeti Felkelés. Az uj forradalmi hatalom az ország háromnegyed részére terjedt ki.

A SZNF másfél hónapon keresztül magasra tartotta a szabadság tüzét, amelyet a németek nyolc hadosztály egyesült erejével sem tudtak kioltani. A felkelés leverése után a partizánok a hegyekbe vonultak, ahol egészen a felszabadulásig folytatták a küzdelmet.

A felkelés vezetői nagyra értékelték azt a tényt, hogy a horthysták nem léptek fel ellenségesen, s igy délről hosszu időn át nem fenyegette támadás a népi hatalmat. A partizánok a határ két oldalán röpcédulákat terjesztettek, felvilágositó munkát végeztek. Csatlakozásra, a szabadságharcosok támogatására hivták fel a lakosságot, különösen a honvédeket. Vannak olyan adatok, hogy magyarok kisebb csoportjai már a felkelés első időszakától kezdve részt vettek a harcokban. Szeptemberben a csendőrség központi nyomozó-parancsnokságától olyan jelentés érkezett a Belügyminisztériumba, s innen tovább a miniszterelnökségre, hogy a szlovákiai partizánokat "300, Magyarországról kiszökött katonaszökevénnyel erősitették meg"

A felkelők segitségére a Szovjetunióból hazaérkeztek az ott felállitott csehszlovák egységek, valamint több szovjet-csehszlovák, szovjet-magyar ejtőernyős partizánosztag is. A harcokban 3000 szovjet állampolgár vett részt. Az idegen nemzetiségüek közül utánuk a legnagyobb számban a magyarok következnek.

Két önálló magyar partizáncsoport harcolt a szlovák felkelők oldalán. Az egyiket a szovjet V.M. Kozlov és a magyar Grubics Zoltán, majd később Fábri József, a másikat Nógrádi Sándor vezette. Kozlovék 1944. szeptember 19-én 27 fővel - köztük 10 magyar - kerültek bevetésre Zólyom és Besztercebánya körzetében. A cél az volt, hogy Magyarország területére, a salgótarjáni medencébe vonuljanak, ahol bázist teremtenek a partizánmozgalom számára. A katonaság azonban rövidesen visszaszoritotta őket Szlovákia területére. Később Rozsnyó-Rimaszombat környékén harcoltak, majd egy hosszabb portyával Kassa alá értek. Akcióikat a határ mentén, többnyire magyar területen hajtották végre.

A partizáncsoporthoz tömegesen csatlakozott a lakosság, igy létszámuk gyorsan növekedett. Az osztag magasabbegység-

gé alakult át, s felvette Rákosi nevét. A szlovákok és oroszok a Hazáért, a magyarok a Petőfi osztagba kerültek. Ez utóbbi létszáma 274 fő volt. A parancsnokságot később az addigi komisszár, Fábri József vette át.

A Petőfi osztag hosszu portyája során a harci cselekmények, a bátor akciók egész sorát hajtotta végre. Lefegyverezték a csendőröket, reguláris magyar alakulatokkal, a határőrség egységeivel ütköztek meg. Több német osztagot tőrbecsaltak és megsemmisitettek. Aláaknázták az utakat, hidakat, elpusztitották a vasuti szerelvényeket. Leállitották a rimabányai vasmüvet és a bernádi szénbányát. Rudnokfürdőn megsemmisitették a fasiszták egyik jelentős fegyver és robbanóanyag raktárát. A Petőfi osztag több nyomtatott röpcédulát adott ki, ujra életre hivta a kommunista pártszervezeteket, s hatékony politikai munkát végzett a lakosság között.

A tevékenységüket összegező jelentésből kiderül, hogy megsemmisitették az ellenség 1488 emberét, 76 vasuti kocsit, 5 mozdonyt, 16 gépkocsit, felrobbantottak 22 hidat. Jelentős mennyiségü fegyvert, lőszert zsákmányoltak és pusztitottak el.

A Petőfi osztag öt hónapos tevékenység után, végigszenvedve a kegyetlen tél minden megpróbáltatását, 1945. január 25-én találkozott a felszabaditó Vörös Hadsereggel.

Nógrádi Sándor és öt főnyi kisérete 1944. október 18-án érkezett meg a Szlovák Felkelés területére. Azt a feladatot kapták, hogy ujra keltsék életre a pártszervezeteket, s más szovjet csoportok segitségével Magyarországon is inditsák meg a partizánharcot. A feladat első részét sikerült teljesiteniük, de a németek meginduló támadása visszaszoritotta őket az Alacsony-Tátrába. A csoportnak ekkor már 60 embere volt. Itt ujjászerveződtek, majd egy hosszabb portyával elindultak délnek, Salgótarján felé. A cél a forradalmi bányavidék volt. A Garam és Ipoly folyókon átkelve a csoport Magyarország területére ért.

A környék lakósai, a bujdosó szabadságharcosok, a szökött katonák elindultak a hegyekbe, hogy csatlakozzanak a partizánokhoz. Kovács Kálmán erdész vezetésével 15 fő érkezett. Jöttek a ragyolci bányászok, majd később csomatelkipusztáról kérte felvételét 30 ember. Magyar katonák és fogságból szökött oroszok jelentkeztek Nógrádinál.

A csoport létszáma már 90 fő körül járt, amikor szervezetszerüen is egységgé alakulnak át, majd rövidesen letették az esküt az Ideiglenes Kormányra.

A nógrádi partizánok a lakosságot arra biztatták, hogy a férfiak ne vonuljanak be, ne adják át terményeiket, jószágaikat, készüljenek a Vörös Hadsereg fogadására. Szilárd és jó kapcsolatokat épitettek ki az emberek minden rétegével Losonctól Salgótarjánig. Bár erejük kicsiny volt, a fasiszták mégis rettegve féltek tőlük.

Az osztag jól megszervezett felderitéssel állandóan követte a németek és magyarok tevékenységét, rombolta a hirhálózatot, védelme alatt tartotta a lakosságot. Jelentős harci tettük volt, amikor 1944. december 28-án Abroncsos-pusztán megütköztek egy ott átvonulni akaró SS oszloppal. A német támadás váratlanul jött. A partizánok fölvették a harcot, de a tüzfölény elől célszerübbnek látszott visszavonulniuk. A Monosza-hegység erdőjében később ujra fellángolt a küzdelem. A fasiszták veszteségeit senki nem vette számba. A partizánok közül 7 fő áldozta életét.

A front ekkor már a közelben volt, másnap nagy örömükre már találkoztak is a felszabaditó román csapatokkal.

A magyar hadsereg alakulatai nem harcoltak a Szlovák Nemzeti Felkelés ellen. A Vörös Hadsereg támadása elől azonban számos alakulat, főleg az 1. hadsereg kötelékei, Szlovákiába vonultak vissza. Az emberek fáradtak voltak, megcsömörlöttek a háborutól, látták a vesztett ügy minden kilátástalanságát. A szlovák partizánok jól szervezett, alapos felvilágositó munkát folytattak körükben. Átállásra, a Vörös Hadsereg és a partizánok támogatására vagy hazatérésre szólitották fel a magyarokat. Ennek eredményeként néha százával csatlakoztak katonáink a felkelőkhöz. A Logvinyenkó vezette Scsorsz partizánosztag Farkas Béla hadnagy vezetésével átállt magyar katonákból hozta létre a Vörös János nevü partizánszázadot. Ezek főleg Rimaszombat környékén tevékenykedtek. 1944. december 18-án kiverték a helyőrséget Hrusevoból, majd később a fasiszták támadása elől megvédték Lipovec és Soltyska falvakat. Egy rajtaütés alkalmával elfogtak 62 katonát, egy másik helyen pedig 11 gépkocsit pusztitottak el. A század kiválóan alkalmazta a lesvetések taktikáját. Tevékenységük abban

csucsosodott ki, hogy két falut, Dénest és Szomolnokot, még a Vörös Hadsereg beérkezte előtt elfoglaltak, s azt kézben tartották egészen a felszabaditó csapatok megérkezéséig.

A Vörös János partizánszázad 166 emberből állt. Miután a csoport megszüntette tevékenységét, a harcosok zömét az uj hadsereghez, Debrecenbe irányitották.

1944. szeptember 13-án Kassa vidékén egy 40 fős légi deszant szállt földre, amelynek parancsnoka A.M.Szagyilenkó volt. A hólabdaként növekvő osztag a Szlovák-Érchegységen végigvonulva Breznó alatt, a Ciernyi Balogon foglalt harcálláspontot. Ezen a vidéken számos magyar alakulat vonult visszafelé nyugatra. Az osztag - amely időközben Hruscsov nevét vette fel - megszervezte a felvilágositó munkát a honvédek körében. Agitáltak, röplapokat készitettek, szóba eredtek a hátrálókkal. Az önként jelentkezőkből Kiszuca nevü falucskában egy 300 fős magyar osztagot hoztak létre. A harcképtelenekből ugyanakkor egy munkásalakulatot szerveztek meg. A honvéd partizánok résztvettek a csoport minden vállalkozásában. Az egyik alkalommal Breznó és Tiszolc között 6 gépkocsit, több motorkerékpárt futtattak aknára, megsemmisitve számos németet. Január utolsó napjaiban a partizánok elhatározták, hogy meggátolják az ott harcoló német hegyivadász ezred visszavonulását. A magyarok által épitett torlaszok segitségével egy 30 km-es terepszakaszt sikerült lezárniuk. A honvédek részt vettek a náci hegyivadászok feltartóztatásában is. "Ezekben a harcokban a magyarok igazi partizánoknak bizonyultak" - irja Szagyilenkó parancsnok. A honfitársaink megsemmisitettek 150, elfogtak 81 hitleristát. A legszebb fegyvertényük az volt, hogy szlovák és szovjet elvtársaik oldalán részt vettek Breznó felszabaditásában is.

A Stefanikról elnevezett 2. szlovák partizándandárhoz Turócszentmárton környékén a lakosság és az összekötők segitségével 35 magyar csatlakozott. Létszámuk később 42 főre nőtt. 1945. február 8-án ezekből egy külön magyar csoport szerveződött. Parancsnokuk Hruska Máté, helyettese Bohus Sándor lett. A politikai biztosukat Ervin Dubovic-nak hivták. A magyarok főleg a Vág mentén huzódó fontos vasuti vonal rombolásában vettek részt. Az adatok 15 jelentősebb akcióról tesznek említést. A február 25-i dandár parancs egy 10 fős magyar csoportnak mond

köszöntet, mert Djrenove és Plevnik között "a levegőbe röpitette az ellenség egy vasuti szállitmányát." A volt bajtársak gyakran emlegetik Verebes Sándor nevét, aki egy ilyen akciónál halt hősi halált.

A 4. szlovák partizán brigád 11. ezredében Ciprich Anton parancsnoksága alatt 40 magyar harcolt. Ezt a csoportot vezetőjük után Pusztai század néven is emlegetik. Tevékenységüket a Magas-Tátra hegyaljai részén, Liptószentmiklós, Rózsahegy, Poprád körzetében és az Alacsony-Tátrában folytatták. Történetükről sajnos meglehetősen keveset tudunk. A szórványos források szerint 7 nagyobb és 25 kisebb vállalkozást hajtottak végre. A március elején Németlupcsánál folytatott harcok alatt és a poprádi visszavonulás fedezésénél különösen kitüntették magukat.

Harkács, Maléte, Nagyőce, Jolsva vidékén, a Sajó völgyében harcolt az un. "Kis-Petőfi" csoport. Léva magyar és szlovák lakósaiból is szerveződött egy önálló partizánosztag. A Dunától északra, a Garam és Nyitra folyó között egy 22 fős csoport folytatott sikeres akciókat a fasiszták ellen. Magyar partizánok tevékenykedtek Szinő községben is.

18 szlovák partizánosztagot, brigádot, dandárt említhetnénk, amelyek mindegyikében voltak magyarok, zömükben átállt katonák. Aszmolov, a felkelő erők törzskarának parancsnoka és Szlánszkij, a haditanács tagja, december 25-én levelet intézett több osztag parancsnokához, amelyben utasitásokat adtak a magyarok közötti politikai munka fokozására. Magyarul beszélő embereket küldtek a honvédek szállásaira, az utakon röplapokat szórtak el, barátian elbeszélgettek a visszavonuló csoportokkal, már átállt katonákat használtak fel agitációs célokra.

Különösen sok magyar csatlakozott az Alacsony-Tátrában harcoló partizánokhoz. A honvédek átvitték fegyvereiket, raktári készleteiket, a járműveket, a rendelkezésre álló élelmet is. Igy tehát átállásuk mind létszámban, mind anyagiakban jelentős segitség volt.

A Tátrában egy összefüggő vörös övezet alakult ki, amelyet a fasiszták soha nem tudtak elfoglalni. Ezt a területet

Sztálin 1., az Előre, a Halál a fasizmusra, a Bosszuállók, a Győzelem nevü brigádok tartották megszállva.

A Jegorov parancsnoksága alatt álló Sztálin 1.brigád 350 magyarról tesz emlitést. Az alsóbb parancsnokok a napi beszámolókban mind gyakrabban utalnak az átállásokra. A Nyikolajev zászlóalj 16 főről, Zsiljájev főhadnagy 70 emberről tesz emlitést. Kalicsenkó ezredparancsnok szerint Hronec faluben 32 magyar jelentkezett partizánnak. A Marcsuk zászlóalj 9,2 %-a honfitársainkból állt. Egy másik zászlóalj 172 harcosa közül 100 főnyi magyar volt.

A honvédek részt vettek a Jegorov partizáncsoport életében, harcaiban. Zavarták az utánpótlást, robbantásokat végeztek az utakon, vállalkozásokra indultak, rajtaütésekkel nyugtalanitották a megszállókat. A dubovai ütközetben tanusitott bátorságukért partizán kitüntetést kaptak. Az ő segitségüknek köszönhető, hogy sikerült megmenteni a pusztulás elől a Kiszlajavölgy elektromos centráléját.

A Besztercebányától északra huzódó erdőrengetegben több magasabbegység tevékenykedett. Itt volt a Halál a fasizmusra, a Bosszuállók, az Előre brigádok harcálláspontja.Josef Hanzel szerint az utóbbiban 7-800 magyar szolgált. A Volhov irányitása alatt álló Halál a fasizmusra egységhez december végén 230 lóval, 106 teli szekérrel majd 200 ember csatlakozott. A brigád összesitett névsora több mint 400 magyar nevét őrizte meg. A Bosszuállóknál 36 magyar katonáról tesznek emlitést.

Ezek a partizánerők két jelentős ütközetben vettek részt. A németek ellen Potkonice-nál, s a magyar csendőrök ellen Priechod-nál. Az itt fogságba ejtett magyarokat és szlovákokat, mintegy 200 főt, a kremnickai tankárokban agyonlőtték. Az exhumálás során 50-60 tetemen magyar ruhát találtak koronás gombokkal.

A Velicskó féle Stefanik 1. partizándandár a felszabadulás után 88 magyart irányitott Debrecenbe. Itt szolgáltak a hires Bernáth fivérek, akik közül Bernáth György a felkelők visszavonulása után egy hegyi kunyhóban 15 sebesülttel visszamaradt. Az ő történetüket dolgozta fel a Fehér homály c.film.

A Szlávok szabadságáért nevü, Voljanszkij parancsnoksága alatt álló brigádban több mint 100 magyar volt. Ez az egység parancsot kapott, hogy lépje át a határt, s kezdje meg tevékenységét a horthysták ellen. E célból Olchova körzetében egy 100 fős magyar, Losonc vidékén pedig egy 40 fős vegyes nemzetiségü osztagot készitettek fel. A Voljanszkij brigád adott segitséget ahhoz is, hogy a magyar hatóságok a fegyverszünet ügyében Moszkvával kapcsolatot teremthessenek. A Kvitinszkij vezette Gottwald brigád felderitője arról jelent, hogy a magyarok kérik; ejtsék folyul őket, s "akkor harcolni fognak a németek ellen". A felszabadulás után ez az osztag 70 magyart irányitott Debrecenbe.

Más brigádokban is voltak még honfitársaink. A Zsiska 24, a Jánosik 37, a Kirov 56, a Sverma II. 18, a Sztálin II. 70 magyarról tesz említést. A Csapajevben is harcolt egy magyar ejtőernyősökből álló csoport.

1945 telén és tavaszán számos magyar katonai egységet szervezetten, kötelékben, a Cseh-Morva Protektorátusba telepitettek át. A németek ezidőre már bőséges tapasztalatokat szereztek, hogy ezek a hazájukból elszakadt emberek nem kivánnak tovább harcolni Hitler vesztett ügyéért. A birodalmi főkormányzó ezért olyan rendeletet adott ki, hogy a "magyarok ideiglenes elhelyezése az egyes falvakban mindenkor zártan és fegyveres őrizettel történjék". Ez bizony, akárhogyan is magyarázták, internálás volt.

A magyar alakulatoknak égető szüksége volt a lakosság, a létrejövő forradalmi és nemzeti bizottságok segitségére, azok viszont ily módon akartak védelemhez, fegyverhez és lőszerhez jutni. A két azonos érdek találkozott. A polgárok közvetitésével a honvédek több helyen kapcsolatot teremtettek a felkelő és partizán csoportokkal.

A Zsiska brigádban kb. 13 magyar harcolt Vszetin és Vizovice helységek környékén. A Jan Kozil osztagban 184 magyar volt. A négy zászlóaljból kettő tisztán magyarokból állt. Ezek részt vettek Popradnó, Brvniste és Jasenka felszabaditásában.

A háboru után számos magyar alakulat tért haza Csehországból, magukkal hozva a nemzeti bizottságok igazolását, hogy a

honvédek a legkritikusabb napokban segitségükre voltak, s megakadályozták a fasiszták rombolását, vérengzéseit. A 101/2-es légvédelmi üteg Miroviticában elfogta és lefegyverezte az ott lévő német alakulatot. A szomszédos falvakat is ellátták fegyverrel, igy azokat is sikerült megmenteni a németek bosszujától. Tynből 220 magyar érkezett a határra, elkerülve a hadifogságot, a felkelőknek nyujtott segitség viszonzásául. Usti n. Labenben a 83/II. zászlóalj védte meg a város pályaudvarait és az Elba hidat a németek rombolása elől. Rajovban a 11.sz. lőszerraktár katonái fegyverrel álltak ellent egy SS csoportnak. A harcok során öt honvéd hősi halált halt, 2 fő pedig eltünt.

Kevéssé ismert az a tény, hogy néhány kisebb magyar csoport a prágai felkelés alkalmával a szabadságharcosokkal együtt küzdött. Ott voltak a Masaryk pályaudvar és a rádió körüli harcokban. Itt halt hősi halált Gyulai Lajos honvéd is.

Az egyes országok közül a magyarok Csehszlovákia népeinek szabadságharcából vették ki részüket a legnagyobb számban. A két országot összekötő barátság szálai az antifasiszta harcban fonódtak össze. A történelem folyamán Prága és Buda egyaránt sokat szenvedett a német hóditóktól. Ez a felismerés, és a közösen vivott antifasiszta harc volt az a szegletkő, amelyre népeink testvéri együttmüködése ma is felépül.

A német fasiszták és cinkosaik 1941. április 6-án megtámadták a királyi Jugoszláviát. A hadsereg 12 napi, tragikus eseményekben bővelkedő ellenállás után letette a fegyvert. Jugoszlávia részekre hullott, földjéből más államok szakitottak ki hatalmas területeket. Megalakult a horvát bábállam is.

A jugoszláv hazafiak a kommunista párt vezetése alatt már 1941 nyarán harcra keltek a gyülölt megszállók ellen. Az ötéves háboru során tengernyi vér ömlött, a lakosság emberfeletti szenvedéseken ment keresztül. A jugoszláv népek 1 706 000 emberüket veszitették el. A partizánok kicsiny akciói a háboru során általános felkeléssé, felszabaditó háboruvá szélesedtek. Népi, szocialista forradalom zajlott le, amelyből egy egészen más ország került ki, mint amilyen a rojalista állam volt. A partizánosztagokból fejlődött ki a Jugoszláv Népi Felszabaditó Hadsereg is.

A helyes nemzetiségi politikának köszönhető, hogy az etnikailag oly tarka Jugoszlávia népei, s más országok fiai, hol előbb, hol később, de sorban részt vállaltak a felszabaditó háboruban. A magyar kisebbséghez tartozók a visszacsatolás mámorát kiheverve hamar meggyőződhettek róla, hogy egy fasiszta állam vette őket szárnyai alá. A Bácskában a nemzeti együttélésnek évszázados hagyományai vannak. Horthyék erre Ujvidékkel és Zsablyával válaszoltak. Érthető, hogy ebből a "felszabaditásból" az ott honos magyarok se kértek. Már 1941-től szervezkedésekre került sor, partizáncsoportok alakultak, megkezdődött a kommunista pártszervezetek és az illegális hálózat kiépitése. Perbe fogtak 13 adai lakóst, majd 10 zentai kommunistát itéltek halálra. A VKF különbirósága 1941 őszétől 1942 tavaszáig 323 szerb, horvát, magyar és más nemzetiségü hazafit végeztetett ki. Százak és százak kerültek börtönökbe, internáló táborokba. A Vajdaság népei - köztük a magyarok is - egy percig sem békéltek meg a fasiszta hóditókkal, s ellenük egyre fokozódó harcot kezdtek.

A nagy tökéletességgel kiépitett elhárítás, a horthysták megtorló intézkedései, kezdetben nem tették lehetővé, hogy a Bácskában nagyobb erejü és méretü szervezett csoportok tevékenykedjenek. A magyar nemzetiségüek első fegyveres alakulata 1943. augusztus 15-én Szlavóniában jött létre. A Horvátországi Népfelszabaditó Hadsereg II. hadtestének törzse ekkor adott parancsot egy magyar zászlóalj és egy németekből álló század megszervezésére. Az uj kötelékre elsősorban politikai feladatok vártak. A magyarlakta vidékeken átvonulva a katonák gyüléseket tartottak, röplapokat készitettek, politikai beszélgetéseket folytattak. "A ma a magyar zászlóalj létrehozásával az a célunk, hogy a fasizmus ellen és az igazi demokrácia megteremtéséért vivott harcunkban a népi felszabaditó hadsereg soraiba vonjuk a magyar nemzeti kisebbség minél több tagját" - olvasható a II. hadtest parancsában.

A katonai vezetés minden erővel arra törekedett, hogy az uj egységet vonzóvá tegye a magyarok számára. A vezényleti nyelv magyar volt, a harcosok sapkáikon a nemzeti szineket viselhették. A zászlójuk piros, fehér, zöld szinü volt. Gondoskodtak a magyarok felfegyverzéséről, és ellátták őket cipővel, ruhával. Pedig akkor nem voltak tele a raktárak. Ma sem lehet megindultság nélkül olvasni az ilyen sorokat. "Állapitsák meg mennyi ruhára és lábbelire van szükség, s azután a saját embereikről huzzák le a

szükséges lábbelit és ruházatot, hogy ezekkel ... felöltöztethessék a magyar és német elvtársakat" - olvasom a hadtest parancsában.

A Petőfi Sándor nevét viselő zászlóalj főleg a szerémségi magyarokból verbuválódott. A dandárok utasitást kaptak, hogy a magyar nemzetiségü harcosokat a jövőben mind oda irányitsák. A létszám 1943 decemberében elérte a 150 főt. Az alakulat parancsnokául Kiss Ferencet, politikai biztosnak Géri Károlyt nevezték ki.

A magyar zászlóalj a Dráva menti, a dilyszki, daruvári, biogorszki osztagban a bródi, a 18-as és az ifjusági rohamdandár alárendeltségébe tartozott. A harcosok részt vettek a fegyveres tevékenységben, az utakon és vasutakon robbantásokat hajtottak végre, gátolták az ellenség utánpótlását. 1943 decemberében a Bród-Podvinje-Ćaglin országuton akadályozták meg a fasitszták manőverezését. Stari Gradac községben pedig az usztasák garázdálkodása ellen léptek fel. Ekkor esett el a zászlóalj politikai biztosa, Géri Károly is. A Petőfi zászlóalj több ütközetben becsülettel megállta a helyét. Ezek közül is kiemelkedik részvételük a Podravska Slatina felszabaditásáért vivott harcokban.

A szlovéniai Petőfi zászlóaljat a legfelsőbb vezetés 1944. december 9-i határozata a vajdasági főparancsnokság alárendeltségébe utalta.

A Jugoszláv Népfelszabaditó Háboru ösztönzést adott számos nép, igy az olaszok, bulgárok, magyarok antifasiszta harcához is. A KMP részéről határozott törekvés jelentkezett, hogy a délen harcoló szabadságharcosokkal kapcsolatot hozzon létre. Ismeretes, hogy a magyar párt titkárát, Kádár Jánost, éppen akkor fogták el, amikor elindult a jugoszlávokkal való tárgyalásra. A két ország ellenállói között több alkalommal futárok utján volt érintkezés. Az egyik dokumentum arról tudósit, hogy a jugoszláv hazafiak kapcsolatot teremtettek a déli megyék nincstelenjeivel, az uradalmi cselédekkel. Zala vármegye alispánja például közhirré tette, hogy a hütlenség büntettét követi el, s halállal lakol, "aki a partizánokkal érintkezésbe bocsátkozik, hogy azoknak bármilyen segitséget nyujt-

son, igy különösen, hogy őket élelmezze, tájékoztassa, bármiféle dologgal ellássa, harckészségüket fokozza".

A legszigorubb tilalom ellenére számosan voltak, akik segiteni akartak a jugoszláv elvtársakon. Budapesten mozgalom bontakozott ki, amelynek során pénzt, gyógyszért és kötszert gyüjtöttek a szabadságharcosoknak. Az egyik rendőrségi irat szerint ebben Beszkárt alkalmazottak is részt vettek. Bekapcsolódtak az ifjumunkások, értelmiségiek, sőt egyes orvosok is. Megemlithetjük közülük pl. Jáhn Ferenc nevét. Szabó Ilonka énekesnő is ezért került a Gestapo kezére.

Budapestről - főleg az itt tanuló szerb diákok révén - illegális lánc épült ki, amelynek segitségével számos, a fasiszták ellen harcolni akaró magyar jutott el Tító partizánjaihoz.

1944 január és februárjában 11 budapesti ifjumunkás kelt utra dél felé. Sikerült eljutniuk a Fruska Gora hegységbe, majd a vajdasági alakulatokkal Kelet-Boszniába vonultak. Később a Szerémségben diverziós kiképzésben részesültek. Egy, a vajdasági főparancsnokság alárendeltségében levő romboló zászlóalj soraiban a belgrád-zágrábi ut és vasuti forgalom megbénitásában vettek részt. Ez a kötelék olyan eredményesen tevékenykedett, hogy megkapta a "proletár" elnevezést, s tagjai közül számosan kitüntetésben részesültek.

Pécsről és Baranya megyéből a felszabadulás után - a KMP inditványára - 58 fiatal ment át Jugoszláviába, hogy az ott szervezett magyar alakulatban a fasiszták ellen harcoljanak. Az önkénteseket a jugoszláv hadsereg XV. Petőfi Sándor népfelszabaditó rohamdandárába osztották be. A magyarok részt vettek a čadjavicai, majd a Papuk-hegység északi oldalán folyó harcokban. Különösen kitüntették magukat a nagy áldozatokkal járó bolmányi ütközetben.

Nincs módunk számbavenni a jugoszláv partizánokhoz történt csatlakozások valamennyi adatát. Csupán a legjellemzőbbeket emlitsük meg. A Bácskába telepitett csángók közül sokan szolgáltak a 36., 51. hadosztály alakulataiban és a magyar zászlóaljban. A déli megyéinkből számosan a jugoszláv karha-

talmi egységekhez jelentkeztek szolgálatra. A jugoszlávok oldalán küzdő magyarok között szép számmal voltak a bori munkatáborokból megszökött, vagy onnan felszabaditott foglyok is. Tudunk arról, hogy az angol-amerikaiak révén is kerültek magyarok a Balkánra. 1943 őszén pl. 13 főt dobtak le Tuzla környékén, hogy "a Bácskában az antifasiszta mozgalmat szervezzék meg".

A Vajdaság felszabadulása után a jugoszláv katonai vezetés intézkedéseket tett a lakosság fegyverbe állitására. Az önként jelentkezők között sok magyar is volt. A vajdasági főparancsnokság 1944. november 23-án kiadta a 15.sz. határozatát az uj magyar alakulatok megszervezésére. November vége felé Bácska-Topolyán létre is jött a I.Petőfi Sándor zászlóalj. Ennek parancsnoka Varga István, politikai biztosa Lerik István lett. Az önként jelentkező magyarok száma csaknem 2 000 fő volt. Ezeket Zomborba irányitották, ahol két ujabb zászlóaljat szerveztek belőlük. A három alakulatot egy hónapos kiképzésre az 1., 2., és 4. vajdasági brigádokba osztották be.

Koszta Nadj tábornok 1944. december 20-án parancsot adott a 16.hadosztálynak, hogy a VI. hadtesttől vegye át a Szlavóniában 1943. augusztus 15-én alakult, s azóta is becsülettel harcoló Petőfi zászlóaljat, s tegyen előkészületeket a dandár felállitására.

A szlavóniai zászlóalj és a három vajdasági zászlóalj harcosai magyar területen, Sellyén találkoztak egymással. Innen Kiscsányba vonultak, ahol 1944. december 31-én a 16.hadosztály kötelékében megalakult a külföldön harcolt magyarok legnagyobb alakulata, a XV. Petőfi Sándor népfelszabaditó rohamdandár. Az uj egység parancsnoka Kiss Ferenc, komisszárja Jontovits Rudolf lett.

Barccsal szemben, Verőcénél, a népi erők a Dráván egy jókora hidfőt tartottak kézben, amelyre egyre sulyosabb fasiszta nyomás nehezedett. A Petőfi dandár január 12-én átkelt a folyón, részt vett a harcokban, majd felváltotta a szlovák brigádot. Január 21-től a dandár elkeseredett harcokat vivott Ćadjovicánál, majd a Podravska Slatina felé vezető utat biztositotta. Február 6-án a petőfisek a Levinovac-Hum-Vonjin utvonal mentén

elvtársaik visszavonulását fedezték. A szabadságharcosok elkeseredetten küzdve, fokozatosan adták fel a hidfőt, s foglaltak uj állást a Dráva balpartján. A magyarok Barcson gyülekeztek. Ehhez a vidékhez kapcsolódik a dandár történetének egyik felemelő epizódja is. A 16 esztendős Fábián Béla elpusztitotta a barcsi pontonhidat, s igy meggátolta, hogy a németek tovább folytassák előnyomulásukat. A Petőfi dandárra a Dráva északi partján majd egy hónapig tartó pihenés várt, amelynek a németek balatoni ellentámadása vetett véget. A nácik átkeltek a folyón, hogy délről mérjenek érzékeny csapást a szovjet védelem oldalába. A Petőfi brigád március 6-án parancsot kapott, hogy vonuljanak Bomány alá. A brigád kiverte a faluból a németeket, de egy szárnytámadás miatt vissza kellett vonulnia. Ezután 8 napon át váltakozó sikerrel rendkivül heves harcok dultak Majška Meda, Petlovac körzetében. Elesett az 1.zászlóalj parancsnoka és politikai biztosa, a 2. és 3. zlj-ak kommiszárjai és helyetteseik, a 2. és 3. zlj. parancsnokhelyettesei, az ifjusági szervezet titkára. Az összveszteség 50 halott és 190 sebesült volt. A dandár ezután rövid ideig tartalékba került, majd részt vett a bolmányi német hidfő végleges felszámolásában. A magyarok foglalták el a Majška Meda-t is. Ekkor - március 21-én - esett el az alakulat parancsnoka, Kiss Ferenc kapitány. A brigád katonái a harcok végeztével továbbra is ebben a körzetben maradtak.

A Petőfi dandár 1945. március 24-ig létezett. A legfelsőbb parancsnokság utasitása alapján a nemzetiségi egységek ekkor beszüntették tevékenységüket, s összeolvadtak a Jugoszláv Néphadsereg más alakulataival.

A magyarok a 16. hadosztály kötelékében a Dráva jobbpartján egészen a háboru végéig folytatták harci tevékenységüket. Sok község és falu nekik köszönhette felszabadulását. "Minden harcukban példaadó hősiességről és önfeláldozásról tettek tanubizonyságot"- irja róluk a Narodna Armija c.lap.

A Petőfi dandár létezése mindenekelőtt politikailag volt rendkivül jelentős. Ékesen bizonyitotta, hogy a JKP helyesen oldotta meg a nemzetiségi kérdést. Nagy szerepe volt abban is, hogy a magyarok a felszabadulás után megtalálták helyüket a

jugoszláv népek közösségében. A brigád katonailag is jelentős teljesitményt jujtott. Ennek elismeréseként kapta meg a "Rohamdandár" elnevezést. A dandár 160 hősi halottja a fasizmus ellen, a két nép barátságáért és felszabadulásáért ontotta vérét.

Csak rövid utalást teszünk arra, hogy a háboru utolsó időszakában sok magyar honvéd, több katonai egység és csoport állt át a jugoszláv partizánokhoz. Létszámukat mintegy 2000 főre becsülhetjük. Ezekből Szlavóniában 3 zászlóaljat szerveztek. A dr. Bodó Jenő vezette alakulat pl. Maribor környékén vett részt a harcokban. Voltak magyarok a 2.szlovén rohamdandárban is.

Kevés országban mutatható ki az ellenállás olyan nagyfoku rétegeződése, a legkülönbözőbb nézetek oly tarka sokasága, mint éppen Lengyelországban. Nehéz tehát erről a mozgalomról röviden képet adni. Az egyik pólust a londoni kormány hivei képezték, akik szovjet-ellenes éllel kivánták megteremteni az uj Lengyelországot. Az 1942-ben megalakult Lengyel Munkáspárt a fasiszták elleni kiméletlen harcot tekintette fő feladatának. Azt vallotta, hogy az ország csak a Vörös Hadsereg testvéri segitségével nyerheti vissza szabadságát. Az LMP fegyveres osztagaiban, az Armija Ludowaban, 1942 és 1944 között 40 ezer partizán harcolt.

A Lengyelországi magyar ellenállók a honvédség és munkaszolgálatosok soraiból, a fasiszták által elhurcolt személyekből és az ottani magyar kolóniából verbuválódtak. Létszámukat kb. 300 főben adhatjuk meg. A legnagyobb csoportjukat a katonák alkották.

A megszálló feladatokat ellátó magyar csapatok a lengyelek lakta vidékeken minden módon támogatták a hazafiakat. Megakadályozták a németek és ukránok által rendezett pogromokat, védelmet adtak a lakosságnak és egyes személyeknek, nem folytattak akciókat a lengyelek és zsidók ellen. Nem sikerült a náciknak az a terve sem, hogy a honvédséget felhasználják a partizánmozgalom letörésére.

Az évezredes jó szomszédság emléke, a "lengyel-magyar két jóbarát" jelszó erősebbnek és igazabbnak bizonyult minden fasiszta propagandánál. A lengyelek felhasználták a két országot összekötő történelmi hagyományokat is, hogy a honvédeket megnyerjék a Hitler ellenes harcra. Igen sok röplapot ismerünk, amelyekben átállásra, a partizánok támogatására hívták fel katonáinkat.

A partizánok ellen kivezényelt honvédek közölték a támadás idejét, nem harcoltak, sőt fegyvert, lőszert adtak át a lengyelek részére. A magyarok közül sokan a szabadságharcosokhoz csatlakoztak. Edward Rokicki visszaemlékezése szerint a pinszki Koszciuszko Tádé osztagban "néhány száz magyar volt". A Lublin környéki Glina helységben levő partizánőrshöz egy egész magyar század csatlakozott. A lengyel-magyar viszonyra nagyon jellemző dr. Sashegyi Ernő orvosalezredes jelentése. Az alakulata "1944.július 29-én Wrzbyce nevü lengyel községnél éjjel a lengyel partizánok egy nagyobb csoportjával találkozván, azok tisztjeivel a legszivélyesebben barátkozott, és az egész csoportot akadály nélkül átengedte saját őrségükön, illetve személyesen vezette oda, és eligazitotta, miáltal elősegitette azoknak Varsó irányába az erdőségbe való befészkelődést" - olvasható a korabeli iratban.

1944 nyarán a II. tartalékhadtest kötelékében, Vattay altábornagy parancsnoksága alatt, három magyar hadosztály tartózkodott Varsótól délnyugatra. A Visztula mentén más alárendeltségben harcolt az 1. lovashadosztály. 1944. augusztus 1-én kitört a varsói felkelés, amely arra irányult, hogy a londoni kormány reakciós csoportjai még a felszabadulás előtt kezükbe ragadhassák a hatalmat. A felkeléshez - nem ismervén annak politikai tartalmát - a hazafiak tizezrei csatlakoztak, s küzdöttek hősiesen a fasiszták ellen.

A horthysta körök bizonyos reményeket füztek a lengyel reakció mesterkedéséhez. Vattayt Lengyel altábornaggyal cserélték fel, aki a háboru előtt katonai attache volt Varsóban. Bor tábornok - a felkelők parancsnoka - megbizottak utján kapcsolatot létesitett Lengyel Bélával. A kérése az volt, hogy a magyarok csatlakozzanak hozzájuk, adják át lövegeiket, ne gá-

tolják a partizánok mozgását. Budapest megkérdezése után a II. hadtest parancsnoka azt válaszolta, hogy folyamatban van hazaszállításuk, a lövegeket az erdőkben visszahagyják, s kérésük utolsó részét teljesitik.

Nagyon sok adat található, hogy a magyar katonák - alsó szinttől a legfelsőbbig - őszinte együttérzéssel figyelték, s a maguk módján támogatták a varsói barrikádok harcosait. Fegyvert, lőszert adtak, hirekekkel, utbaigazitással, s a teljes passzivitással fejezték ki szembeállásukat. Igen sokan csatlakoztak a felkelőkhöz is.

Podkowe Lesnián, Varsó közelében, 18 magyar tagadta meg a németek parancsait, s jelentkezett partizánnak. Ezek néhány nap mulva a falu közelében harcot vivtak a nácikkal, amikor is 5 honvéd halt hősi halált. A Puszcza Kampinoska-i felkelő csoport jelentésében 70 magyar önkéntesről tesz említést. A Gesia utcai koncentrációs tábor felszabaditásakor a magyar deportáltak a lengyel harcosokhoz csatlakoztak. Egyesek Lesnik ezredes csoportjában, az Óvárosban, kaptak feladatot. A magyarok zöme - nem lévén elegendő harci eszköz - egészségügyi, müszaki és más segédalakulatokban tevékenykedett.

A németek a honvédeket is felhasználták, hogy a partizánok mozgásának megnehezitésére Varsó körül egy szoros gyürü létesüljön. A magyarok a parancs ellenére átengedték vonalaikon a Varsóba tartó erősitéseket, majd a felkelés leverése után az onnan menekülő hazafiakat. Többeket katonaruhába öltöztettek, hogy az üldözők ne találjanak rájuk.

A felkelés alatti magyar-lengyel viszonyra nagyon jellemző Vormann német tábornok, az ott bevetett 9. hadseregcsoport parancsnokának 1944. augusztus 19-i távirata. "Nem számolhatunk azzal, hogy a 12. magyar hadosztály azt a megbizatást, hogy Varsót észak felől elzárja, és az attól északkeletre fekvő nagy erdőségeket megtisztitsa, teljesiteni fogja. A csapatokat a lengyel lakosság szivesen fogadta. Már most mutatkoztak a testvéri barátkozás jelei... A magyarok az évszázados lengyel-magyar barátságnak megfelelően minden katonai akciótól tartózkodnak."

"A magyarok támadását csirájában el kell fojtani" - rendelte el Vormann tábornok. Erre a célra külön csapattesteket jelöltek ki, s előkészületeket tettek a parancsnokok elfogására, a katonák lefegyverzésére. A helyzet további éleződésének az vetett véget, hogy a honvéd alakulatokat 1944. szeptember és október havában sorra hazaszállitották.

A történészek közül még senki sem próbálta végigkövetni azoknak a magyar egységeknek utját, melyeket a háboru vihara Ausztriába sodort. Ezek a katonák már torkig voltak a háboruval, s nem kivánták tovább szolgálni Hitlert és Szálasit. Csupán a kedvező alkalomra vártak, hogy megszakithassák kapcsolataikat a fasisztákkal. A németek annyira megbizhatatlannak tartották a magyarokat, hogy a grázi Wehrmacht parancsnokság 1945. március 31-én elrendelte a honvédek lefegyverzését, járműveik elvételét. Az embereket, mint a hadifoglyokat, gyalogmenetben kellett elinditani a felvevő körzetekbe.

A Gráz vidékén állomásozó 25. hadosztály megbizottai április első napjaiban felvették a kapcsolatot a steiermarki ellenállókkal. Ezek vagy osztrákok, de az is lehetséges, hogy jugoszlávok voltak. A magyarok levelükben ezt irják: "Előrelátható an sikerülni fog az egész hadosztályt rábirni, hogy a harcot a fasizmus ellen, a szabadságért, aktivan felvegye". Az adatok szerint a hadosztály egy Ferdinánd nevü szovjet őrnagy csoportjával állt érintkezésben. Ezek részére fegyvereket, lőszert és lábbeliket adtak át. Jellemző a partizánok és a magyarok jó viszonyára, hogy a katonákat levélben értesitették a Schwanberg elleni támadás pontos időpontjáról. "Utasitsa alárendelt alakulatait, hogy akciónkra ellenállást ne fejtsenek ki" - kérte Ferdinánd parancsnok, majd jelezte "hogy fegyverek kiszállitása válna szükségessé".

A szórványos adatok arra mutatnak, hogy az Obersteiermarkban, Salzkammergutban és Karinthiában tevékenykedő jugoszláv és osztrák partizánokhoz gyakran álltak át magyar katonák, nem egyszer kisebb-nagyobb csoportok is.

A magyar és német ellenállók kapcsolataira csupán szórványos adatok vannak. Ismeretes, hogy a náci rendszer milyen kegyetlen módszerekkel számolta fel a "Birodalom el-

lenségeit". A magyarok többnyire csak a koncentrációs táborokban találkozhattak német antifasisztákkal. A lágerekben folyó szolidaritási mozgalom, a munkahelyeken elkövetett szabotázscselekmények internacionalista jellegüek voltak, abban a legkülönbözőbb nemzetiségüek vettek részt.

A németországi ellenállás egyik heroikus fejezete volt a buchenwaldi tábor foglyainak fegyveres lázadása. Sok más nép fiai mellett ebben a magyarok is részt vettek. A komitében, a foglyok bizottságában dolgozott pl. dr. Gyöngyösi Nándor, Gáti Ödön, Lénárt József és Adorján György. Balogh István titokban rádió vevő készüléket fabrikált, amely sokban segitette őket, hogy helyesen válasszák meg a kezdés idejét. Ők is ott voltak, amikor a rabok szinte puszta kézzel fegyverezték le az SS őrséget, vették át az uralmat, s már a szövetségesek megérkezése előtt felszabaditották a buchenwaldi koncentrációs tábort.

A francia ellenállás Nyugat-Európa legerősebb antifasiszta mozgalma volt. Fejlődése, mint annyi más országban, a magányos vállalkozásoktól, az egyes személyek rezisztenciájától haladt a jól szervezett, az egész országot átfogó összehangolt tevékenység felé. A francia maquisardok 1944 nyarán érték el tevékenységük csucspontját. Ezt olyan tények jelzik, mint a szövetségesek partraszállásához nyujtott felbecsülhetetlen segitség, amikor a német szállitások megbénitásával lehetővé tették a normandiai hidfő megerősödését. Az ujabb diadal a párizsi felkelés volt. A város polgárainak sikerült kiragadniuk a nácik kezéből a Szajna-parti várost.

A sokféle politikai irányzatot képviselő francia ellenállás legerősebb szervei - francia nevük után röviditve - az FFI és az FTPF voltak. Ez utóbbit a Francia Kommunista Párt irányitotta, amely 70 ezer hősi halottjával irta be nevét az ország felszabadulásának történetébe.

A háboru alatt Franciaországban kb. 4 millió külföldi bevándorló dolgozott. A 400 ezer lengyel, 800 ezer olasz, 300 ezer spanyol, és a többszázezres tömeget kitevő más nemzetek mellett az ott élő 25-30 ezer magyar viszonylag aprócska szigetet alkotott. Ez a kis csoport azonban politikailag rendki-

vül aktiv volt. Zömükre a haladó erők terjesztették i b befolyásukat. Olyan neves demokraták és baloldali politikusok voltak közöttük a hangadók, mint Károlyi Mihály, Bölöni György, Komjáth Aladár, Gereblyés László, Hajdu Gyula és mások.

A magyarok tanui voltak a népfrontért vivott küzdelemnek, harcoltak a spanyolok oldalán, s most a fasiszta veszély óráiban szivvel-lélekkel kiálltak második hazájukért. "Kijelentjük, hogy a Franciaországban élő magyarok készek küzdeni a francia nép igaz ügyéért" - olvasható egyik felhivásukban.

1940. május 10-én a "furcsa háboru" forróvá változott át. A gigantikus náci hadigépezet mozgásba lendült, hogy egy hatalmas átkarolással megvalósitsa a Schlieffen terv modern változatát. A mozgósitás alkalmával kb. 3000 magyar fogott fegyvert, hogy a "Volontaires Étrangers" ezredekben, a külföldi önkéntesek harci alakulataiban, a német fasiszták ellen küzdjön. Szervezetileg a 11, 12, 21, 22, 23 gyalog és a 2. gépesitett lovasezredbe voltak beosztva. Harcoltak Lyon mellett, az Ardennek hegyei között, a Somme folyónál és Champagneban. A náci villámháboru során számos magyar vesztette életét, s még nagyobb azok száma, akiket fogolyként Németországba vittek.

A magyar kommunista csoportok vezetői 1940. julius közepén illegális találkozót rendeztek, ahol elhatározták, hogy megkeresik az utat a francia szabadságharcosokhoz, s részt vállalnak az antifasiszta küzdelemben. A FKP tanácsára az emigráció a "Bevándorolt dolgozók szövetsége" elnevezésü szervezethez kapcsolódott, amely különböző nemzetiségü munkásokat tömöritett soraiba. Ez a szervezet fegyveres csoportokkal is rendelkezett, s a legmagasabb szinten fogta össze a nem francia nemzetiségüek náciellenes tevékenységét.

A magyarok között sok volt az idegen nyelveken is beszélő ember. Honfitársaink ezért különleges feladatokat kaptak. A magyar csoport adta ki pl. azt a tájékoztató bulletint, amely rendszeresen közölte a szövetséges rádiók hireit. Ez a kiadvány egészen a felszabadulásig megjelent, s országszerte ismerték. A magyarok jó része németül is beszélt, igy rájuk bizták a Wehrmacht felé irányuló agitációs munkát. Beszélgetéseket

kezdtek a katonákkal, röpcédulákat terjesztettek körükben, igyekeztek felvilágositani őket a háboru eseményei felől. "Megállapitást nyert, hogy kisérletek történtek a Wehrmacht demoralizálására, és arra, hogy kebelén belül kommunista sejteket alakitsanak" - jelentette a párizsi Gestapo Heydrichnek. Ebben már a magyarok keze is ott volt. Az agitációt Weisz János irányitotta. A magyarok közül mások robbantási és diverziós akciókban, a náci tisztek és együttmüködők elleni vállalkozásokban vettek részt.

1943 juniusában, a kommunisták kezdeményezésére és irányitásával, alakult meg a Magyar Függetlenségi Mozgalom nevü tömegszervezet, amely minden antifasiszta erő összefogását tüzte ki céljául. Katolikus csoportok, női egyesületek, radikális értelmiségiek, kommunista munkások egyesületek soraiban. Tagjainak száma elérte az ezret. Az MFM rendszeresen megjelentette a Magyar Szemle nevü illegális lapot. A Phőnix, a Harcos nő, a Riadó, a Toborzó, a Petőfi c. ujságok is kiadványai közé tartoztak.

Az MFM legfőbb feladatának a németek elleni küzdelmet tekintette. A szervezet a fővárosban és vidéken sejteket hozott létre, és különböző csoportokat készitett fel a fegyveres harcra. A magyarok nem alkottak önálló osztagokat, hanem többnyire más csoportokkal összefogva hajtották végre feladataikat. Kitünő "szakemberek" voltak közöttük, akik bizonyos harci feladatokra - vasuti robbantás, utcai támadások, iratbeszerzés stb. - specializálták magukat.

Honfitársaink részt vettek például Schaumburg tábornok, Párizs katonai parancsnoka és Richter, a deportálások vezetőjének kivégzésében. Mások szabotázsakciókat követtek el, gépkocsikat, vasuti berendezéseket robbantottak.

A harcnak sajnos áldozatai is voltak. Martinowszki Ferencet ellenállási tevékenységéért a douai fegyházban végezték ki. "Egy jobb jövőért harcoltam, és ha ujra kellene kezdeni, csak ezt az utat választanám" - irta bucsulevelében. Weisz Jánost akkor fogták el, amikor röpiratokat helyezett el egy német vonaton. A fasiszták a vallatás során halálra kinozták. Weisz Pál is részt vett a német szállitmányok elleni támadásban, s szabotázscselekményeket követett el. A fogságban őt is meggyilkolták.

A szabadságharcosok akcióira a nácik terrorral válaszoltak. A Gestapo 1943 novemberében 200 ellenállót tartóztatott le. Ezek közül összeválogattak 23 embert, a legkülönbözőbb nemzetek fiait, s ügyükből látványos pert rendeztek. Azt akarták bizonyitani, hogy a franciáknak semmi közük az ellenálláshoz, s csupán a jött-ment "idegenek" sodorják bajba a lakosságot. Plakátokon ragasztották ki a 23 partizán fényképét. "Ezek felszabaditók?" - kérdezte a nagybetüs szöveg. A franciákat azonban nem lehetett megtéveszteni. A hősökre emlékezve a képek előtt virágokat szórtak a földre. A 23 igaz férfit, köztük 3 magyart, Békés (Glasz) Imrét, Elek Tamást és Boczor Józsefet, a nácik a mont-valérieni vesztőhelyen 1944. február 21-én kivégezték.

Az MFM-nek jelentős erői voltak az északi bányavidékeken is. Az ottani magyarok sztrájkot szerveztek, röpcédulák tömegét adták ki, szabotázsokat, vasuti diverziókat követtek el. Felrobbantottak egy hidat, részt vettek egy lőszert szállitó vonat megsemmisitésében. Sajnos nincs módunk felsorolni bátor akcióik mindegyikét. Észak bányászai egészen a felszabadulásig folytatták harci tevékenységüket. Egyik vezetőjük Willand János, Tatabányáról kivándorolt bányász volt.

A déli zónában, a grenoblei textilmunkások között 40 főnyi, Toulouseben 50 magyar ellenálló volt. Lyonban és Marseilleben dolgoztak még erősebb csoportok. Ezek illegális lapot jelentettek meg, röpcédulákat terjesztettek, gondoskodtak az internált magyarok szökéséről, majd legalizálták őket. A fegyveres csoportok akcióiban is számosan vettek részt. A Carmagnole-Liberté osztagnak pl. 10 magyar tagja volt.

Párizs 1944. augusztus 19-én felkelt a gyülölt nácik ellen. A város lakossága barrikádokat emelt, harci osztagokat szervezett. Az ellenállók megszállták a stratégiai pontokat, blokadirozták a helyőrséget, lehetetlenné tették a német pusztitást, rombolást. Az MFM-nek 30 fegyveres csoportja harcolt francia bajtársaik oldalán. Marschall Lászlót König tábornok, az FFI parancsnoka, később kitüntette, mert "két páncélos előtt gyujtópalackokkal helyezkedett el, és ily módon sikerült azok támadását megakadályozni".

A magyar szabadságharcosok a felszabadulás után a Reuilly kaszárnyában gyülekeztek. Itt alakult meg a francia hadsereg kötelékében a Petődi század. Parancsnoka Marschall László, politikai biztosa Palotás Imre lett. Az egységet később az 51/22-es nemzetközi zászlóaljba osztották be. Az uj alakulat már nem került harci alkalmazásra, tagjai a déli zónában őrfeladatokat láttak el.

A franciaországi magyarság sulyos áldozatokat hozott a két nép szabadságáért. Az eddigi kutatások során 119 mártir nevét gyüjtötték össze. Ezek valamennyien a fasizmus elleni harcban vesztették életüket.

A belgiumi magyar emigráció 5-6 ezer főt számlált. A hazájukat politikai és gazdasági okokból elhagyó munkások, értelmiségiek között a Belga KP aktiv szervező munkát folytatott. A spanyolországi harcosok egy része is itt telepedett le, tovább radikalizálva a menekülteket.

A német támadás után elsőnek a kommunista párt tért magához a vereség kábulatából, s megkezdte a náci-ellenes harc szervezését. Megalakitotta a Függetlenségi Frontot, az ellenállás legmagasabb szintü vezető testületét, s létrehozta az Armee Belge des Partisans, a belga partizán hadsereg osztagait. Emellett más pártok is szerveztek fegyveres csoportokat.

A magyar nemzetiségüek az elsők között hozták létre önálló harci gárdáikat. A "magyar század" parancsnoka kezdetben Lövenwirt Emil volt, majd Molnár István követte őt. Személyében bátor, tapasztalt katona állt az élre, aki Spanyolországban a magyar zászlóalj parancsnokhelyetteseként bizonyitotta be rátermettségét.

Az első jelentős harci feladatuk a brüsszeli Marivaux mozi ellen végrehajtott robbantási akció volt. Egy náci propaganda film vetitését akarták itt megakadályozni. A "csomagot" Strausz Sándor készitette el. A töltet a nézőtéren felrobbanva jelentős veszteséget és nagy pánikot okozott. A levegőbe röpitettek egy fasiszta könyvesboltot, majd a belga fasiszták, a rexisták székháza ellen intéztek dinamitos támadást. 1942 őszén, halottak napján, a partizánok kézigránáttal dobálták meg a rexis-

ták menetoszlopát. A hirek szerint 30 halott és számtalan sebesült maradt a helyszinen. Amikor a Gestapo növelni kezdte a terrort, a partizánok is fokozódó ellenakciókkal válaszoltak. A Porte de Schaerbeek sarkán fényes nappal lelőtték Schollen Obersturmführert, Flandria SS parancsnokát.

Vállalkozásaik közül egyik legjelentősebb a Brüsszel-Bécs gyorsvonat kisiklatása volt. A magyar század tagjai, köztük Lövenwirth Miklós, 1943. február 8-án Saventhem és Sterrebeke között egy magas pályaszakaszon aláaknázták a sinpárt. Rövidesen egy német katonavonat jött feléjük. A robbantás teljes sikerrel járt. "A szerelvény kocsijai több méter távolságnyira az árokba borultak, és igy a kisiklás következtében (hozzávetőlegesen) több mint 300 német meghalt és megsebesült" - olvasható a belga hadügyminisztérium által Lövenwirth Miklós részére adományozott kitüntetési okmányban. A magyar századot a belga partizánhadsereg vezetői dicséretben részesitették, s az akcióról megemlékezett a londoni rádió is.

A fegyveres tevékenység mellett élénk felvilágositó munkát is folytattak. Röpcédulákat adtak ki, rendszeresen megjelentették a "Szabadság" c. illegális lapot, homlokán a büszke jelszóval: "Halál a fasiszta megszállókra". Ezeket a kiadványokat nemcsak Belgiumban, de Észak-Franciaországban is terjesztették.

A bécsi gyors elleni akció után a Gestapo is szélesre teritette a hálóját. Rövid időn belül hatalmas méretü letartóztatási hullám kezdődött. Molnár István a soigniesi erdőben az egyik akció során csapdába esett. A menekülő partizánt a németek lőtték agyon. Ugyancsak ekkor fogták el Lévai Józsefet, az egykori spanyolországi harcost, aki a Dóra nevü megsemmisitő táborban vesztette életét. A nácik gyilkolták meg Strausz Sándort, lágerben pusztult el Kiss Ferenc is. Lövenwirth Miklóst 1943. március 15-én a Schaerbeekben, az u.n. "Nemzeti lőtéren" végezték ki.

Kétszázra becsülhető azok száma, akik valamilyen formában részt vállaltak az antifasiszta küzdelemben. A belgiumi magyar századnak kb. 50 tagja volt, ezekből mintegy 30 fő áldozta életét, vagy pusztult el a koncentrációs táborokban.

"Ma élethalálharc folyik, és ez a harc a mi harcunk. Ebben a harcban nekünk is ki kell állnunk" - irta a belgiumi magyarok illegális lapja. Történetüket befejezve nyugodt lélekkel mondhatjuk: mindannyian becsülettel teljesitették kötelességüket.

1945 elején a Szálasi-Beregfy klikk több magyar alakulatot Dániába szállittatott. A németek ezeket helyőrségi, megszálló szolgálatra, a vasutak őrzésére és a dán szabadságharcosok elleni akciókra kivánták felhasználni.

A nácik terve azonban nem sikerült. A magyar alakulatok kapcsolatot teremtettek a partizánokkal, részükre fegyvert, lőszert, robbanóanyagot adtak át. Szabotálták a németek rendelkezéseit, megtagadták a frontszolgálatot, tüntetően jó kapcsolatot tartottak a helyi lakossággal. Segitették és bujtatták a szövetséges hatalmak lelőtt repülőit is. A honvédek megigérték, hogy egy felkelés esetén a partizánok oldalára állnak. "Maradjatok nyugodtan, mig a szabadulás órája üt. A dán szabadságmozgalom idejében megadja a jelet - akkor csatlakozzatok" - olvasható a magyarok részére kiadott egyik röplapban.

A magyarok segitsége annyira biztosnak látszott, hogy az ellenállás vezérkara, a Generalstab, egyes akciók megvalósitásánál katonáinkkal is számolt. A sandholmi tábor magyarjai fegyvert fogtak a németek ellen. Egy másik zászlóalj pedig, "melynek különösen szoros kapcsolata volt az ellenállással" a felszabadulás után a brit csapatok és a felkelő erők védelme alatt haladt át Dánián.

Szinte nem volt egyetlen olyan fasiszták tiporta ország sem, amelynek ellenállói között ne találnánk meg a szétszórt magyarság képviselőit. Olaszországban sokan ismerték Duller Jenő, alias Gustavo Meltzeid nevét, aki a piemonti partizánok egyik osztagának parancsnoka volt. Amerigo Tot, Tóth Imre, a neves szobrász, ejtőernyős összekötő tisztként Jugoszláviában teremtett kapcsolatot az ottani Garibaldi egységgel, majd később Venezia tartományban harcolt a fasiszták ellen. Keresztes Sándort is a németek lőtték agyon.

Angliában a Károlyi Mihály vezette Magyar Tanács folytatott kiemelkedően jelentős antifasiszta tevékenységet.

A nagy demokrata politikusnak különösen fontos szerepe volt abban, hogy a tengerentuli magyarság szembefordult a nácizmussal. A 4500 fős magyar emigrációt az angol hatóságok teljesen megbizhatónak tartották, s abból csupán 40 ember internálására került sor. A magyarok közül sokan szolgáltak a britt hadseregben is. Az El Alamein-i temetőben is több magyar nevét olvasta a sirköveken az odalátogató ujságiró. A magyar nők részt vállaltak London légvédelméből is. Két szakaszt szereltek fel belőlük, amelyek légelháritó ágyuknál teljesitettek szolgálatot. Számos magyar a BBC-nél dolgozott, másokat ejtőernyővel vetettek be a fasiszták hátországába. Lányi György az inváziót követően például Franciaországban kapott fontos feladatot. Szenes Anna hadnagy Magyarország felett száll le. Eredményes hirszerző tevékenységet folytatott, de az elháritás rövidesen hurokra keritette. Rövid tárgyalás után Szenes Annát a Margit körúti fegyházban kivégezték. Szolgáltak még magyarok az amerikai hadseregben is. A szlovák felkelés idején is bevetettek a nyugati szövetségesek egy 60-as létszámu magyar ejtőernyős deszantot. Amerikai katona volt Kovács Pál is, aki Budapesten egy sikerrel dolgozó ellenállási gócot szervezett. Az elháritó szervek azonban az egész csoportot felgöngyölitették.

E tanulmányban is kegyelettel és megbecsüléssel emlékezünk azokra a hősökre, akik idehaza és Európa más országaiban fegyvert ragadtak a hitleri zsarnokság ellen.

Hivják bár őket gerilláknak, franktiröröknek, szabadságharcosoknak, viselják a partizán vagy a maquizárd nevet, - van egy szó, amelyet minden náció egyformán ejtett ki: Rezisztencia. Ellenállás.

Ellenszegülés a fasizmus szörnyetegének, hogy kontinensünk minden országa és népe szabadon, ősi szokásai, önmaga törvényei szerint, békében élhessen.

A népek egyesült ereje elsöpörte és porrá zuzta az erőszak törvényeire épülő Harmadik Birodalmat. Büszkék lehetünk rá, hogy, bár szerényebb mértékben, de népünk fiai is kivették részüket ebből a gigászi küzdelemből.

Tiszay Andor

TÁJÉKOZTATÓ A II. VILÁGHÁBORU ALATTI MAGYAR ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁS IRODALMÁRÓL

Részletes, marxista igényü történelmi feldolgozása e témakörnek eddig még nem jelent meg. Több összefoglaló szakmunka, történelmi áttekintés, tanulmány azonban komoly segitséget nyujt megismeréséhez. Támpontot adnak a kutatóknak, előadóknak és történészeknek az egykori hiranyagok, visszaemlékezések és recenziók az egyes marxista szakfolyóiratokban (Társadalmi Szemle, Párttörténeti Közlemények, Hadtörténelmi Közlemények, stb.) a közreadott szakbibliográfiák és pontos áttekintést nyujt ehhez a témakörhöz az 1968-ban megjelent

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája. (Összeállitotta és szerkesztette a Magyar Partizán Szövetség bibliográfiai munkaközössége: Harsányi János, Tiszay Andor, Vágó Ernő, Bp. 1968. Tankönyvkiadó. 53.p.)

A munka 229 tételt közöl.

A népek antifasiszta, ellenállási harca a második világháboruban a fasizmus feletti győzelem fontos tényezője. A fasizmus által leigázott népek nemzetközi, antifasiszta küzdelmeiből a magyar ellenállók is kivették részüket. Együtt véreztek, szenvedtek és győztek idegennyelvü testvéreinkkel.

Ezeket a történelmileg fontos, de eddig eléggé elhanyagolt ellenállási irodalmat próbálja ez a tájékoztató feltárni és segitséget akar nyujtani ennek az aránylag kevéssé ismert anyagnak a tanulmányozásához, megismeréséhez, valamint oktatásához.

Az összeállitásnál nem törekedtünk a teljességre és ügyeltünk arra, hogy - ellentétben az ujabb időben mind sürübben megjelenő és csak a legujabban megjelent, hozzáférhető feltárásra törekvő munkákkal - lehetőleg minden fontosabb nyomtatványt felvegyünk, még akkor is, ha az történetesen csakis az Országos Széchényi Könyvtárban lelhető fel. Főleg a könyvalakban napvilágot látott anyagra helyeztük a sulyt, de sok helyütt közöltük az egykori megjelenés - legtöbbnyire napilapokban és folyóiratokban fellelhető - anyagát is, főleg a közeljövőben, negyed évszázados fordulóját ünneplő magyarországi felszabadulási harcokkal kapcsolatban.

Összeállitásunknál nem osztályoztuk, illetve válogattuk a valóságot és a költői elképzelést magábafoglaló anyagot abból a szempontunkból, hogy minden irói, illetve költői elképzelésnek van némi valóság-anyaga, ha nem is közli pontosan a tényeket, de magába foglalja az eshetőségek lehetőségét.

A magyarországi partizánmozgalmak sajtóanyaga - a külföldhöz mérve - meglehetősen kevés. Ennek okai elsősorban a hazánkra nehezedő egykori terrorintézkedések, mert a harcok idején ilyen anyag csakis illegálisan terjedhetett, felszabadulásunk után pedig az amugy is gyér anyag-témát átváltotta az ujjáépités láza. Igy az első években majdnem hiányzott irodalmunkból az ilyen téma, a tudományos feldolgozás pedig teljes aktivitással, csak 1956 után kezdődött meg.

Ügyeltünk arra, hogy mindezek ellenére minden olyan terjedelmesebb tanulmányt közöljünk, amelyek csak folyóiratokban jelentek meg, de elhagytuk az első megjelenési forma közlését akkor, ha a mü később könyv, vagy füzet alakban is megjelent. Elhagytuk az egyes kisebb tanulmányoknak különlenyomatban kiadott anyagát is, mert az fellelhető a folyóiratokban.

Munkánkban nagy segitségünkre volt

Harsányi János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen cimü dokumentumgyüjteményének bibliográfiája (p.821-859. Zrinyi kiadó. Bp. 1966.), a szerkesztésemben megjelent Hazánk felszabadulása cimü bibliográfia (Bp.1955.Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), Vágó Ernő: Az antifasiszta ellenállás emlékei Buda-

pesten és vidéken cimü összeállitása (megjelent a Történelem 4.sz. füzetében. Bp. 1965. TIT.p.131-151.), valamint a Magyar Partizán Szövetség időközönként megjelenő Bulletinjének bibliográfiai tájékoztatója.

Gyüjtésünk anyagát 1969.szeptember 1-ével zártuk le, tehát a legutóbbi megjelenéseket is figyelembe vehettük.

Az alábbi anyagba csakis a magyar nyelven megjelent, II. világháboru alatti, európai partizánmozgalmak magyar vonatkozásu sajtódokumentumait vettük be.

Nem vettük fel a reguláris csapatokkal harcoló hősökről és mártirokról szóló anyagot, mivel cselekedeteik nem partizánjellegüek. Nem vettük fel az európai ellenállási harcoknak azon dokumentumait sem, amelyeknek nincs magyar vonatkozásuk.

Adatközlésünknél figyelembe vettük mindig az elsődleges anyag közlését és a későbbi közléseknél csak a müvészibb, vagy tetemesen kibővitett kiadásnál jelöltük meg mégegyszer a müvet. Ezért elég sok, ma már ritkaságszámba menő sajtódokumentumot közlünk, amelyeknek egy része csak a már emlitett Országos Széchényi Könyvtárban, az Országgyülési Könyvtárban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában található. Az egyes hirlapanyag az Országos Széchenyi Könyvtár Hirlaptárában, mig az illegális anyag ugyancsak az OSZK Zártgyüjteményében lelhető fel. A közölt, főleg a felszabaditási-harcok alatt megjelent anyag egy része 1941-1945 között, csakis illegálisan volt terjeszthető.

A cimfelvételeknél mindig a lehető legteljesebb adatközlést végeztük, de minden esetben elhagytuk a kiadvány nyomdajelzését, alaknagyságát és árának feltüntetését.

A több mint négyszáz cimfelvételnél nem mindig alkalmaztunk utólagos annotációt, hanem többnyire előzetesen vázoltuk a mü tartalmát, a felvett anyag témáját, felosztását stb., és utána közöltük (esetleg zárójelben) magát a cimfelvételt. Ezzel a rendszerrel olvasmányosabbá igyekeztünk tenni a különben száraz adatközlést.

Gyüjtésünk anyagát mindenütt szakositottuk. Az egyes szakokat mindenkor két szempontból vettük figyelembe:

1. Az antifasiszta ellenállási és partizánmozgalmak harcaival kapcsolatban Magyarországon.

2. A magyar hazafiak tevékenységével kapcsolatban a külföldi ellenállási és partizán mozgalmakban.

Az egyes szakok felosztása a következő:

1. ÖSSZEFOGLALÓ ÉS ÁLTALÁNOS JELLEGÜ MUNKÁK. (Történelmi összefoglalások, monográfiák, bibliográfiák, lexikonok, segédkönyvek)

a/ Átfogó történelmi leirások, tanulmányok, dokumentumok. emlékezések.

b/ A magyarországi ellenállási harcokról szóló áttekintések, tanulmányok.

c/ Bibliográfiák.

d/ Életrajzi, helytörténeti. helyismereti munkák, mutatók.

e/ Kisebb terjedelmü, általános kérdésekkel foglalkozó munkák.

2. A PARTIZÁNHARCOK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI.

3. MAGYARORSZÁGI ELLENÁLLÁSI ÉS PARTIZÁNHARCOK.

a/ Dokumentumok a nyilas rémuralom idejéből.

b/ Az illegális KMP szerepe az ellenállás előkészitésében és szervezésében.

c/ Függetlenségi mozgalmak és azoknak szervei (Történelmi Emlékbizottság, Magyar Front stb.) Az ellenállásban résztvevő egyéb pártok.

d/ Partizánharcok Budapest és környékén. (KMP, KIMSZ akciócsoportok, a kerületekben müködő csoportok, KISKA alakulatok, polgári ellenállási csoportok)

e/ Partizánharcok vidéken (Salgótarján, Sárisáp, Tatabánya, Miskolc-Diósgyőr, Vámosmikola stb. Ejtőernyős csoportok.)

f/ A passziv ellenállás.

g/ Ellenállás a hadseregben.

h/ A Vörös Hadsereg oldalán harcoló magyar katonai alakulatok, a Budapesti Önkéntes Ezred.

4. MAGYAR PARTIZÁNOK A SZOVJET PARTIZÁNMOZGALOMBAN

a/ Általános müvek.

b/ A szovjet partizánmozgalomba való bekapcsolódás (büntetőszázadok, átállások, az antifasiszta és partizániskolák.)

c/ Magyar partizánok müködéséről a szovjet alakulatokban.

5. MAGYAR PARTIZÁNOK ÉS ELLENÁLLÓK A CSEHSZLOVÁK, LENGYEL, JUGOSZLÁV, ROMÁN PARTIZÁNMOZGALMAKBAN

6. MAGYAR PARTIZÁNOK ÉS ELLENÁLLÓK A NYUGAT-EUROPAI ELLENÁLLÁSI ÉS PARTIZÁNMOZGALOMBAN.

7. MAGYAR ANTIFASISZTÁK A KONCENTRÁCIÓS TÁBOROK ILLEGÁLIS MOZGALMÁBAN.

8. KÉPKÖNYVEK, RÖPLAPOK, KOTTÁK, HANGLEMEZEK, FILMEK STB. A MAGYAR PARTIZÁN- ÉS ELLENÁLLÁSI MOZGALOMMAL KAPCSOLATBAN.

Minden szakmai csoport végén szépirodalmat is közöltünk.

X

1/ ÖSSZEFOGLALO, ÁLTALÁNOS JELLEGÜ FORRÁSMUNKÁK csak az utóbbi években jelentek meg a magyar könyvpiacon, ugyanakkor a népi demokráciák országaiban már évek óta, szinte teljes anyagfeldolgozások állnak a kutatók rendelkezésére. Ezekben, - ugy mint az ujabban megjelent magyar-vonatkozásu antifasiszta, ellenállási történeti müvekben, - az események rövid áttekintésén kivül értékes bibliográfiai feldolgozások, kiegészitő jegyzetek, időrendi táblázatok és nem utolsó sorban történeti értékelések találhatók.

a/ Az ugynevezett "Általános" jellegü, összefoglaló müvek, (átfogó, történelmi tanulmányok) között, melyek egyaránt foglalkoznak a magyar és külföldi ellenállók hazai harcaival, a legjelentősebb, a már emlitett

Harsányi János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen

cimü közel ezer oldalas munkája. (Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből, 1944-1945. Szerk.: -- őrnagy. Bp. 1966. Hadtörténelmi Intézet és Muzeum- Zrinyi Katonai Kiadó, 906 p. 42 képmelléklettel). A könyvnek szerkesztő munkatársa dr.Gazsi József. A nagyszabásu mü kronológikusan sorolja fel az antifasiszta mozgalmakat és partizánharcokat Budapesten, majd vidéken, az ejtőernyős csoportok tevékenységét, a magyar szabadságharcosok munkáját a szovjet Vörös Hadseregben, a csehszlovákiai, lengyel, jugoszláv, francia, belga és egyéb nyugateurópai antifasiszta mozgalmakban, 1941-től a KMP. Központi Bizottságának felhivásától, amelyben az antifasiszta, nemzeti egység megteremtését alapozták meg. A mozgalom fejlődésére jellemző, hogy mig 1941-ből összesen 4, 1942-ből 20, 1943-ból 40, addig 1944-ből már 130 adatot sorol fel. Ellenállási-mozgalmi bibliográfiájában (a 819-859 oldalon) összesen 568 tételt gyüjtött össze. Könyvét nagyszerü időszaki táblázattal is kiegészitette. Müvében számos dokumentumot közöl.

A másik részletes adatforrás

A Nagy Honvédő Háboru története 1941-1945 c. monumentális, hat kötetes kiadványa. (Szerk. Poszpelov, P.N. és a szovjet szerzői munkaközösség, továbbá Fábián Ferenc, Monoszlay Gyula

és Székely Béla. Bp. 1964-1969. Zrinyi. (számos kép, térkép és grafikon melléklettel. Mindegyik kötet több mint félezer oldal terjedelemben látott napvilágot.) A munka felhasználásánál a kutatást csak az neheziti, hogy mivel a mü a II.világháboru teljes anyag-adatát hozza, külön kell kikeresni a magyar ellenállási és partizánmozgalmakkal foglalkozó fejezetek adatait. (A magyarországi ellenállási mozgalmakkal a 4.kötet m.) fejezete, valamint az utolsó két kötet foglalkozik).

Az általános müvekkel kapcsolatban fel kell jegyeznünk ennek a témakörnek legjelentősebb feldolgozásait, amelyek az összefoglaló müvekben nem található számos részletkérdésben uj adatokat hoznak. Ezek között a legjelentősebb a

Fegyverrel a fasizmus ellen c. gyüjtemény (Tanulmányok a magyar ellenállás és a partizánharcok történetéből. Szerkesztette Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. Zrinyi. 312.p. A gyüjtemény a Párttörténeti Intézet és a Hadtörténelmi Intézet és Muzeum gondozásában jelent meg.
A legszélesebb terjedelemben foglalkozik az európai ellenállási és partizánharcokkal. A tanulmánykötet nem reprezentálni akarja a magyar ellenállási mozgalmat, hanem munkakötet kiván lenni, amely lépcsőfokot alkot az eddigi és leendő ismereteink között. A kötetben kilencen dolgozták fel a magyar kommunisták szerepét a fegyveres ellenállás előkészitésében, a magyar antifasiszták müködését a szovjet partizánmozgalomban, a magyarországi német megszállás és katonai ellenállás, a magyar partizánmozgalom (Borsod, Csepel stb.) szerepét, az ellenállási mozgalmat a magyar hadseregben, a csehszlovákiai, jugoszláviai, franciaországi és belgiumi ellenállási mozgalomban. A feldolgozók: Baksay Zoltán, Beránné, Nemes Éva, Gazsi József, Godó Ágnes, Harsányi János, Kun József, Korom Mihály, Pécsi Anna és Pintér István. A szerkesztőbizottság tagjai: Otta István, Korom Mihály, Vágó Ernő és Zsilák András.

Ebbe a csoportba tartozik a TIT Történelmi Választmánya és a Magyar Partizán Szövetség által kiadott

Magyar partizánok a fasizmus ellen cimü tiz előadást tartalma-

zó, 1965-ben megjelent segédanyag. (Bp.1965.Magyar Partizán Szövetség - TIT. 155 p. Megjelent a Történelem c. TIT sorozat, 1965. 4.számaként is.) Szerkesztették: Bassa Endre, Dér László, Kovalcsik József és Vágó Ernő. Szerzők: Váradi György, Gárdos Miklós, Pintér István, Sallai Elemér, Mészáros Ferenc, Stanislaw A. Sochacki, Gereblyés László, Mód Péter, Árkus József, Vágó Ernő.
A tanulmányok külön-külön foglalkoznak a partizánharcok szerepével a második világháboruban, a budapesti partizánharcokkal, a bányászok mozgalmával a független, szabad Magyarország megteremtéséért folyó harcban, valamint a magyar partizánok harcaival a Szovjetunióban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Jugoszláviában, Franciaországban és Belgiumban.

Sajtó alatt van a Párttörténeti Intézet és a Magyar Partizán Szövetség szerkesztésében megjelenő

Harcok, emlékek.. cimü kötet (szerkesztői: Petrák Katalin, Vágó Ernő), mely 32 visszaemlékezést közöl a magyar ellenállóknak a hazai földön és a különböző országokban vivott harcairól. (Bp. 1969. Zrinyi. 430 p.)
A kötetben Balogh István, Betlen Oszkár, Bóc Imre, Bazsik Renáta, Buday Gábor, Darvasi István, Debrőczi Tibor, Döme Piroska, Drahos Lajos, Fábry József, Fazekas József, Fehér Sándor, Fenyvesi Imre, Frank József, Galambos Sándor, Gallai Ervin, Jász Dezső, Kardos Éva, Kende Béla, Kende István, Keleti Ferenc, Kiss Gyula, Kiss Károly, Kun Imre, Lakatos Emil, Méhész Györgyné, Mód Péter, Papp Lajos, Pozsonyi Tivadar, Uszta Gyula és Világi Zoltán irtak visszaemlékezéseket.

Az európai ellenállásról megjelent általános jellegü müvekben (Roberto Bataglia, Godunov, Michel, vagy a magyarok közül Szántó György, Nagy László, Jemnitz, stb. hasonlótárgyu munkáiban) külön alig találunk részletes adatokat a magyar mozgalmakról, habár számos ellennállási csoportban, csakugy, mint a szovjet visszaemlékezésekben (Fjodorov, Ignatov, Kovpak, Linykov, Medvegyev, Versigora, stb.) felfedezhetők a magyar vonatkozásu anyagnak nyomai.

b/ A MAGYARORSZÁGI ELLENÁLLÁSI HARCOKRÓL szóló áttekintések között, habár nem a teljesség igényével, de először Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom, 1936-1945 c. könyve jelent meg. (Azóta 5 átdolgozott kiadás látott napvilágot. Legutóbb Bp. 1965. Kossuth 330 p.) Ez a mü alapvető irodalma a magyar történelem 1936-1945 közötti időszakának, és Mód Aladár még 1944-ben, félig illegálisan megjelent, történelmi adatain kivül elsősorban az illegális ellenállási mozgalom megszületését és eredményeit összegezi.

Igen értékes adatokat találunk a Párttörténeti Intézet sorozatának Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945.c. (Uj sorozat. III.kötetének) IV. részében, - 565-604 p. - közölt dokumentumokban. A 808 oldalas könyvet Pintér István és Svéd László állitották össze.

Az ellenállási mozgalommal foglalkozik A magyar forradalmi munkásmozgalom története c. sorozat 2.kötete is (Bp.,1967. Párttörténeti Intézet kiadása, 290 p.) amelynek szerkesztő bizottsága a 214-274 oldalakon foglal álláspontot a függetlenségi mozgalommal kapcsolatban, a függetlenségi mozgalom első sikereitől, (1942.mácius 15.) egészen a Kommunista Párt 1944. szeptemberi kiáltványáig.

Pontos adatanyagot tár fel kronológikus sorrendben, egyben az összefüggéseket feltüntetve.

Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása c. müve (Bp. 1960. Kossuth, 330 p.) nagy sulyt helyezve az ellenállási és partizánmozgalmakra. Ez a könyv volt az első összefoglaló, analitikus müve Magyarország felszabadulási harcainak.

Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon c.müvének (Bp. 1961. Kossuth. 266 p.), minden fejezete foglalkozik a magyarországi antifasiszta mozgalommal.

Pontos forrásmunka még Svéd László: "Előre, harcra, ifjumunkás!" c. dokumentumgyüjteménye, mely az 1919-1945 közötti magyar illegális és forradalmi ifjumunkásmozgalmakról ad jelentős képet (Bp. 1954. MMI-Ifjusági kiadó. 813 p.) Időrendi táblázata az antifasiszta ifjusági mozgalmakról a

751-763. oldalon. A gyüjtemény számos sajtódokumentumot közöl. (Meg kell jegyeznünk, hogy a kiadvány előzőleg Válogatott irások a magyar ifjumunkásmozgalom harcos multjából. II.kötet. (1919-1945) cimmel látott napvilágot, amelyet 744 oldalon, kéziratként hoztak forgalomba. A mü egyébként a "Mi nem leszünk kizsákmányolt proletárok" cimü kiadványnak 1848-1919. második kötete, uj cim alatt.

Itt kell ujból felhivnunk a figyelmet a már emlitett Fegyverrel a fasizmus ellen c. gyüjteményben megjelent következő tanulmányokra:

Pintér István: A magyar kommunisták szerepe a fegyveres ellenállás előkészitésében és szervezésében (p. 9-46.)

Korom Mihály: A magyarországi partizánmozgalom a második világháboru idején. (p. 102-138.)

c./ BIBLIOGRÁFIÁK:

A gyüjteményes, bibliográfiai feldolgozásban is, mint annyi más területen, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiai osztálya járt elől. Még 1955-ben megjelentette

Köves Erzsébet szerkesztésében A második világháboru története (1939-1945) c. válogatott müvek bibliográfiáját, amely a második világháboru kronológiája volt 1200 adattal, tárgyi és földrajzi mutatókkal 167 oldal terjedelemben. Történelmi áttekintésében felsorolja és kivetiti A magyar nép története c. mü (Bp. 1953. Müvelt Nép), Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért, továbbá Zsigmond László, Czebe-Pethő, Sallai Elemér, Orbán Sándor, Nagy Vilmos és Lévai Jenő idevonatkozó müveit.

Érdekes és uttörő próbálkozása volt Szalai Györgynek 1961-ben megjelent ... legyetek éberek c. bibliográfiája, ugyancsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadásában (302 p.), amelyben a magyar nyelven kiadott fasiszta-ellenes könyvekről ad számot, a két világháboru közötti időtől kezdve. Külön fejezetben foglalkozik az ellenállási és partizánmozgalmakkal Európában. A magyarvonatkozásu publicisztikai müvekben felsorolja és annotálja Baktai Ferenc, Fazekas Erzsébet, Gár-

dos Miklós, Molnár Zoltán müveit, majd a szépirodalmi részben Győri Dezső, Illés Béla, Sólyom László és Szilvási Lajos regényeit.

Gáliczky Éva: Történelem, forradalom c. ajánló bibliográfiája (Bp. 1966. FSZÉK. 63 p.), a forradalmi munkásmozgalom történetéről legujabban megjelent müveket ajánlja, s több olyan irodalmi müre hivja fel a kutatók figyelmét, amelyek eddig elkallódtak, (pl. Gilicz Márta: Ifjuságunk példaképei. Bp. 1965. FSZEK. 183. p.)

A legutóbb megjelent bibliográfiai kiadvány

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája. Összeállitotta és szerkesztette a Magyar Partizán Szövetség bibliográfiai munkaközössége: Harsányi János, Tiszay Andor, Vágó Ernő, Bp. 1968. Tankönyvkiadó. 53 p. A mü 229 művet sorol fel, részben annotálva, tárgy és névmutatóval, valamint módszertani utmutatóval ellátva. Ez volt az első magyarországi kiadvány, amely feldolgozta a magyar ellenállási harcok irodalmát a második világháboru idejéről a hazai, és szovjet területek harcain kivül az európai ellenállásban.

Hazánk felszabadulásával foglalkozó bibliográfiák között a legteljesebb és legtöbb dokumentumot közli a

Hazánk felszabadulása (1944-1945). Tiszay Andor szerkesztésében (Bp. 1955. FSZEK. 316 p.), amely 6355 cimfelvételt és 40 hasonmást közöl. (A magyar ellenállási és partizánharcokra vonatkozó adatokat a 137-166 oldalakon találhatjuk).

A könyv foglalkozik a KMP és a magyar nép harcával a nyilas rémuralom idejéből, a partizánharcokkal (a Marót-, Szir-, Laci-csoportokkal, az ujpesti partizánharcokkal, a miskolci Mokán-komité, a Nógrádi- és Uszta-partizánegységek, Lencsés János partizáncsoportjának eredményeivel, de nem foglalkozik a szlovákiai és jugoszláviai ellenállási mozgalmakkal, valamint a nyugateurópaiakkal sem, amelyeknek felderitése 1955-ben még alig kezdődött meg. Igy a gyüjtemény szinte teljes forrásanyaga csak a magyarországi és kárpátaljai ellenállási mozgalmakhoz nyujt kimeritő anyagot.

Fentiek rövid kivonata a

Hazánk felszabadulása 1944-1945, Bibliográfia. (Bp. 1959. Magyar-Szovjet Baráti Társaság, 42 p.), mely kiadványt a már emlitett Tiszay-féle bibliográfia anyagából állitotta össze maga a szerkesztő, neve feltüntetése nélkül.

Ezt a kiadványt adta ki ujból az MSZBT. 1960-ban Hazánk felszabadulásának krónikája cimmel 1944. szept. 24.- 1945. ápr. 4. (47.oldalon), amelynek kronológiája feltünteti a fontosabb ellenállási eseményeket is.

És végül ismételten fel kell hivnunk a figyelmet a már emlitett Harsányi-féle Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen cimü müvében közölt hatalmas ellenállási bibliográfiára (p.819-859.), amely 568 tételt közöl.

d./ AZ ÁLTALÁNOS ÉLETRAJZI ÉS HELYTÖRTÉNETI, VALAMINT HELYISMERETI MUNKÁK közül kiemelkednek:

A magyar szabadságért, a Magyar Kommunista Párt vértanui cimmel (151 p.).

A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. Szerkesztette Bakó Ágnes 1965-ben, a Párttörténeti Intézet kiadásában 120 oldalon, közel kétszötven adattal. A könyv kéziratként jelent meg.

A magyar nép szabadságáért cimmel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1959-ben adott ki egy életrajzi bibliográfiát a magyar kommunista ifjusági mozgalom mártirjairól, válogatott müvek és cikkek felsorolásával az MSZMP. VIII. Kongresszusának tiszteletére, a könyvtár KISZ szervezetének munkaközössége szerkesztésében, 90.oldalon.

Ehhez a tárgykörhöz tartozik még T.Szerémi Borbála életrajzi könyve, A szabadság vértanui, (Bp. 1960. Kossuth Kiadó, 333 p.), amelyben az illetális kommunista mozgalom vértanuiról közöl megemlékezéseket a II. világháboru alatti ellenállási harcokkal kapcsolatban Magyarországon és Európa többi országaiban, Békés-Glass Imre, Kilián György, Nagy Ica, Rózsa Ferenc, Ságvári Endre, Schönherz Zoltán, Szőnyi Márton és mások felsorolásával.

Jávorkai Éva és Lengyel Lajos müve a Hősök voltak (Bp. 1968. Móra. III.kiadás. 498 p.) Frankel Leótól Togliattiig jellemzi a munkásmozgalom harcosait, köztük a partizánok közül Sziklai, Mező, Pataki, Kreutz, Rónai, Braun Éva, Ihász-Kovács, Ságvári, Kulich és Münnich elvtársakat.

Az általános, életrajzi munkáknál figyelembe kell még vennünk a kétkötetes Magyar Életrajzi Lexikont (Bp. 1967-69. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Akadémia kiadó, egy-egy kötet több mint ezer oldal, többszáz arcképpel), amelyben megtalálhatjuk elhunyt, legfontosabb magyar antifasiszta ellenállóinknak életrajzát. Más ilyen tárgyu kiadványok:
Kolozs Jenő: A fasizmus elleni harc kislexikona. Megjelent a Pesti Kalendáriumban. Bp. 1946. (Szerk.Kárpáti Aurél). Irod. és Müv.Intézet. p. 153-159.

Péntek Gyula: Beszélő kövek (Bp. 1960.KISZ Budapesti Bizottsága és a Főv.Tanács kiadásában 163 oldalas kiadvány) és

Puruczky Béla, Fancsali Perronella és Novák Tamásné együttes összeállitása: Az utcák őrzik emléküket (Bp. 1963.FSZÉK. 157.p.), magábafoglalja a budapesti forradalmi és partizánmozgalmak hőseiről elnevezett utcák emlékeinek felsorolását, rövid lexikonszerü tájékoztatással.

(Az utóbbi kettőnek kiegészitője a bevezetőben már emlitett Vágó Ernő féle kiadvány: Az antifasiszta ellenállás emlékei Budapesten és vidéken.)

e./ A KISEBB TERJEDELMÜ, ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEKKEL FOGLALKOZÓ MUNKÁK egyik legérdekesebbje a

MHSZ politikai előadássorozatának füzete: Magyar ellenállók. Irta Árkus József. (Bp. 1969. Zrinyi. 34 p.) Ebben bő vázolatát adja az ellenállási csoportok tevékenységét az országon belül és a határon tul, nemcsak Magyarország körül, hanem Nyugat-Európában is.

Már könyvészeti ritkaságnak számit

Kovács István-Flórián János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen, c. müve, (Bp. 1946. Atheneaum. 62 p.)

melyben számos adatot találunk a hazai partizánmozgalmakról a 9-30. oldalon. A könyv bevezetőjét Illés Béla irta.

A Hősi harcok emlékeiben, Lányi Ernőné szerkesztésében, a magyar ellenállási harc részvevőinek visszaemlékezéseit olvashatjuk, (Bp. 1955. MMI.-Szikra, 214 p.) a 144-212.oldalon.

Ugyancsak visszaemlékezéseket közöl a Szabadság hajnalán c. gyüjtemény (Bp. 1965. P.I.- Kossuth kiadó, 393 p.) a 9-98 oldalon.

A társadalmi mozgalmak Magyarországon c. cikkgyüjteményben, mely először a Hegedüs Géza szerkesztett Századok és Tanulságok c. sorozatban jelent meg füzetes kiadásban (Bp. 1946. Anonymus. 391 p.) Agárdi Ferenc irt tanulmányt A földalatti Magyarország-ról, amelyben vázolta a két világháboru közötti ellenállási mozgalmakat. (p. 369-382).

A Szendrő Ferenc szerkesztésében megjelent 1848-1948. Száz év a szabadságért c. történelmi antológiának (Bp. 1948. Dolgozók Kulturszövetsége. 328 p.) 1936-44. c. fejezetében Kállai Gyula ir a magyar függetlenségi mozgalomról, majd neves irók irodalmi dokumentumait közli, amelyeknek szemelvényeit és bibliográfiáját Tiszay Andor válogatta.

Gábor Imréné, Orbán Ilona összegyüjtötte az illegalitás éveiben megjelent képes röplapokat és ezeket Küzdtünk hiven a forradalomért cimmel 1961-ben a Kossuth kiadónál megjelentette. Az album III. részében a háboru-ellenes harcnak és a népfront megteremtésének dokumentumait mutatja be.

Érdekes képet nyujt a budapesti ellenállási harcról Svéd László szerkesztésében az összegyüjtött Illegális Szabad Nép kötet (Bp. 1954. MMI.-Szikra. 135 p.), amelyhez Horváth Márton irt bevezetőt.

2. A PARTIZÁNHARCOK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEIVEL a következő munkák foglalkoznak:

Korom Mihály: A magyarországi partizánmozgalom a második világháboru idején. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanul-

mányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. Zrinyi.p. 102-138.

Harsányi János: A partizánmozgalomról. - Katonai Szemle, 1956. 4.sz.

Váradi György: A partizánharcok szerepe a második világháboruban. Megjelent a Történelem 4.sz.-ban. (Bp. 1965. MPSZ-TIT. p. 5-18.) Különlenyomata a Magyar partizánok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.

Görgényi Dániel: Miért harcoltak a partizánok? - Honvéd, 1947. 5.sz.

Molnár Zoltán: Magyar partizánokról. - Csillag, 1956. 3.sz. p.530-532.

Kovács István-Harsányi János: Partizánharcok Magyarország felszabaditásáért, - Felszabadult hazánk (Bp. 1955. Katonai Kiadó 293 p.), amelyben a Nógrádi - és Rákóczi partizán-egységek, valamint a Lencsés- és Szőnyi csoportok harcairól olvashatunk a 91-103.oldalon.

Mucs Sándor érdekes tanulmánya A magyar fegyveres ellenállási mozgalom megszervezése és szerepe Magyarország felszabaditásában 1941-1945. (Megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1957.évi 1-2. számában) a fegyveres ellenállási csoportok taktikájával foglalkozik.

Pintér István két tanulmányában (A Magyar Történelmi Emlékbizottság és az 1942.március 15-i tüntetés) Századok, 1966. 2-3.sz.) és Adatok a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottságának történetéhez, - (Hadtörténelmi Közlemények. 1962. 2.sz.) részletesen foglalkozik a tömegek háboruellenes hangulatával és akcióképességével.

Nagy László: A II.Világháboru története c. kéziratos müve, mely a szegedi József Attila Tudományegyetem könyvtárában található, (majd kiadta a Tankönyvkiadó, 1964-ben 70 oldal terjedelemben) csakugy, mint a Farkas Sándor szerkesztette A tudományos szocializmus és a munkásmozgalom története c. munka II.kötete (Bp.1959-60.Kossuth, 130.old.) a magyar kommunista párt és az európai ellenállási mozgalmak adatait közlik.

Az általános müvekhez tartoznak még Fehér Lajos: Fasizmus ellen a magyar szabadságért c. emlékezése, (Bp. 1948.Szikra. 20 p.) Szabad Föld Téli Esték c.sorozatban, amely a partizánharcokat vázolja az ország területén, valamint Kádár János: Erősitsük a Magyar Kommunista Pártot cimü értekezése, mely A népi demokrácia utján c.kötetben jelent meg. (Bp. 1946.Szikra. p.228-230.) Ebben a magyarországi partizánharcokról emlékezik 1944-45-ből. A partizánharcokról kapunk ismertetőt az Utmutató a magyar munkásmozgalom történetét bemutató kiállitáshoz c. kiadványban, (Bp. 1950. MMI. 28.tábla), és a Szabadság kiállitás 1848-1948 c. kiállitási utmutatóban.) Bp.1947. Partizánbarátok Szövetsége. Szikra. 15.p.)

Képanyag:

Major Klára: Lángoló világ. A második világháboru képes történelme. Bp. Móra. 159 p. (Külön fejezetben foglalkozik a népek antifasiszta ellenállásával).

"A harcban nem szabad megállni..." (A magyar munkásmozgalom képekben, 1848-1962. Bp. 1962.) Kossuth. 300 p. (Számos képanyaga a magyar antifasiszta, ellenállási mozgalommal kapcsolatban.

3./ A MAGYARORSZÁGI ELLENÁLLÁSI ÉS PARTIZÁNHARCOK ÁLTALÁNOS MÜVEI

N/ógrádi) S(ándor): Dokumentumok a magyar partizánharcok történetéhez. (Okmánytár). - Hadtörténelmi Közlemények. 1956. 3-4.sz. p. 357-359.

Szerémi Borbála: Mert szerették a hazát és a népet. (Cikk.) Világosság, 1951. 35.sz.

Fazekas Erzsébet: Kurucok és labancok. Lásd: Felszabadult hazánk c. gyüjteményben. Bp. 1955. Katonai kiadó. p. 119-122.

Felszabadulás, 1944. szeptember 26. - 1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből, (Bp. 1955, Szikra. MMI.-M.Tud. Akadémia Történettudományi Intézete, 512 p.), ugyancsak közli

az ellenállási és partizánharcok számos dokumentumát, mint a Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához c. sorozat V.kötete (Bp.1955, Szikra. 287 p.), amelynek 5.fejezete a 209-259 oldalon található.

Horváth József-Nemes János-Pintér István-Szabó László: Az utolsó felvonás. Bp. 1959. Zrinyi. 187 p. (Riportsorozat, mely először a Népszabadságban jelent meg a különböző partizánegységekről.)

Lyr: Egy magyar partizán beszél... (Elbeszélés a földalatti Magyarország harcairól.) Megjelent a Jövendő, 1947, 41.sz.-ban.

Kristóf Károly: A magyar "Partizán per" vértanui. (Riport-regény). - Világ. 1947. 665-672.számban.

A vasasok részvétele a független, szabad Magyarországért vivott küzdelemben. Lásd: Erőss Emma-Erényi Tibor: Vasas ne hagyd magad. A magyar vasmunkások harcos multjából. Bp. 1955. Népszava. p. 178-186.

Kurta János: Édesipari munkások a magyar függetlenségi mozgalomban. - Édesipari munkás. Bp. 1946. jun.12.sz.

Szépirodalom:

Magyar versek. Moszkva. 1942. Idegennyelvü Irodalmi Kiadó, 50 p. - Hajnali harangszó. Versek. Moszkva. 1943. Idegennyelvü irodalmi Kiadó. 46. p. Mindkét füzetben Gábor Andor, Balázs Béla és Illés Béla antifasiszta, németellenes rigmusai olvashatók, köztük több ellenállásra buzdító verssel (Meddig lesz még igy? Medvetánc, Ki a hős? Levente a hombárt őrzi, stb.)

Partizán-induló, (Vers). Megjelent az Előre, harcra, ifjumunkásban. Bp. 1954. MMI-Ifjusági kiad. p.725.

Szegő István: Partizáninduló. Bp. 1945. Szikra. Megjelent a Föld, kenyér, szabadság c. gyüjteményben. p. 25.

Mária Béla: Partizánballada. (Vers). Lásd: Életed kötelez c. verseskönyvében. Bp. 1948. Munkásirók kiad. p.15.

Dobozy Imre: Kedd, szerda, csütörtök. (Novellák). Bp.1967. Szépirodalmi, 360 p. (Ellenállási történetek - A tizedes, stb. - a II. világháboru idejéből).

Kassák Lajos: Partizánok. (Vers). Lásd: Nemzeti segély centenáris albuma. Bp. 1948. p.73.

a/ DOKUMENTUMOK A NYILAS RÉMURALOM IDEJÉBŐL:

Aki a fegyvert leteszi, vagy erre parancsot ad, felkoncolandó! (A hirhedt nyilas rendeletből.) Megjelent a Magyarságban 1944. okt. 17.sz.-ban.) Lásd: A Horthy-korszak rövid életrajza. Bp. 1953. Müvelt Nép. p.218.

Aki szabotál, halállal bünhődik! (cikk). Megjelent a Magyarság 1944. okt. 18. számában.

Halál a rendbontókra, lázitókra és rémhirterjesztőkre. (Megjelent a Magyarság 1944.okt. 20.számában).

Koncolás és könyörgés. (Részlet A vérző város c. riport-sorozatból). (Megjelent a Magyar Nemzet 1949. 29.számában). Cikk az ellenállásról és a nyilas terrorról.

Megtalálták Budán a magyar Auschwitzot. (Halotthamvasztó a Radetzky laktanya pincéjében. (Megjelent a Szabadság 1945. 66.számában.)

Razziákon szedik össze a lázitóhangu röpcédulák készitőit és terjesztőit. - Függetlenség. 1944. 227.sz. (október 6.szám).

Statáriális uton járnak el a rendbontókkal és szabotálókkal szemben. Lásd: Magyarság. 1944. 238.sz. (okt.19.)

Náci világ Magyarországon (mozaikok.) - Magyar Ujság. 1944. 29. (okt.21.) Szálasiék garázdálkodásáról és a magyar nép egyre erősödő ellenállásáról.

Mettly Mihály: Összefogni! (Vezércikk.) - Igaz Szó, 1944.43. sz.) okt. 24. Az október 15-i fasiszta-nyilas puccs utáni, németek elleni nemzeti összefogás szükségességéről.

Felhivom a parancsnokságom alá tartozó hadiüzem... stb. Lásd: Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásá-

hoz. V. kötet. Bp. 1955. Szikra. p. 235., melyben a Wolfner-gyár katonai parancsnoka a legkisebb mulasztásért is statáriális bírósággal fenyegeti a gyár dolgozóit. (nov.15.)

A Budapesti Hadtestparancsnokság bizalmas parancsa. Lásd: Felszabadulás. Bp. 1955. Szikra. p.75. A katonaszökevények családtagjainak felelősségrevonásáról és a szökések megtorlásáról.

Rettenetes munkát végeznek Budapesten és a Dunántulon a Szálasi-bandák. Lásd: Délmagyarország vezércikkét. Szeged. 1944. 3.sz. (nov.22.)

Kényszermunkára viszik Budapest lakosságát.- Magyar Ujság. 1944. nov.24.

Előkerült a novemberi "bizalmas parancs" a hidak felrobbantásáról. Lásd: Világ. 1945. május 30. 13.szám.

Belügyminiszter rendelete... a partizánok és szökevények hozzátartozóinak őrizetbevételéről. Lásd: Felszabadulás. Bp. 1955. Szikra. p.238.

Rögtönitélő biráskodás kihirdetése Nagybudapesten. Lásd: Összetartás. 1944. 289.sz. (dec.12.) U.a. Felszabadulás. Bp.1955. Szikra. p. 82.

Parancs. (Negyedives plakát.) Megjelent Tiszay Andor: Hazánk felszabadulása (1944-1945. Bp. 1955. Fővárosi Szabó Ervin könyvtár. kiadványában/fakszimilében, p. 160.mellékletében.) Ez a "hires" felkoncolom-plakát, amelyet 1945 jan. 2-án adtak ki a nyilasok a budapesti lakosság megrendszabályozására, az álhirterjesztők, szabotálók stb. azonnali helyszini felkoncolásáról.)

312 000 embert hurcoltak el a nyilasok Magyarországról. - Világ. 1945. 160.sz.

Szépirodalom:

Thury Zsuzsa: Nyilas történetek - Uj Szó. 1945. 42.sz. A garázdálkodásról.

Fedor Ágnes: Bujkálási technika. - Képes Világ. 1945. 22.sz.

Sipos Gyula: Csillaghegy, csendőrnyomozótelep. (Vers.) Lásd: S.Gy.: Tiz éve. Bp. 1955. Magvető. p. 34-39.

xx

Áldor Péter: 1944 rajzai. Fodor József előszavával. Bp.1945. Független Magyarország. 36 lap. (A nyilas rémuralom dokumentumai képekben.)

b./ AZ ILLEGÁLIS KMP. SZEREPE AZ ELLENÁLLÁS ELŐKÉSZITÉSÉBEN ÉS SZERVEZÉSÉBEN:

Pintér István: Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. 1941 junius - 1944. március. Bp. 1968. Kossuth, 326 p. (Felvázolja a függetlenségi mozgalmat, a KMP.harcos ellenállását.)

A munkásosztály és a nép harca a kommunisták vezetésével a német-nyilas rémuralom ellen a felszabadulásért. Lásd: Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp. 1955.Szikra. 237 p. (Számos adat az ellenállási harcokról).

Pintér István: A magyar kommunisták szerepe a fegyveres ellenállás előkészitésében és szervezésében. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. Zrinyi. p.9-46.

x

Vadász Ferenc: Harcunk a magyar pokollal. Bp. 1961. Kossuth, 287 p. (Epizódok a magyar antifasiszta ellenállók harcaiból).

Non György: Emlékezés Schönherz Zoltánra. - Magyar Nemzet. 1962. 236.sz.

Kilián György élete. Bp. 1953. Szikra, 22.p. (Előadás a DISZ Bizottság Előadói Csoportja számára.)

A hős halála. - Népszabadság, 1958. jul. 25.sz. Kilián György ejtőernyős bevetéséről Lengyelország fölött.

Akik értünk harcoltak. Bp. 1955. Szikra. p. 51-67. (Kilián Györgyről.)

Kilián György élcte, Bp. Szikra. 1953. 32. p.

Hofman Éva: Kilián György élete. - Népszava Naptár. 1966. p. 71-77.

Vadász Ferenc: Bevetés előtt. Ma husz éve halt hősi halált Rózsa Richárd, pártunk hü katonája. - Népszabadság. 1963. 128.sz. (Rózsa lengyelországi munkájáról).

Máté György: Testvérek. Bp. 1958, Móra. 61 p. (A két Rózsa testvérről).

Kulich Gyula. 1914-1944. - Szabad Nép. 1947. jul.26.sz.p.6.

Máté György: Ságvári Endre emlékezete. - Népszabadság. 1959. jul. 26.sz.

Tarján Katalin: Az életért. Epizódok Ságvári Endre életéből. (Ill.Szőnyi Gyula). Bp. 1963. Zrinyi. 61.p.

Orbán László: Ságvári Endre. Emlékezés a gyilkosság első évfordulóján. - Szabad Nép, 1945. jul.27.

Ságvári Endre és az ifjuság. A kommunista vértanu halálának 20. évfordulójára. - Népszabadság, 1964. jul.26. 174.sz.

Hámori Ottó: Endri. Bp. 1957. Móra. 60 p. (Történetek Ságvári Endre életéből).

Kreutz Róbertről - A magyar szabadságért. A Magyar Kommunista Párt vértanui. Bp. Szikra. 1946. p.123-125.

A magyar szabadság négy vértanuja. Lásd: Szabad Nép, 1954. dec. 24.sz. (Pataki Istvánról, Pesti Barnabásról, Kreutz Róbertról.)

Gaál Albert: A háromnevü ember. Bp. 1965. Móra. 174.p. Életrajzi regény a magyar kommunista mozgalom ellenállási mártirjáról, Pesti Barnabásról és társairól.

A Történelmi Emlékbizottság szervezője. Lásd: A magyar szabadságért. A Magyar Kommunista Párt vértanui. Bp. 1946. Szikra. p. 112-113. Földes Ferencről, aki 1943-ban pusztult el az urivi áttörés tüzharcában.

Gyárfás Endre, Szabó Mária, Szigeti Piroska, Szinetár György: A forradalom lángjai. (Bp. (1968) Magyar Uttörők Szövetsége. 87. p.) A munkás- és antifasiszta ellenállási mozgalom hőseinek, többek között Braun Éva, Elek Tamás, Kilián György, Lőwenwirth Miklós, Mező Imre, Povázsai György, Ságvári Endre életrajzai.

Aki a Szerémségbe ment harcolni. Lásd: A magyar szabadságért. A Magyar Kommunista Párt vértanui. Bp. 1946. Szikra. p. 142. (Nagy Ilona, a Szerémségben hősi halált halt partizánlány életéről.)

Ősz Szabó Jánosról: Békés István: Hazádnak rendületlenül. A magyar nép aranykönyve. Bp. 1952. Müvelt Nép. p. 333.

Gárdos Miklós: Örökké élni. Lásd: Hősök voltak...Bp. 1956. Ifjusági Kvk, p. 585-601. Tóthfalusi Sándorról a debreceni kommunista ifju életéről, aki börtönből megszökve ment át a szovjet csapatokhoz harcolni.

Hámori Imre: Hősök. Bp. 1958. Móra. p. 70-79. (Mező Imréről.)

Simon Gy. Ferenc: Igaz uton, - egy életen át. Lásd: Magyar Ifjuság. 1957. febr. 9. 16. 23.sz. (Mező Imre harcos életéről és haláláról.)

Erdős László: Élt közöttünk egy ember. (Felszabadulásaim története.) Horváth Sándor boldogsága. (Regényes leirás.) Bp. 1963. Szépirodalmi. 295. p. Egy budapesti kommunista munkás élete és halála az illegális mozgalomban, a második világháboru idején.

Hősök voltak. (Elbeszélések a magyar munkásmozgalom történetéből.) Bp. 1956. Ifjusági. 601 p.) Az ellenállási mozgalomból a két Rózsa-testvér, Schőnherz Zoltán, Alpári Gyula, Kulich Gyula, Goldmann György, Ságvári Endre, Ihász-Kovács Sándor, Bán Tibor és Rónai Ferencről).

Rózsa László: Egy forradalmár orvos. - Népszabadság, 1962. 31. sz. (Emlékezés Jáhn Ferenc elvtársra.)

Nyomatott a Kommunista Párt nyomdájában Budapesten! Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 83-93.) Visszaemlékezés a párt nyomdászaira.

Vida Ferenc: Emlékezés Goldmann Györgyre. Megjelent a Párttörténeti Közlemények 1967. 1.sz.-ban.

Kerekes István: A magyar dolgozók hősi harcaiból: A csepeli kommunisták 1944. őszén. - Magyar Rendőr. 1961. 10.sz.

Csepeli Szabó Béla: Forgószél. Bp. 1965. Zrinyi. 191.p. (Fegyver a munkáskézben. A csepeli munkásfiu visszaemlékezései, a második világháboru alatti ellenállási mozgalom élményeiből.)

Egy hős leány. (Braun Éva élete és mártirhalála.) Lásd: Előre, harcra ifjumunkás! 1919-1945. Bp. 1954. MMI.-Ifjusági kiadó. p. 730-731. U.a.: A magyar szabadságért c. gyüjteményben.

Két ifju mártirunk. (Megemlékezés Braun Évaról és Rónai Ferencről.) - Esti Budapest, 1955. 21.sz.

Horváth Zsóka: Napkelte előtt. A Vörös Brigád krónikája. (1944-1945). Bp. 1962. Zrinyi. 187.p.

Vadász Ferenc: Sortüz a kormányzói lakosztály teraszán. - Népszabadság, 1965. jan. 26.sz. (Husz éve haltak hősi halált a Vörös Brigád tagjai).

Aranyossi Magda: Éva emléke. - Uj Világ, 1955. jan. 27.sz. (Braun Évaról).

Szépirodalom:

Várnai Zseni: Uj vértanuk. (Vers.) Összes költeményei, Bp. 1963.

Vészi Endre: A küldetés. (Filmregény). Bp. 1954. Ifjusági. 188 p. (Schönherz Zoltánról).

Lukács Imre: A holnap elébe. (Kilián György regényes élete.) Bp. 1956. Szikra. 309 p.

Tarján István: Hüség. Bp. 1958. Móra, 55 p. (Kulich Gyula életregénye.)

Hámori Ottó: Endri. Bp. 1957. Móra. 60 p. (Ságvári Endre életregénye.)

Vadász Ferenc: A harcnak nincs vége. (Dokumentumregény). Bp. 1952. Ifjusági. 285 p. (Egy csallóközi falu kommunista fiataljainak fasisztaellenes harcairól).

c./ FÜGGETLENSÉGI MOZGALMAK ÉS EZEKNEK SZERVEI (TÖRTÉNELMI EMLÉKBIZOTTSÁG, MAGYAR FRONT, STB.) AZ ELLENÁLLÁSBAN RÉSZTVEVŐ EGYÉB PÁRTOK:

Boldizsár Iván: A másik Magyarország. A magyar ellenállási mozgalom története. Bp. Uj Magyarország. 1946. 94.p.

Hámori László: Szociáldemokrata ellenállási mozgalmak. A SZDP harca. Hősköltemény és krónika. (Szerk. dr.Révész Mihály.) Bp. 1946. Népszava, 159 p.

Fehér Lajos: Magyar parasztok a partizánmozgalomban. (Szépirodalmi jellegü riportázs.) Megjelent a Látom a szép eget c. müsorfüzetben. Bp. 1947. Szikra. p. 4-8. Szabad Föld Téli Esték c. sorozatban.

A Nemzeti Parasztpárt története. Bp. 1947. Nemzeti Parasztpárt. 16 p. (A párt illegális tevékenységéről, p.7-8.)

A polgárság szerepe a földalatti ellenállási mozgalmakban. Megjelent a Világ 1945. 7.sz.-ban. (A Pajor szanatórium kettős életéről). Majd a Világ 1946. 198.sz.-ban.

Puskás: Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabaditásában c. tanulmányában (Megjelent a Századok, 1966. évi 4-5.számában) az ellenállási ifjusági szervezetek és a partizáncsoportok müködését vázolja.

Pamlényi Ervin: A magyar ellenállás riadója. (A Népszava 1941-es karácsonyi száma.) - Magyar Nemzet. 1961. 304.sz. p.7.

x

Magyar Történelmi Emlékbizottság müködéséről, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottságáról. Lásd: Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939-1945. c.művét. 4.kiad. Bp. 1955. Szikra. p. 270-272.

A Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakulásáról (1942. február vége) és müködéséről. Lásd: A magyar forradalmi munkásmozgalom története c. kiadványt. 2.kötet. Bp. 1967. Kossuth.p. 232-236.

A Magyar Front megalakulása és müködése. Lásd: Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp. 1955. Szikra. p.63-66. (1944.május.)

A Nemzeti Parasztpárt felvétele a Magyar Frontba. Lásd: Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939-1945. 4.átdolg. kiad. Bp. 1955. Szikra, p. 245-256.

A Magyar Front röplapja: Munkások! Magyarok! Budapest népe! Lásd: Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V.kötet. Bp. 1955. Szikra, p.232.

Szálasiék akasztanak. Megjelent a Délmagyarországban. (Vezércikk). (Szeged. 1944. 20.sz.) (Kiss János, Nagy Jenő és Tarcsay Vilmos kivégzéséről.)

Uj vértanuk, megjelent az Illegális Szabad Nép c. gyüjteményben. Bp. 1954. Szikra.. 124 p.

Debrőczi Tibor: Az "Ellenállás" csoport tevékenységéről. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp.1969. Zrinyi. p. 94-99.) Visszaemlékezés.

Komlós János: Elárult ország. Bp. 1961. Gondolat. 286 p. (A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabaditó Bizottsága vezetőinek mártirhaláláról a 249-251.oldalon).

Radó csendőrszázados a bíróság előtt elmondja, hogyan göngyölték fel Bajcsy-Zsilinszky mozgalmát. - Világ. 1946. 271. sz.

Soha többé! cimü gyüjteményében György István (Bp.1961. Kossuth, 241.p.) Bajcsy-Zsilinszky Endréné, Radnóti Miklósné, Darvas József, Ortutay Gyula, Nagy Vilmos, Pór Bertalan, Uszta Gyula és mások visszaemlékezéseit foglalja egybe a fasizmus éveiből.

dr.Kockás Gyula: Bajcsi Zsilinszky Endre. Bp. 1947. Partizánbarátok Szöv. 16 p. (Bajcsi-Zsilinszky Endre életének regényes feldolgozása).

Bajcsy-Zsilinszky Endre: Politikai végrendeletem. Megjelent: Szendrő Ferenc: A munkásmüveltség könyve. c. kiadványban. Bp. 1947. Munkás Kulturszövetség, p. 165-167.

Révai József: Bajcsy-Zsilinszky Endre. Megjelent a Szabadság 1945. 42.sz.-ban.

Lévai Jenő: A hősök hőse...! Bp. 1945. Müller. 108 p. (Bajcsi Zsilinszky Endre regényes élete.)

Boldizsár Iván: Sopron-Kőhida. 1944. december 24. Megjelent a Szabad Szó, 1945. 50.sz.-ban (Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzéséről.)

Hogyan halt meg Bajcsy-Zsilinszky Endre? Megjelent a Szabad Nép 1945. 17.sz.-ban.

Miért és hogyan gyilkolták meg Kálló Ferenc tábori esperest a nyilas banditák. Megjelent a Népszava 1945. 4.sz.-ban. (Cikk az 1944. október végén elhurcolt és a Budafoki uton kivégzett, haladó gondolkodásu főpap haláláról, akinek kapcsolata volt Kiss Jánossal és Bajcsy-Zsilinszky Endrével).

A magyar ifjuság vértanui: Pesti, Kreutz és Pataki, akiket Bajcsy-Zsilinszkyvel együtt végeztek ki. - Képes Ifjuság. 1945. 7.sz. (Vezércikk).

Dr.Stollár Béla. A Hirlap Naptára, 1947. Bp. (1946.) Légrády, 34.p.

Szakasits György: Törvényen kivül c. müvében Stollár Béla ellenállási csoportjáról ir a 105-126.oldalon. (Bp. 1948. Dolgozók könyvszolgálata, 143 p.)

Modern Pimpernelek. (A vérző város c. sorozatból). - Magyar Nemzet, 1949. 27.sz. (Az okmányhamisitásokról).

Barsi Ödön: A hid. (Örley István haláláról). - Világ, 1946. 278.sz.

Fodor Tibor: A városházi Vörös Brigád hősi küzdelmei Szálasiék alatt. - Kossuth Népe, 1945. 115.sz.

A zugligeti nyomda. (Dávid Tamásról). Világ 1945. 30.sz.

Hős fiuk tizen. (Frommer Tibor és társai). Világ, 1945, 169.sz.

Koródy Béla a Szabadságfront mártirja. Világ, 1945. 74.sz.

Vadász Ferenc: Szeged, Csillag börtön c. naplója (Bp.1949. Szikra. 210.p.) az 1940-41-es évek emlékeit idézi fel.

Szépirodalom:

Várnai Zseni: Lázadj magyar! (Vers). Lásd: Üldözött versek. 1945. 35 p. (Ezt a verset kézisajtón sokszorositották és terjesztették az ellenállási mozgalomban.

Hárs László: Majd a gyerekek ... (Gyermekregény az angyalföldi gyerekek titkos egyesületéről.) Bp. 1947. Dante. 151 p.

Kántor Zsuzsa: Márciustól - márciusig. (Pesti gyermekek ellenálló történetei.) Bp. 1947. Uj Idők. 168 p.

d./ PARTIZÁNHARCOK BUDAPEST ÉS KÖRNYÉKÉN. (KMP. KIMSZ, AKCIÓCSOPORTOK, A KERÜLETEKBEN MÜKÖDŐ CSOPORTOK, KISKA ALAKULATOK, POLGÁRI ELLENÁLLÁSI CSOPORTOK:)

Fehér Lajos: Harcunk Budapestért. (Karcolatok). Megjelent a Szabadságban, a Magyar irók antológiájában. Bp. 1951. Szépirodalmi. p.225-228. A munkásság németek elleni harcáról.

Szergényi Pál: Akik szembeszálltak a náci pusztitás ördögével. - Magyar Jövő. 1945. 10.sz. Az ellenállás harcosairól.

S.M.: Bátor harcosok. - Néphadsereg. 1960.9.sz. (Az 1944-es partizánakciókról.)

Kende István: A budapesti partizánharcokról a Hősi harcok c. cikkgyüjteményben. Bp. 1955. Szikra, p. 204-208.

Nógrádi Sándor: Partizánok Budapest felszabaditó harcaiban. (Cikk). - Uj szó, 1947. 37.sz.

Kende István: Akkor voltunk husz évesek c. müve a harmincas fiataloknak harcait eleveniti fel. (Bp. 1966. Kozmosz 181.p.)

Kende István: Kommunista fiatalok a német megszállás idején. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p.69-82.) Visszaemlékezés.

Magyar partizánegységek harcolnak Pesten Szálasiék ellen. Megjelent a Délmagyarország, Szeged. 1944. 33.sz.-ban.

A budapesti Rendőrfőkapitányság jelentése - a kommunista fiatalok fegyveres ellenállásáról. Megjelent: Előre, harcra ifjumunkás! Bp. 1954. MMI-Ifjusági. 708 p.

Kádár János: Erősitsük a Magyar Kommunista Pártot. Lásd: K.J: A népi demokrácia utja. Bp. 1946. Szikra. p.228-230.

Gárdos Miklós: A budapesti partizánharcok 1944-ben. Megjelent a Történelem 4.számában. Bp. 1965. MPSZ-TIT.p. 18-34. (Különlenyomatát lásd a Magyar partizánok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.)

Gárdos Miklós: Azon az őszön... Krónika a magyarországi partizánharcokról. Bp. 1956. Ifjusági. 183 p.

Gárdos Miklós: Irás a falon. Bp. 1962. Móra. 435 p. (Néhány fejezetben a partizánok harcait irja le.)

Az ellenállási mozgalom Budapesten és környékén térképe érdekes összeállitás. Megjelent a Pártunk a felszabadult magyar nép élén. Bp.1955. Szikra c.kiadvány. 3.táblájaként.

Kiss Károly: Sztrájkoktól a fegyveres ellenállásig. Megjelent a Harcok, emékek c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 9-26.) Visszaemlékezés.

Partizánháboru Budapesten. Lásd: A vérző város c.riportsorozatban. 4.sz. - Magyar Nemzet, 1949. 22.sz.

A szabad Budapestért. - Néphadsereg. 1955. 37.sz. (A budapesti partizánharcokról, 1944-ben.)

Drahos Lajos: Szovjet hadifoglyok megmentése. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969.Zrinyi.p. 120-124.)Visszaemlékezés.

Mozaikok a budapesti partizánharcokról. Megjelent a Tett-ben 1946.8.sz.

x

Sárdi Mária: Maróték akcióba lépnek. - Néphadsereg. 1958. 305.sz.

Várkonyi András: "Marót", "Ostor", "Véső" és a többiek. - Fiuk évkönyve, 1963. Bp. 1962. Móra. 390 p.

M.P.: "A döntő szó itt a fegyvereké". Emlékezés a Marótcsoport fegyvertényének évfordulójára. - Néphadsereg, 1959. 233.sz.

Padányi Mihály (Marót). Megjelent: az Előre, harcra, ifjumunkás-ban. Bp. 1954. MMI-Ifjusági.p. 722-24.

Tóth Sándor: Magyarország felszabaditása. Bp. 1954. TIT.p. 31-32. (Utmutató a TIT előadói számára. 42.) (A Szir- és Marót csoportok robbantásairól.)

Merénylők felrobbantották Gömbös Gyula szobrát. - Magyarság, 1944. 229.sz. (U.a.: A Horthy-korszak rövid önéletrajza. Bp. 1953. Müvelt Nép p. 72.)

Több mint száz detektiv keresi a Gömbös Gyula szobor merénylőjét. - Összetartás, 1944. 231.sz. (okt.11.)

Igy robbant szét a nyilas naggyülés a Magyar Müvelődés Házában. - Szabadság 1954. 28.sz.

Zádor István: A Városi Szinház nyilas naggyülés felrobbantása 1944-ben. (Rajz.) - Uj Március, 1955. 2.sz.

A "robbantó" propaganda. (A Kossuth Lajos utcai nyilas könyvesbolt felrobbantásáról). - Magyar Nemzet, 1949. 53.sz. (A Vérző város c.riportsorozatban.)

A "Szir" csoport (Weinberger Dezső). Megjelent: az Előre, harcra, ifjumunkás-ban. Bp. 1954. MMI-Ifjusági. p.711-12.

Az október 15.-i akciók. Megjelent az Előre, harcra, ifjumunkás-ban. Bp. 1954. MMI-Ifjusági. p. 716. (A Szir-csoport Vigszinház előtti, Király-utcai és Nagykoruti robbantásairól.)

A "Hüség háza" megkézigránátozása. Megjelent: Kovács-Flórián: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen c.kötetben. Bp. 1946. Athenaeum. p.12.

Magyarok! Üzzük ki a bukott nácikat... (A Szir-csoport röplapja, Dózsa gárda jelzéssel). A magyar szabadságért c. kiadványban. Bp. 1946. Szikra. p. 131.

A Laci-csoport tagjai német páncélkocsikat robbantanak az Alkotmány utcában. Megjelent: Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V.kötet. Bp. 1955. Szikra. p. 228-229.

Az első vasutrobbantási tömegakció. Megjelent: Fehér Lajos: Harcunk Budapestért. Bp. 1946. Szikra. 1. térkép.

A második vasutrobbantási tömegakció. (Kelenföldi szakasz). Megjelent: u.o. 2. térkép.

A Ferencz József - és Erzsébet-hid budai hidfőjénél épitett vasbunker felrobbantása, dec. 20-23. Megjelent Fehér Lajos: Harcunk Budapestért. Bp. 1955. Szikra. p.111-112.

Csillik Gábor: Budapesten harcoltunk. (Bp. 1964. Magvető, 293 p.), a Szir-csoport akcióit eleveníti fel.

Bedecs Éva: Külvárosi történet. Bp. 1966. Zrinyi. 161.p. (Az ujpesti partizánharcok visszaemlékezéseiből szerkesztett regény).

Földes László: Magyar partinázok utja... (Az Ujpesti partizánok hősi harcai). - A Hazáért. 1955. 3.sz.

Kendi Mária: Ujpesten, 1945. január 9. éjszakáján. - Magyar Nemzet. 1955. 7.sz.

Öröm és vigasztalás, hogy voltak Bán Tiborjaink. - Szabad Ujpest. 1946. 3.sz.

Életre-halálra a viztoronyért. Megjelent: Felszabadult hazánkban. Bp. 1955. Katonai kiadó. p. 122-124.

Sólyom László: A viztorony. - Szabad hazánkért. Bp. 1955. 3-4.

Lévai Béla: Büszkeségeink az ujpesti partizánok. - Szabadságharcos. 1955. 1.sz.

Oldner Vladimir: Upesti hősök. - Uj Szó. 1946. 13.sz.

Szabó Piroska: Fegyverrel a fasiszták ellen. Megjelent: Hősi harcok emlékei-ben. Bp. 1955. Szikra. p. 209-212.

Földes Mihály: Az ujpesti partizánharcok. Kollektiv riport. Ujpest, 1945. MKP. ujpesti szervezete. 49 p.

Előljárunk a harcban és bátran támadunk. (Cikk.) - Szabad Ujpest. 1945. 3.sz. febr. 3. (A földalatti harcról).

Mi ujpestiek, már a német megszállás idejében megkezdtük harcunkat városunk megmentéséért... (Röplap). H.é.ny.n. (Fellelhető: FSZEK. és Tiszay-archiv.)

Földes Mihály: Itéletvégrehajtás. - Szabadság. Magyar irók antológiája. Bp. 1951. Szépirodalmi. p. 235-38. (Az ujpesti nyilas ház felrobbantásáról).

Földes Mihály: Pillanatképek az ujpesti partizánharcokról c. kollektiv riportot irt (Bp. 1945. MKP. 49.p.) élményeiről, majd Az ujpesti partizánok cimmel ugyanezt kiegészitette. (Bp. 1955. Szikra. 144.p.)

Igy harcoltak az óbudai partizánok a németek hátában. - Szabadság, 1945. 17.sz.

A rákospalotai és kőbányai partizánokról. Megjelent: Kovács Flórián: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Bp. 1946. Athenaeum.p.16-17.

Keserü Ernő: Különös katonák. Bp. 1963. Zrinyi. 152 p. Fegyver a munkáskézben. (A Lendvay utcai partizáncsoportról).

Kende István: A "Sávgári-gárda" muníciót szerez. Megjelent: az Előre, harcra ifjumunkás-ban. Bp. 1954. MMI-Ifjusági. p. 735-36.

Szabados Rezső: Partizán voltam a Királyerdőben. - Ifjuság, Szentes. 1945. 1.sz.

Bodó Béla: Partizánok voltak. - Nők Lapja, 1955. 3.sz. (Két bátor partizánnő hőstettéről).

A Volksbund-ház partizánjai. - Szabadság, 1945. 44.sz.

Baksay Zoltán: A csepeli munkások harca a függetlenségért és szabadságért, 1944. márciusától a felszabadulásig. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. Zrinyi. p.170-187.

Galambos Sándor: Három nehéz esztendő. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. Bp. 1969. Zrinyi. p. 27-39. A magyarországi fegyveres ellenállásról, visszaemlékezés.

Dezsényi Miklós: Örvények a Dunán c. könyvében (Bp. 1964. Móra. 179.p.), amelyben egy katona emlékein keresztül ismerjük meg a Szent-Györgyi- és Várnai-ellenállási csoportok müködését.

Miért nem sikerült megakadályozni a Ferencz József hid felrobbantását? - Szabadság, 1945. 149.sz.

Frank László: KISKA ellenállók között. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969.Zrinyi. p.100-109.) Visszaemlékezés.

Buday Gábor: A Vilmos-laktanyában. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. 110-119.) Visszaemékezés a KISKÁ-ra.

Szépirodalom:

Darvas József: Város az ingoványon című regénye, nemcsak szépirodalom, hanem dokumentum is (Bp. 1955. Magvető. 172.p. - Első kiadása Bp. 1945. Szikra. 187 p.) A könyvben keveredik a riport, napló, dokumentum, de hiteles képet ad a budapesti fegyveres ellenállás fontosabb eseményeiről.

Ács Kató: KŐbányai gyerekek. (Regény) Bp. 1950. Athenaeum. 128 p. (Ellenállási történet 1944. novemberéből.)

Baktai Ferenc: A kőbányai előőrs. Bp. 1956. Szikra. 127 p. (Történelmi tényeken alapuló történet a kispest-kőbányai partizáncsoportról.)

Balázs Anna: Mire megjönnek a fecskék. (Regény). Bp. 1948. Athenaeum.232.p.(Az MKP illegális harcáról a felszabaditó harcok idejéből).

Balázs Anna: Névtelen hősök. (Regény). Bp. 1950. Szikra. 297 p. (A második világháboru alatti magyarországi ellenállási harcnak, a németek visszaverésének és felszabadulásunk története.)

Barát Endre: Csikágó hősei. (Regény az ifjumunkások harcáról.) Bp. 1949. Szikra. 58. p. Forintos regények.

Boldizsár Iván: Az éjszaka vége. (Regény). Bp. 1962. Szépirodalmi, 287 p. (Katonaszökevény élményei a fegyveres ellenállás harcaiban Budapest ostroma alatt.)

Hunyadi József: Hét vércsepp. (Elbeszélések.) Bp. 1962. Móra, 197 p. (Az ujpesti-, Marót-miskolci-partizáncsoportok életéből.)

Molnár Géza: A holtak fogságában. (Regény). Bp. 1965. Szépirodalmi. 432 p. (A perifériák ellenállásáról a budapesti harcokban).

Sólyom László: Hazatérés. (Regény). Bp. 1952. Ifjusági. 220 p. (Az ujpesti partizánharcok regényes feldolgozása.)

Szécsy János: A fekete sereg. (Regény). Bp. 1947. Bibliotheca. 112 p. (Budapest ifju ellenállóiról).

Szilvási Lajos: Nem azért született... (Regény). Bp. 1962. Magvető. 439 p. (Az ujpesti ellenállókról).

Urbán Ernő: Csillag a Rában. (Elbeszélés). Bp. 1948. Springer ny. 28. p. (A Sárvár-környéki partizánakciókról).

Kovács István: Hazafelé! (Riportregény). Megjelent az Uj Szó, 1945. 8.sz.-ban. (Magyar partizánok Debrecenbe érkeznek.)

e./ PARTIZÁNHARCOK VIDÉKEN, (SALGOTARJÁN, SÁRISÁP, TATABÁNYA, MISKOLC-DIÓSGYŐR, VÁMOSMIKOLA, STB. EJTŐERNYŐS CSOPORTOK.)

Pintér István: A bányászok harca a fasizmus és a háboruk ellen, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért. Megjelent a Történelem 4.sz.-ban. Bp. 1965. MPSZ-TIT. p. 35-46. (Különlenyomat lásd: Magyar partizánok a fasizmus ellen cimmel, c. gyüjteményben.)

Döme Piroska: Az illegális MKP. bányászbizottsága. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. p.40-51. Visszaemlékezés.

Bazsik Renáta: Sátoraljaujhely, 1944. március 22. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p.52-68.) Visszaemlékezés.

Magyar partizánok a salgótarjáni medencében c. Bp. 1945. Szikra. 47.p. (kis füzet, előszavát Révai József irta.)

A Nógrádi-partizáncsoport harca a Salgótarjáni szénmedencében. Megjelent: Pártunk a felszabadult magyar nép élén c. müben. Összeállitotta: Tarjáni Sándor. Szerk. Murányi István. Bp. 1955. MMI-Szikra. (Album).

Szilvási Lajos: Harcban találkoztak. - Szabad Nép, 1954. 350. sz. (A Nógrádi partizánegységről.)

Nógrádi Sándor: A magyar partizánok Salgótartján vidékén. - Hadtörténelmi Közlemények. 1954. 3-4.sz. p.3-11.

Az abroncspusztai hősök. Megjelent A magyar szabadságért c. gyüjteményben. Bp. 1946. Szikra. p.134.

Szomszéd Imre: Emléktábla az Ipoly partján c. (Balassagyarmat, 1964. 8.p.) kiegészíti Nógrádi emékeit.

Sulyok Tibor: Egy partizán emlékére. - Fejérmegyei Néplap. Székesfehérvár. 1955. 52 p. (Megemlékezés egy salgótarjáni bányászpartizánról.)

Nagy Kálmán: A magyar szabadságért. - Szabadság, 1956. 14. sz. (Az Abroncs-pusztai, Monosza-hegyi partizánharcról).

S.Nagy Sándor: Karancslejtős-akna, 1944. november. - Szabad Nép. 1954. 323.sz. (Bányászok a német megszállók ellen).

Karancslejtős. Salgótarján, 1953. Nógrádmegyei Pártbizottság kiad. 15 p. (Az ottani bányászok ellenállásáról, regényes formában).

Kovács Béla: Fejezetek a sárisápi partizánok történetéből. - Uj világ. 1955. 3.sz.

Baktai Ferenc: A sárisápi példa. - Népszava, 1955. 18.sz.

Pásztor János: A tárnák katonái, Bp. 1964. Zrinyi. 163 p. (Fegyver a munkáskézben.)(A sárisápi bányászpartizánok harcairól).

Molnár Zoltán: Fegyver ropog a Buzsorán. (Bp. 1956. Szikra. 155.p.) (A Rákóczi-partizáncsoport harcairól).

Prieszol József: Partizánharcok hazánk felszabaditásáért. - Észak-Magyarország. 1961. március 17.sz. (A Nógrádi, Szőnyi és MOKAN-komitéről.)

Nógrádi Sándor: Tiz évvel ezelőtt. A magyar partizánok Salgótarján vidékén. - Hadtörténeti Közlemények. 1954. 3-4.sz.

Üzenet Salgótarján bányászainak. - Magyar Ujság Hiradója. Szovjet Frontvonal. 1944. november 23. (A Kossuth-rádió felhivása.)

Beránné, Nemes Éva: Ellenállási mozgalom és partizánharc Borsodban. Lásd: Fegyverrel a hazáért. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. MMI-Zrinyi. p.139-169.

Pogonyi Antal: Diósgyőri partizánok. - Magyar Rendőr. 1955. 3.sz.

A DIMÁVAG (Diósgyőri Gépgyár) jelene - jövője. Miskolc.1953. A Pártbizottság kiadása. p. 20-27. Elmondja hogyan dolgoztak a terror ellenére 1944-ben a gyár baloldali munkásai és hogyan terjesztették a Békepárt illegális röpiratait.

Zsombor János: Igy történt. Bp. 1955. Ifjusági. 127 p. (Krónika-szerü leirás a felszabaditó harcokról, köztük a Rákóczi- és Nógrádi partizánegységekről.)

Juhász Róbert: A sikátorosi partizánsir. (Ősz-Szabó János). - Lobogó. 1959. 20.sz.

A Mokan-komité szervezett harca szólit fel minden hazafit. 1944.november. Megjelent: a Felszabadulás c. gyüjteményben. Bp. 1955. Szikra p. 135. (Röplap).

Csorba Barna: A MOKAN. A miskolci ellenállási mozgalom harcaiból. Miskolc. 1964. MHS Borsod megyei elnöksége. 125.p.

Fekete Mihály könyve: Partizánok az Avas alján, (Bp.1955, Szikra. 123 p.), mely egy diósgyőri munkás visszaemlékezéseiben a MOKAN-komité harcait irja le.

Miskolc, Marx Károly u. 29. (Kép). - Uj Világ, 1954. 48.sz. (Itt találkozott a Mokan-komité).

Vass Éva: Feltette életét. Beszélgetés egy 71 éves partizánnal. - Magyar Nemzet. 1957. nov.21.sz. (Váradi Sándor életéről, a nagyváradi munkásmozgalomtól a MOKAN-komitéig).

Kopácsi Sándor: Diósgyőri munkások a fasizmus ellen. Megjelent a Hősi harcok emlékei-ben. Bp. 1955. Szikra. p.198-203.

Kósi Gyula: A vasgyár megmentésének története. I-II. - Szabad Magyarország. Miskolc. 1945. 36.sz.

A miskolci ellenállási mozgalom hősi epizódjai. - Szabad Magyarország. Miskolc. 1947. január 5. és 26.szám.

Partizántanyán. - Szabad Magyarország. Miskolc. 1945. 21.sz.

Antal Ferenc: Harc a fasiszta megszállók ellen c. visszaemlékezésében, mely a Párttörténeti Közlemények 1955. évi 1.számában jelent meg, egy miskolci partizán emlékeit idézi fel.

Füsi József: Egy ifju partizán elbeszéléseiből. Lásd: Szabad hazánkért. Bp. 1955. 3-4.sz. (A kisbéri és vértessomlói partizánok életéből).

Tatabányai bányamunkások! (Röplap). Illegális Szabad Nép. Bp. 1954. Szikra. p.105. (Felhivás a Gestapo-elleni harcra.)

Kovács Klára: Tatabánya szabadságáért. (Cikksorozat). - Komárommegyei Dolgozók Lapja. 1955. 1,3,5,18,20,21,22.sz. (Az ellenállási mozgalomról).

A Pilis hegy lakói. - Komárom megyei Dolgozók Lapja. Tatabánya. 1954. 106.sz. (A kesztöici kommunista ellenállókról.)

Gábor Balázs: Egy kommunista harcos élete, munkássága. - Uj Komló. 1957.máj.25. és jun.5.sz. (Csizmadia Gyula bányászpartizánról).

Vadász Ferenc: A husz év előtti november hősei. - Népszabadság. 1964. nov.4.sz. (A komlói bányászokról).

Tóthfalusi Sándor, 1909-1945. (Visszaemlékezések). Debrecen. 1955. Szerző. 32 p.

Hajdu Gyula: Harcban elnyomók és megszállók ellen. Pécs. 1957. Városi Tanács. 451 p. (Emlékezések a pécsi ellenállási mozgalom ellenállásáról).

Nagy Sándorné: A baranyai partizánharcok és ezek társadalmi feltételei. (Megjelent a Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960.c.kötetben.)

Ágoston László: Nevek az emlékoszlopon. - Zalai Hirlap. 1965. jan.30. (A zalamegyei ellenállás mártirjairól).

Fehér Lajos: Magyar szabadsághősök c. füzete (Bp. 1948.Szikra. 20 p., Szabad Föld Téli Esték sorozat), portrékat hoz magyar partizánokról.

Sánta Ferenc: Ezerkilencszáznegyvennégy. - Uj Hang. 1955. 5. sz. (Egy partizánakció végrehajtásáról).

Vadász Ferenc: Tiz nap - és még nyolc. - Népszabadság. 1960. 308.sz. (Varró András és 9 társának hősi haláláról).

x

Vadász Ferenc: Csendesen, szép szóval... - Népszabadság, 1962. 231.sz. (Aleksz Borkanyukról, a kárpátukrajnai partizánharcok nagy alakjáról).

Buzás Endre: Partizánösvényen. Bp. 1962. Zrinyi. 122.p. (Fegyverrel a munkáskézben). (Az Ungvár-környéki ejtőernyős partizáncsoport bevetéséről Sipos Gyula visszaemlékezései alapján).

Borsi Eszter: Partizán volt. - Szolnok megyei Napló. 1960. április 23. (Szabó András hadifogoly, majd ejtőernyős életéről).

Fodor Zoltán: A 3131-es hazatér cimmel eleveniti fel 1923-1945 közötti emlékeit. (Bp. 1964. Kozmosz. 172.p.) A könyv harmadik részében beszámol a lengyel-terület feletti ejtőernyős bevetésekről.

Szépirodalom:

Barát Endre: Hajnalban indultak el. (Regény). Bp. 1950. Athenaeum.358.p. (A dorogi bányászok ellenállási harcairól).

Barát Endre: Karancsi éjszaka. (Elbeszélés). Népszava, 1954. 305.sz. (A salgótarjáni partizánokról).

Barát Endre: Heten voltak. Történet a magyar partizánok harcairól. Bp. 1955. Ifjusági. 90 p. (A salgótarjáni-karancsi bányászokról).

Barát Endre: A mozdony énekel. Bp. 1967. Zrinyi. 240.p. (A vasutasok ellenállási mozgalmáról).

Bohál Gyula: A béke első karácsonya. (Elbeszélés). - Szabad Nógrád. Salgótarján, 1954. 101-102.sz., 1955. 1.sz. (A salgótarjáni bányászok ellenállásáról).

Dékán István: Medveles. (Regény). Bp. 1958. Móra, 140 p. (A Radnai havasok közötti partizántörténet).

Gerő János: A partizán. (Elbeszélés). Bp. 1957. Móra. 48 p. (Ihász-Kovács Sándor élete.)

Lukács Imre: A holnap elébe. (Regény). Bp. 1956. Szikra. 309. p. (Kilián György regényes élete.)

Szilvási Lajos: Fény a hegyek között. (Regény). Bp. 1956. Katonai kiadó 507 p. (A karancsi bányászok harcairól).

f/ PASSZIV ELLENÁLLÁS:

A Pozsony-kávéház balladája. (A vérző város c.sorozatban). - Magyar Nemzet 1949. 51.sz. (A vérző város c.sorozatból). Stollár Béla és 23 társáról.

Kutassy János: Horváth Árpád mártirhalála. - Alföld, 1962. 4.sz. p. 151-154.

Csepeli Szabó Béla: A külváros ellenáll. Bp. é.n. Zrinyi 158. p. (Csepel ellenállóiról).

Baksay: A csepeli munkásság harcáról. Megjelent a Tanulmányok a magyar ellenállás és pártharcok történetéből. Bp. 1968.MMI.-Zrinyi. 312 p.

Halász Péter: Ők ötvenen a hajógyárban. - Magyar Nemzet. 1955. 14.sz.

Darvas József: Város az ingoványon. (Regény). Bp. 1955. Magvető. p. 153-154. A német kiüritési parancsnak ellenálló csepeli munkásságról.

Lukácsy Sándor: A Táncsics-zászlóalj története. Lásd: Uj Hang. 1955. 6.sz. Az Eötvös Kollégium diákjaiból alakult csoport passziv ellenállásának története 1944 szeptemberétől.

A budapesti birák a németek ellen. - Magyar Ujság, 1944. nov. 27.szám. A Budapesti büntetőbirók németellenes magatartásáról.

Budapest lakossága szabotálja az erődítési munkálatokat. Budapest polgármesterének jelentése. Lásd: Felszabadulás. Bp. 1955. Szikra. p.92-93.

Kormánybiztosi jelentés pestkörnyék lakossága ellenállásáról. Lásd: Felszabadulás. Bp. 1955. Szikra. p.93-94.

Budapesten és Nyugat-Magyarországon szabotál a hazafias magyar munkásság. - Néplap. Debrecen. 1944. 27.sz.(dec.28.)

Tüntetések a Dunántulon a németek és nyilasok ellen. - Szabadság. 1945. 14.sz.

A polgárság élete a földalatti ellenállási mozgalmakban. A Pajor szanatórium kettős élete. - Világ. 1945. 7.sz. (május 22.)

Civilkurázsi. - Világ. 1945. 164.sz. (nov.30.) Emlékezés Kóródy Bélára, a mártirhalált halt ellenállóra, a SZEM-mozgalom egyik tagjára.

Rajtunk a német dul. Csatlakozz a belső ellenállási mozgalomhoz. 21 X 25 cm. nagyságu röplap. Megjelent 1944-ben. 1.lapos kiadvány. A Márciusi Magyarország kiadványa. (Eredetben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyüjteményében.)

g/ ELLENÁLLÁS A HADSEREGBEN:

Gazsi József: Az ellenállási mozgalom a hadseregben... 1944-45. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. MMI-Zrinyi.p.188-223.

Kun József: Magyarország német megszállása és a katonai ellenállás lehetősége. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. MMI-Zrinyi. p.75-101.

Dezsényi Miklós: Hősök és árulók. A magyar katonai összeomlás története. Bp. 1946. Magyar Téka. p.152-165. (A budapesti partizán tevékenységről).

Szilvási Lajos: Csillaghullás. (Regény.) Bp. 1960. Zrinyi. 677.p. (Szőnyi Márton élete a magyar függetlenségi mozgalom epizódjaiban.)

b/ A SZOVJET PARTIZÁNMOZGALOMBA VALÓ BEKAPCSOLÓDÁS, BÜNTETŐSZÁZADOK, ÁTÁLLÁSOK, ANTIFASISZTA ÉS PARTIZÁNISKOLÁK:

Harsányi János: Az antifasiszta hadifogoly mozgalmak. Megjelent a Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Bp. 1968. MMI-Zrinyi. 312.p.

Árkus József: Partizánvadászokból partizánok. - Igaz Szó. 1963. 10.sz. (A Szovjetunió-beli partizán harcokról).

Sallai Elemér: 420. Bp. 1965. Magvető, 312 p. (Magyar munkaszolgálatosok utja a hadifogolytábortól a felszabaditó harcokig.)

Salamon Elemér: 8000 km cimü visszaemlékezéseiben (Bp.é.n. Corvina. 160 p.) elmondja, hogy szökött meg a büntetőszázadától, (melyről a Mozgó vesztőhely c. könyvében ir) és hogyan lett szovjet partizán.

V/ajda P/éter): A magyar partizánok tanitója. - Népszabadság. 1963. 79.sz. (Vihogyec ezredesről).

Kékesdi Gyula: Fegyvert fogtak a fasizmus ellen. - Népszabadság, 1969. január 21-22.sz. (A krasznogorszki antifasiszta iskolából elinduló első magyar partizáncsoportokról).

c/ MAGYAR PARTIZÁNOK MÜKÖDÉSÉRŐL A SZOVJET ALAKULATOKBAN:

Sipos Imre: Magyar partizánok a Szovjetunióban. - Csongrád megyei Hirlap. 1960. márc. 15.sz. (A 90 főből álló brjanszki magyar egységről).

Harcostársak emlékeznek összefoglaló cimmel szerkesztette Dékán István (Bp. 1960. Magyar Partizán Szövetség-Zrinyi, 240 p.) a szovjet partizánokkal együtt harcoló magyarok visszaemlékezéseinek gyüjteményét.

Ukrajnai és Kárpátaljai magyar partizánok emlékeznek vissza tetteikre Magyar Partizánok cimmel. (Bp. 1954.Honvéd kiadó, 124 p. - Szabad Hazánkért kiskönyvtára.) Irták: Dékán István, Kőrösi Andor, G.Fazekas Erzsébet, stb.

Fazekas József: Naumov tábornok partizánja voltam. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi.p. 125-137.) Visszaemlékezés.

Dékán István: Partizánutakon cimü müvében (Bp. 1955. Szikra. 195.old.) Naumov partizán-tábornok osztagában harcoló magyarok hőstetteit örökiti meg.

Kende Béla: Brjánszk, Gomel, Varsó. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 153-170.) Visszaemlékezés a Szovjetunió területén vivott partizánharcokra.

Andrejev (ezredes): Magyarok a brjanszki erdő partizánjai között. (Visszaemlékezések). Ford. Rozványi Szidónia. - Béke és Szabadság. 1955. 3.sz.

Dékán Sándor: Fjodorov tábornok partizánseregében. - Szabad Nép. 1955. 338.sz. p.4. (Személyes élmények Ukrajnából).

Gallai Ervin: Viharzóna. Bp. 1968. Zrinyi. 264 p. Fáklya könyvek. A szerző saját életét mondja el az ukrajnai partizánok között eltöltött éveknek eseményeiben.

Dékán István két visszaemlékezése (Vihar Ukrajnában. Bp. 1945. Athenaeum, 80 p. és Hazatérés. Bp. 1960. Zrinyi. 191.p. Fegyver a munkáskézben) egy szovjet partizánparancsnok visszaemlékezéseit közli.

Oroszi István: Hazatérés. - Népszava, 1954. 288.sz.

Uszta Gyula: Rákóczi neve alatt. Megjelent a Harcok, emlékek.. c. gyüjteményben. (Bp.1969. Zrinyi. p.138-152.) Visszaemlékezés a Szovjetunió területén harcoló magyar partizáncsoport müködésére, amelynek parancsnoka volt.

G.Fazekas Erzsébet: A Rákóczi partizánegység. - Néphadsereg 1954. 184.sz.

Kendi Mária: Akik szabadságunkért harcoltak. - Magyar Nemzet, 1955. 17.sz. (Az Uszta partizáncsoport Kárpát-Ukrajnai tevékenységéről).

"Partizáneskü" az Uszta-partizánegységben. Megjelent a Felszabadulás c. gyüjteményben. Bp. 1955. Szikra. p.37. U.o. a csoport harci tevékenységéről a 33-37.oldalon.

Partizánok esküje. (Karcolat). - Néplap. Debrecen. 1945.7.sz.

A katonai jellegü visszaemlékezések között igen jelentős Nógrádi Sándor Emlékeimből c. könyve, amelynek 238-293 oldalán partizánemlékeit sorolja fel. (Bp. 1961. Kossuth 295 p.)

Nógrádi Sándor: Uj történet kezdődött. Bp. 1966. Kossuth 239. p. Visszaemlékezések, melyben a szerző a Visszapillantás fejezetben a Kossuth rádió, továbbá a Külföldi Bizottság munkáját, majd bevetését irja le.

Kiss Gyula: Vivódás. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi.p. 171-185.) Visszaemlékezés a Szovjetunió területén vivott partizánharcokra.

Két fiatal partizán: Szőnyi Márton és Ősz Szabó János hősi halála, Megjelent az Előre, harcra ifjumunkás c. dokumentumgyüjteményben. Bp. 1954. MMI-Ifjusági. p.676-677.

Major Lajos: Emlékezés három magyar partizánhősre. - Szabad Föld, 1955. 4.sz. (Szőnyi, Ősz Szabó és Csizmadia).

Fábri József: Partizán emlékeimből. - Néphadsereg. 1962.34. sz. Szovjet, csehszlovák és magyar partizánok a magyar szabadságért. (Egy partizánparancsnok élményeiből). - Néphadsereg. 1959. 79.sz.

Szépirodalom:
Örkény István: Idegen föld. (Elbeszélés). - Szabad Nép, 1947. 294.sz. (Magyar partizánokról).

Máté György: Távirat éjfélkor. Bp. 1962. Móra. 281 p. (Borkanyuk Alexről.)

Gerő János: A partizán. Bp. 1957. Móra. 48 p. (Ihász-Kovács Sándorról.)

x

Fazekas Erzsébet: Vándorló szerkesztőség cimmel (Bp. 1955. Müvelt Nép, 152 p.) mondja el a szovjet Vörös Hadsereg keretén belül megjelenő magyarnyelvü sajtó történetét és az első magyar partizánképző iskola elindulását.

5/ MAGYAR PARTIZÁNOK ÉS ELLENÁLLÓK A CSEHSZLOVÁK, LENGYEL, JUGOSZLÁV, ROMÁN PARTIZÁNMOZGALOMBAN:

Pintér István: A magyar antifasiszták a csehszlovákiai partizánharcokban. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. MMI-Zrinyi p.224-251.

Pintér István: Magyar antifasiszták részvétele a szlovákiai partizánharcokban. Megjelent a Történelem 4.sz.-ban. Bp.1965. MPSZ-TIT. p.65-78. (Különlenyomatát lásd a Magyar partizánok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.)

Pintér István: Magyar antifasiszták részvétele a szlovákiai partizánharcokban. Megjelent a Párttörténeti Közlemények 1959. évi 3-4. számában. Pintér István: A szlovák nemzeti felkelés és a magyar ellenállási mozgalom. Megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1966. évi 1.számában.

Keleti Ferenc: Emlékezés a szlovákiai partizánharcokra, Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p.186-199.)

Kun Imre: Szlovákia hegyeiben. Megjelent a Harcok, emlékek.. c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 210-225.) Visszaemlékezés a partizánharcokra.

Fábry József: A Petőfi Sándor partizánosztag harcai Szlovákiában. Megjelent a Harcok, emlékek c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 226-236.)

Pozsonyi Tivadar: Magyar katonák antifasiszta harca a csehországi Tynben és környékén. Megjelent a Harcok, emlékek..c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 237-253.) Visszaemlékezés.

Kacsó Lajos: A váraljai komisszár. - Néphadsereg. 1962. 52. sz. (Fábri ezredes életutjáról).

Sallai Elemér: Magyar partizánok cseh földön. - Honvéd Ujság. 1957. 117.sz.

C.Tóth Béla: A rajovi 12. - Népszabadság. 1963. május 10.sz. (A Dél-Csehszlovákiában partizánokkal harcoló magyarokról).

Kardos Éva: Hazatérés. Lásd: Felszabadult hazánk, Bp. 1955. Katonai kiadó.p.112-113. (Egy hazatérő partizáncsoport határátlépése).

Kardos Éva: Hazatérés. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi.p. 200-209.) Visszaemlékezés a szlovákiai partizánharcokra.

Győri Dezső: Gömöri rengeteg. (Regény.) Bp. 1960. Zrinyi. 353 p. (A Szlovák Nemzeti Felkelésben résztvevő magyar partizánok tevékenységéről.)

Baktai Ferenc: Az égből hulltak cimü regényes feldolgozásban (Bp. 1959. Kossuth, 255.p.) a szlovákiai Petőfi brigád tagjainak visszaemlékezéseit rögziti.

x

Sochacki, S.A.: Magyar antifasiszták részvétele a lengyel ellenállási mozgalomban. Megjelent a Párttörténeti Közlemények 1961. évi 1-2. számában, majd 1964-ben az Orsz.Béketanács Fejezetek a lengyel-magyar fegyverbarátság történetéből c. kiadványában.

Sochacki, A.Stanislaw: Magyar antifasiszták a lengyel ellenállási mozgalomban. Megjelent a Történelem 4.sz.-ban. Bp.1965. MPSZ-TIT.p. 93-109. (Különlenyomatban a Magyar partizánok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.)

Sochacki, A.Stanislaw: Magyarok a lengyel felszabaditó harcokban. 1939-1945. Bp.1964. A Lengyel Kultura kiadványa.

Gallai Ervin: Fegyverrel Lengyelország felszabadításáért. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp.1969. Zrinyi. p. 254-268.) Visszaemlékezés a partizánharcokra.

Darvasi István: Lengyel partizánok között. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p.269-276.) Visszaemlékezés.

x

Godó Ágnes: Magyarok a jugoszláv népfelszabaditó háboruban. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. MMI-Zrinyi. p. 252-284.

Mészáros Ferenc: Magyarok a jugoszláviai partizánharcokban. Megjelent a Történelem 4.sz.-ban. Bp. 1965. MPSZ-TIT. p. 79-92. (Különlenyomatát lásd a Magyar partizánharcok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.)

Méhészné, Ivanova Anna: Egy partizán visszaemlékezéseiben a jugoszláviai Petőfi Sándor brigádban harcoló magyarokról ir, (Pécs, 1961. Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-196. c. kötetben).

Méhász Györgyné: Egy partizán visszemlékezése. Megjelent a Harcok, emékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 291-308.) A jugoszláviai partizánharcokról.

Fehér Sándor: Tizenegy szabó-ifjumunkás a jugoszláv partizánok között. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 277-290.) Visszaemlékezés.

Gazdagh István: A hid alatt. - Igaz Szó. 1960. 12.sz. (Fábián Béla jugoszláviai partizánról).

Kőmüves Imre: Szökevények. (Elbeszélések). Bp. 1964. Szépirodalmi. 302.p. (A szerbiai partizánharcokról.)

x

Csatári Dániel: A magyar-román ellenállási mozgalmak történetéből (1943.augusztus - 1944.augusztus.) Megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1959.évi 2.számában.

6/ MAGYAR PARTIZÁNOK ÉS ELLENÁLLÓK A NYUGAT-EURÓPAI ELLENÁLLÁSI ÉS PARTIZÁNMOZGALOMBAN:

A nyugati harctéren működő magyar antifasiszta ellenállás irodalma főleg az utóbbi években terebélyesedett ki.

Az első ilyen tárgyu kiadvány a francia ellenállásban résztvett harcosok irásait rögzitik:

Papp Lajos: A franciaországi magyarok harca a fasizmus ellen. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. P. 309-319.) Visszaemlékezés az ellenállás partizánharcaira.

Mód Péter: Külföldiek Franciaország felszabaditásáért. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 320-334.) Visszaemlékezés az ellenállási mozgalmakra.

(Gereblyés László, Mód Péter): Az ellenállás lobogója alatt Franciaországban. ----- előadásai nyomán összeállitott anyag. (Megjelent a Történelem 4.sz.-ban.Bp. 1965. MPSZT-TIT. p. 110-123. Különlenyomata a Magyar partizánok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.)

Magyarok a francia ellenállásban. - Igaz Szó. 1946. dec. 14.

Fenyvesi Imre: Magyarok a párisi felkelésben. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 346-354.) Visszaemlékezés a franciaországi ellenállás harcaira.

Bedecs Éva: Magyarok Párizsért c. kötet. Bp. 1965. Zrinyi. 145 p. (Fegyver a munkásképzben sorozat).

A párizsi munkások üzenete Budapest népéhez. Megjelent a Magyar Ujság 1944. 31.sz.-ban.

Kékesdi Gyula: Huszonhármak balladája. - Népszabadság, 1969. február 21.sz. (A Mont Valerienen kivégzett partizánokról, akik között három magyar volt: Békés-Glass Imre, Boczor József és Elek Tamás.)

Szerémi Borbála: Békés-Glass Imre: A szabadság vértanui. Bp. 1960. Kossuth. p.168-171.

Bóc Imre: Fedőneve: Berthier. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 335-345.) Visszaemlékezés a franciaországi ellenállási harcokra.

Boóc Imre: Francia ég alatt c. müve regényes stilusban megirt visszaemlékezés (Bp. 1947. Szikra, 109.p.), melyben a délfrancia maquis-k hősies erőfeszitését mutatja be saját, naplószerü feljegyzéseiben.

Komját Irén: Az idők sodrában c. művében (Bp. 1964. Kossuth. 251. pld), a Franciaországban élő magyar emigránsok antifasizta ellenállásáról ir.

Kohn Hillel: A "Manuhian-Boczor" csoport hősei. - Korunk. Kolozsvár. 1946. 4.sz. p.500-504. (Az örmény Manuhian és Boczor-Wolf Ferenc a francia ellenállási mozgalomban).

R(ónai M(ária): Ketten az egyszivü brigádból. - Nők Lapja. 1958.május. (Gál Miklós és felesége a francia ellenállási mozgalomban.)

Ligeti Vilma: Emlékezés egy ifju partizánra. - Esti Hirlap. 1956. ápr. 14. (Elek Tamásról a francia ellenállási mozgalom mártirjáról).

Murányi-Kovács Endre pedig Hét álnév cimen irta meg, (Bp. 1967. Kossuth 315.) a franciaországi magyar ellenállók történetének egyik epizódját.

Jász Dezső: Vernet-ben történt. Megjelent a Harcok, emlékek .. c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 355-364.) Visszaemlékezés a Franciaországban küzdő magyar ellenállási harcosok gyüjtőtáborban töltött életéről.

Az antifasiszta, ellenállási irodalom szemléjében külön helyet foglal el Gereblyés László versantológiája (Szabadság.

Szemelvények az európai ellenállás költészetéből. Párizs, 1945. A Magyar Függetlenségi Mozgalom kiadása, 78 oldal,) melyben a francia ellenállók költészetén kivül bemutat bolgár, lengyel és jugoszláv költőket, valamint a magyarok közül Marschall László, Murányi-Kovács Endre, Németh Andor és saját maga antifasiszta tárgyu irásaiból. De ezen kivül "Árnyék az időben" cimü, 1946-ban Budapesten megjelent verseskönyvében több, még Franciaországban a partizán-koncentrációs-tábori tevékenység közben irt verset közöl, amelyek egyedüli verses dokumentumai a külföldi magyar partizánmozgalomnak.

Tálas Géza: Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban c. tanulmányában (megjelent a Magyar Könyvszemle 1960.évf. 3.számában, különlenyomatban is), a franciaországi illegális, antifasiszta-front magyar vonatkozásu dokumentumaihoz nyujt értékes adatokat.

x

Pécsi Anna: Magyar antifasiszták a francia és belga ellenállási mozgalomban. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerk. Gazsi József és Pintér István. Bp. 1968. MMI-Zrinyi. p.285-311.

Harsányi János tanulmányában: Magyarok a belga nép ellenállási harcában a II.Világháboru idején. (Megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1956.évi 1.számában)

Árkus József: Magyar antifasiszták részvétele a belga ellenállásban. Megjelent a Történelem 4.sz.-ban. Bp.1967. MPSZ-TIT. p.124-130. Különlenyomatban a Magyar partizánok a fasizmus ellen c. gyüjteményben.

Lakatos Emil: A brüsszeli magyar század. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 365-378.) Visszaemlékezés a belga ellenállási harcban résztvevő magyar partizánok életére.

Árkus József: A brüsszeli magyar század c.visszaemlékezésében (Bp.1964.Zrinyi,165.old.Fegyver a munkáskézben c.sorozat) a belgiumi ellenálláshoz nyujt szépirodalmi stilusban irt emlékeket.)

Gazsi József: Belgium földjén, népünk szabadságáért ---- Ifju Kommunista. 1960. 9.sz. (Lőwenwirth Mihályról).

Somlyó Zsuzsa: "Az életnek szabadság nélkül nincs értelme". Emlékezés a belgiumi és franciaországi szabadságharcok magyar hőseire. - Néphadsereg. 1956. 50.sz.

x

Világi Zoltán: Magyar ellenállók Dániában. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p.379-388.) Visszaemlékezés.

7/ MAGYAR ANTIFASISZTÁK A KONCENTRÁCIOS TÁBOROK ILLEGÁLIS MOZGALMÁBAN:

Betlen Oszkár: A megsemmisithetetlenek pártja. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi.p. 389-404.) Visszaemlékezés a koncentrációs táborokban sinylődő magyarok ellenállási harcára.

Balogh István: Emlékeim a mauthauseni haláltáborból. Megjelent a Harcok, emlékek... c. gyüjteményben. (Bp. 1969. Zrinyi. p. 405-422.) A tábor magyar foglyainak ellenállásáról.

Harcban a fasizmussal. (Buchenwald magyar hősei.) - Igaz Szó. 1963. 23.sz. p. 58-64.

Hol van a fiam? kérdi 300 000 magyar anya... Röplap. Bp. (1945). MKP. Szikra. 2x14,5 cm-es egy lapos nyomtatvány. Lelőhely: P.I.Archivuma. IV. 2. 1945. 4593 sz.

Parragi György: Mauthausen. (Emlékirat.) Bp.1945. Keresztes. 91 p. A megsemmisitő tábor politikai foglyainak életéből.

A náci kényszermunka- és haláltáborok dokumentumai közül felsoroljuk Betlen Oszkár: Élet a halál földjén, Fellázad a gettó, Frey: Verneti férfiak (ebben a szerző Münnich Ferenc munkálkodásáról is ir), Ják Sándor: Emberek a mágyán, Vidor Gáborné: Háborog a sir, György István: Halálraitéltek, Laffitte: Életre-

halálra, Sándor Kálmán: Tolvajok kertje c. müveket.[x]

Tájékoztatónk nem volna teljes, ha nem emlékeznénk meg a különböző

8/ KÉP-KÖNYVEKRŐL, RÖPLAPOKRÓL, KOTTÁKRÓL, JÁTÉKFILMEKRŐL, valamint HANGLEMEZEKRŐL, amely mind-mind segédeszközei a magyar antifasiszta és partizánmozgalmak megismerésének.

A kép-könyvek (Bilder-Buchok) elsősorban kép-dokumentumokra helyezik a sulyt. Ezt a dokumentáló és propaganda eszközt ugyancsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiai osztálya kezdte népszerüsiteni, még az ötvenes évek előtt, amikor kiadta számos tasak-változatban az egykori politikai évfordulók képdokumentumait. Ezek között megtalálhatjuk, ha nem is kizárólag az antifasiszta mozgalmakkal kapcsolatban, számos dokumentumát témánknak. Ezek:

Budapest felszabadulásának dokumentumai. (Bp. 1955. 30 drb. Tasakban.

Budapest felszabadulása. 1945. február 13. (Bp. 1958.) 30 drb. Tasakban.

26 röplap. Fakszimilék felszabadulásunk dokumentumaiból. Bp. 1960. Tasakban.

x/ Itt jegyezzük meg, hogy a koncentrációs táborokkal és munkaszolgálatos dokumentumokkal összefoglaló, magyar vonatkozásu müvet mindeddig még nem jelentettek meg. Igaz, hogy felszabadulásunk után igen sok, kétes, pontatlan, illetve elferditett adatot tartalmazó visszaemlékezés látott napvilágot, sokszor ponyvaizü köntösben, de a kutatók szempontjából mégis fontos volna ezeknek összegezése, mert valószinü, hogy sok, eddig ismeretlen adatra bukkannának a magyar ellenállási mozgalommal kapcsolatban, ha ezek történetesen nem is voltak mindig szervezett akciók.

Hasonló kiadványokat adott ki a Magyar Szovjet Baráti Társaság is, főleg egykoru fotómásolatokkal. Ezek mindegyikében találhatunk több antifasiszta, ellenállási dokumentumot.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadott sokszorositott utmutatókat és ismertetőket is a népmüvelési könyvtárhálózata számára felszabadulási harcainkkal kapcsolatban, az ugynevezett Módszertani utmutatóiban. Ilyen módszertani utmutatót szerkesztett 1960-ban az Országos Széchenyi Könyvtár módszertani osztálya:

> Felszabadulásunk 15 éves évfordulója a könyvtárainkban címmel (32 oldal terjedelemben) a magyarországi könyvtárhálózat számára, amelynek mellékleteként közölte (Bp. 1960):
>
> 15 év. Ajánlóbibliográfia Magyarország felszabadulásának, ujjáépitésének és fejlődésének irodalmából címmel, Tiszay Andor szerkesztését, (munkatársa Raáb Anna), melynek anyagából témánkat a Harc a szabadságért és a Felszabadulás c. fejezetek (p. 13-17.) érintik.
>
> Megjelent a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár sokszorositott anyagában még Fancsaly Petronella szerkesztésében.
>
> Budapest felszabadulásának kronológiája négy oldalon, amelyben 1944 december 5- 1945. február 16-ig közli az eseményeket.

A kép- és röplap-dokumentumok között találunk anyagot az 1959-ben megjelent, kiállitások rendezéséhez készült

> 22 röplap-dokumentum-ban. Fakszimilék az illegális kommunista párt röpcéduláiból az MSZMP Kongresszusának tiszteletére címmel.

Ezt a kiadványt azután a következő években két izben is kiadták némi változtatással, ujabb kiadásban.

A kép-könyvek közül, amelyeknek legtöbbje az MKP harcairól látott napvilágot és majd mindegyikben találhatunk dokumentumokat a magyarországi antifasiszta mozgalommal kap-

csolatban, csak egy legutóbbi, igen fontos kiadványt említünk meg:

Ötven éves a Párt. Bp. 1968. Kossuth. (Husz ives kiadvány, lapszámozás nélkül. Irta és szerkesztette Csatári Dániel és Esti Béla), amelynek anyagában számos, köztük eddig nem ismert dokumentumot találhatunk a magyarországi antifasiszta mozgalmakról.

Külön kell megemlékeznünk a magyar ellenállási mozgalom zenei anyagának feltárásáról. Jelentős szöveg és kotta anyagot találhatunk a

Magyarországi munkásdalok c. gyüjteményben. Bp. 1955. MMI-Zenemü kiadó. 243 p. Szerkesztette: T.Szerémi Borbála, habár a források megjelölése sokszor téves benne, mégis igen érdekes anyagot dokumentál a dalok és fehérterror idejéből, a börtöndalok, forradalmi és paraszt dalok, az ifjumunkásmozgalom és az ellenállás dalaiból fejezetekben.

Fentinél mindenképpen aktuálisabban a következő kiadványok:

Drábik János, Pálinkás József és Szatmári Antal szerkesztésében megjelent

Jöjj ifju társunk. Éneklő forradalom c. KISZ kiadvány. (Bp. 1967. Ifjusági Lapkiadó. 160.p.), amelyben nagyobb számban találhatunk dalokat, kottával, az ellenállási mozgalom idejéből, és

Vágó Ernő: Fel vörösök, proletárok. (Daloskönyv.) Bp. 1960. Zenemükiadó. 203 p. Számos ellenállási mozgalmi dalt tartalmaz az egykori és ujabb változatokkal, az antifasiszta ellenállás idejéből.

A szemléltető dia film anyaggal kapcsolatban felhivjuk érdeklődőink és az előadók figyelmét a TIT Hadtudományi Választmánya által kiadott dia sorozatra.

Hanglemez kiadásunk eléggé mostohán bánt eddig ellenállási dokumentumaink (mozgalmi dalaink, stb.) publikálásával.

Egyedül a Fáklyavivők c. sorozatban mutatott be néhány ellenállási, mozgalmi dalt, amelyben a magyar ellenállási mozgalom énekeiből közölt. A sorozat alcíme: Dalok, hősök, emlékek. Szerkesztette Révész László, az anyaggyüjtése nagy részét Pálinkás József és Szatmári Antal végezte. A sorozat hetedik lemez-albumában találhatunk több, második világháboru alatt énekelt antifasiszta és partizándalt. (Gábor Andor, Balázs Béla, Illés Béla szerzeményeit, népdalokra.)

Az oktatásnak és ismeretterjesztésnek eléggé sikeres dokumentumait látjuk a magyar filmek (játékfilmek és ismeretterjesztő filmek) bemutatásában.

Az ugynevezett rövid filmek anyagáról ismertetőt kaphatunk a Magyar Filmforgalmi Vállalatnál. A játékfilmek közül, amelyek igen emelhetik a negyedszázados évforduló ünnepségeit a következőkre hivjuk fel a figyelmet:

Budapesti tavasz (Karinthy Ferenc regényéből), amelyben a budapesti felszabaditó harcok alatti életből, a kispolgári gyávaság és megalkuvás a domináló.

Honfoglalás (Illés Béla regényéből készült két részes játékfilm), amelyben az egykori honvéd vezérkariak áruló politikája mellett, néhány harcos antifasisztaszellemü magyar küzd a felszabadulásunkért.

Alba Regia játékfilm, talán a legsikerültebb, témánkhoz kapcsolódó alkotás, Székesfehérvár harcairól, melynek főszereplői egy magyar orvos és egy szovjet felderitőnő.

Álmatlan évek, amelyben a horthy-fasizmus ellen harcoló munkásosztály küzdelme tárul elénk az antifasiszta illegalitás éveiből.

Éjszakára hajnal. Dokumentumfilm, történelmi személyek visszaemlékezései felszabadulásunkra, az ellenállási harcok közepette.

A harangok Rómába mentek. Játékfilm, melyben a fasiszta terror elől néhány fiatal tanuló átszökik a felszabaditó szovjet hadseregbe.

Fiuk a térről. Játékfilm, melyben Szász Péter rendező azt mutatja be, hogyan lesznek a forrófejü fiatalok fegyelmezett ellenállókká.

A völgy cimü játékfilmben Rényi Tamás viszont vigasztalan képet nyujt ugy a katonaszökevény, ellenállási harcosok, mint az áruló, gyáva parasztasszonyok emberi méltóságról megfeledkezett jelleméről.

A tizedes, meg a többiek c. vigjátékban Keleti Márton, Dobozi Imre elbeszéléséből alkotott nagysikerü játékfilmet, amelyben egymást kergetik a kitalált helyzetkomikumok, egy meglehetősen naiv, de annál inkább szórakoztató ellenállási történetben.

x

Ezzel tájékoztató szemlénket be is fejeztük a magyarországi ellenállási mozgalom eddig megjelent irodalmáról. Az anyagból számos, nem eléggé jelentős, illetve olyan anyagot mellőztünk, amelynél jobb, pontosabb anyagot már feltártunk és csak felesleges ismétlés lett volna közlésük. Célunk az volt, hogy a negyedszázados évforduló alkalmából segitséget adjunk az évfordulóval foglalkozó kutatóknak, előadóknak, munkájuk megkönnyitésére. Ha munkánk könyv alakban jelenik meg, az anyagot kiegészitettük volna különböző mutatókkal, amelyek megkönnyitenék a feldolgozást. Igy azonban nem volt erre lehetőség.

Az anyagot nem alfabetikus sorrendben közöltük, mert igy összevetve, a müvek tartalma összekeveredne és nem mutatna tárgyi egységet. Viszont igy több olyan mü, amely többféle szempontból is besorolható lett volna, csak egy helyütt szerepel. Ezt figyelembe kell venni.

Mint minden bibliográfia, ugy ez sem teljes. Az egyes müveknek szabadabb kiválogatásánál, még sok rejtett motivumot fel lehetett volna tárni. De munkánknak térfogatbeli megkötöttsége erre nem adott alkalmat.

Igy is hisszük, hogy uttörő próbálkozásunkkal hiven szolgáltuk a magyar népnek ezt a történelmileg annyira egyedülálló és fontos korszakának feltárását.

Összefoglalónkat Illés Béla szavaival zárjuk:

"Nagyon sok mulasztást kell pótolni még történelemiróinknak és iróinknak, hogy a magyar nép végre pontosan lássa és megértse mindazt, ami 1944-45-ben történt."

xx

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

PINTÉR ISTVÁN

A magyarországi Hitler-ellenes nemzeti ellenállás főbb sajátosságai és eredményei ----- 3

GAZSI JOZSEF

Magyar partizánok és ellenállók Európa népeinek szabadságharcában ---------- 39

TISZAY ANDOR

Tájékoztató a II.világháboru alatti magyar antifasiszta ellenállás irodalmáról --------- 74